

ISSN (Print) 2616-6844
ISSN (Online) 2663-1318

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің

ХАБАРШЫСЫ

ВЕСТНИК

Евразийского национального
университета имени Л.Н. Гумилева

BULLETIN

of L.N. Gumilyov
Eurasian National University

ҚҰҚЫҚ сериясы
LAW Series
Серия ПРАВО

№ 2(135)/2021

1995 жылдан бастап шығады

Founded in 1995

Издается с 1995 года

Жылына 4 рет шығады

Published 4 times a year

Выходит 4 раза в год

Нұр-Сұлтан, 2021

Nur-Sultan, 2021

Нур-Султан, 2021

Төраға

Сматлаев Б.М., Заң ғылымдарының докторы

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Редакциялық кеңес

Баймаханов М.Т. (ҰҒА академигі, Алматы, Қазақстан), Букалєрова Л. А. (з.ғ.д., РУДН университеті, Мәскеу, Ресей), Бұсұрманов Ж.Д. (з.ғ.д., Касспий қоғамдық университеті, Алматы, Қазақстан), Винниченко О.Ю. (з.ғ.д., Түмен мемлекеттік университеті, Түмен, Ресей), Глушаченко С. Б. (з.ғ.д., Ресей Федерациясы Президенті жанындағы Ресей халық шаруашылығы және мемлекеттік басқару академиясы Солтүстік-Батыс басқару институты, А.И. Герцен атындағы РМПУ, Мурманск Арктика мемлекеттік университеті, Ресей), Головина С.Ю. (з.ғ.д., Орал мемлекеттік заң университеті, Екатеринбург, Ресей), Жұмағұлов Б.Т. (з.ғ.к., Атырау облыстық сотының төрағасы, Атырау, Қазақстан), Давулис Т. (з.ғ.д., Вильнюс университеті, Вильнюс, Литва), Исполинов А.С. (з.ғ.д., М.В. Ломоносов атындағы Мәскеу мемлекеттік университеті, Мәскеу, Ресей), Коляхин В. П. (з.ғ.д., Кубань мемлекеттік аграрлық университеті, Краснодар, Ресей), Коробеев А.И. (з.ғ.д., Қиыр Шығыс федералдық университетінің заң мектебі, Владивосток, Ресей), Қосанов Ж.Х. (з.ғ.д., Қазақстан Республикасы Жоғарғы Соты жанындағы сот төрелігі академиясы, Нұр-Сұлтан, Қазақстан), Сабікенов С.Н. (ҰҒА академигі, Алматы, Қазақстан), Раимбаев С.И. (з.ғ.к., Қазақстан Республикасы Жоғарғы Соты жанындағы Ғылыми-консультативтік кеңес мүшесі, Нұр-Сұлтан, Қазақстан), Рогов И.И. (Қазақстан Республикасы Бірінші Президент Қорының Атқарушы директорының орынбасары, Нұр-Сұлтан, Қазақстан), Тлепина Ш.В. (з.ғ.д., Л. Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан), Томашевский К.Л. (з.ғ.д., «МИТСО» Халықаралық университеті, Минск, Беларусь), Трунк А. (құқық докторы, Кил университетінің Шығыс Еуропалық құқық институты, Кил, Германия), Турлуковский Я. (з.ғ.д., Варшава университеті, Варшава, Польша), Цоль Ф. (құқық докторы, Оснабрюк университеті, Оснабрюк, Германия).

Бас редакторы

Нұрмағамбетов А. М., з.ғ.д., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Бас редактордың орынбасары

Абайдельдинов Е.М., з.ғ.д., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Жауапты редактор

Сембекова Б.Р., з.ғ.к., Л. Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Редакция алқасы

Әбжанов Д. К.	з.ғ.к., «Қазақстан Халық Банкі» АҚ, Алматы, Қазақстан
Амандықова С.К.	з.ғ.д., Астана халықаралық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
Ахпанов А.Н.	з.ғ.д., Л. Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
Балғынтаев А.О.	PhD, Л. Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
Балтабаев К.Ж.	з.ғ.д., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
Ғалиақбарова Ғ.Ғ.	PhD, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
Жаркенова С.Б.	з.ғ.к., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
Жұмағұлов М.И.	з.ғ.д., Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сот Кеңесінің мүшесі, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
Ісқақова Ж.Т.	PhD, Л. Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
Қала Н.С.	PhD, Л. Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
Қаржаубаев Е.К.	з.ғ.д., Л. Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
Құсаинова А. К.	з.ғ.к., Астана халықаралық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
Мұқашева А.А.	з.ғ.д., Л. Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
Нұрғалиева Е.Н.	з.ғ.д., Л. Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
Сәрсембаев М.А.	з.ғ.д., Л. Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
Сәрсенова С.Н.	з.ғ.к., Л. Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
Шапақ Ү.	з.ғ.д., ҚР Конституциялық Кеңес мүшесі, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Журнал менеджері: Г. Мендыбаева

Редакцияның мекенжайы: 010008, Қазақстан, Нұр-Сұлтан қ., Қ.Сәтбаев к-сі, 2, 402 б.

Тел.: +7(7172) 709-500 (ішкі 31-457)

E-mail: vest_law@enu.kz

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің Хабаршысы. Құқық сериясы

Меншіктенуші: «Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті» Коммерциялық емес акционерлік қоғам

Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрлігімен тіркелген. 19.02.2021 ж. № KZ10VPY00032635 қайта есепке қою туралы куәлігі. Мерзімділігі: жылына 4 рет. Типографияның мекенжайы: 010008, Қазақстан, Нұр-Сұлтан қ., Қажымұқан к-сі,13/1, тел.: +7(7172)709-500 (ішкі 31-457)

© Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті

The Head

Smatlayev B.M., Doctor of Law, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

Editorial Council

Baimakhanov M.T. (Academician of the RK NSA, Almaty, Kazakhstan), **Bukalerova L.A.** (Doctor of Law, RUDN University, Moscow, Russia), **Busurmanov Zh.D.** (Doctor of Law, Caspian University, Almaty, Kazakhstan), **Vinnichenko O.Yu.** (Doctor of Law, Tyumen State University, Tyumen, Russia), **Glushachenko S.B.** (Doctor of Law, North-West Institute of management branch of RANEPa, The Herzen pedagogical University of Russia, Murmansk Arctic State University, Russia), **Golovina S.Yu.** (Doctor of Law, Ural Law State University, Yekaterinburg, Russia), **Zhumagulov B.T.** (Candidate of law, Chairman of the Atyrau Regional Court, Nur-Sultan, Kazakhstan), **Davulis T.** (Doctor of Law, Vilnius University, Vilnius, Litva), **Ispolinov A.S.** (Doctor of Law, Lomonosov Moscow State University, Moscow, Russia), **Konyakhin V.P.** (Doctor of Law, Kuban State Agrarian University, Krasnodar, Russia), **Korobeyev A.I.** (Doctor of Law, Far Eastern Federal University Law School, Vladivostok, Russia), **Kosanov Zh.Kh.** (Doctor of Law, Academy of Justice Under the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan, Nur-Sultan, Kazakhstan), **Sabikenov S.N.** (Academician of the RK NSA, Almaty, Kazakhstan), **Raimbayev S.I.** (Candidate of Law, Scientific Advisory Council to the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan, Nur-Sultan, Kazakhstan), **Rogov I.I.** (Deputy Executive Director of the Foundation of the First President of the Republic of Kazakhstan, Nur-Sultan, Kazakhstan), **Tlepina Sh.V.** (Doctor of Law, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan), **Tomashevski K.L.** (Doctor of Law, International University «MITSO», Minsk, Belarussia), **Trunk A.** (Doctor of Law, The University of Kiel, Kiel, Germany), **Tyrylkovski Ya.** (Doctor of Law, Uniwersytet Warszawski, Warszawa, Poland), **Zol Ph.** (Doctor of Law, Universität Osnabrück, Germany).

Editor-in-Chief

Nurmagambetov A.M. Doctor of Juridical Sciences L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

Deputy Editor-in-Chief

Abaideldinov E.M., Doctor of Juridical Sciences L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

Executive Editor

Sembekova B.R. Can. of Juridical Sciences L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

Editorial board

Abzhanov D.K.	Candidate of Law, Halyk Bank of Kazakhstan JSC, Nur-Sultan, Kazakhstan
Amandykova S.K.	Doctor of Law, Astana International University, Nur-Sultan, Kazakhstan
Akhpanov A.N.	Doctor of Law, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan
Balgyntayev A.O.	Candidate of Law, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan
Baltabayev K.Zh.	Doctor of Law, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan
Galiakbarova G.G.	PhD, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan
Zharkenova S.B.	Candidate of Law, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan
Zhumagulov M.I.	Doctor of Law, Member of the Supreme Judicial Council of the Republic of Kazakhstan, Nur-Sultan, Kazakhstan
Iskakova Zh.T.	PhD, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan
Kala N.S.	PhD, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan
Karzhaubayev E.K.	Doctor of Law, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan
Kusainova A.K.	Candidate of Law, Astana International University, Nur-Sultan, Kazakhstan
Mukasheva A.A.	Doctor of Law, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan
Nurgaliyeva Y.N.	Doctor of Law, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan
Sarsembayev M.A.	Doctor of Law, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan
Sarsenova S.N.	Candidate of Law, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan
Shapak U.	Doctor of Law, Member of the Constitutional Council of the Republic of Kazakhstan, Nur-Sultan, Kazakhstan

Managing editor: G. Mendybaeva

Editorial address: 2, K.Satpayev str., of.402, Nur-Sultan, Kazakhstan, 010008

Tel.: +7(7172) 709-500 (ext. 31-457)

E-mail: vest_law@enu.kz

Bulletin of the L.N.Gumilyov Eurasian National University. Law Series

Owner: Non-profit joint-stock company «L.N. Gumilyov Eurasian National University» Registered by the Ministry of Information and Social Development of the Republic of Kazakhstan. Rediscount certificate № KZ10VPY00032635 dated 19.02.2021. Periodicity: 4 times a year. Address of printing house: 13/1 Kazhymukan str., Nur-Sultan, Kazakhstan 010008; tel.: +7(7172) 709-500 (ext.31-457)

Председатель

Сматлаев Б.М., д.ю.н., ЕНУ имени Л.Н.Гумилева, Нур-Султан, Казахстан

Редакционный совет

Баймаханов М.Т.-М. (академик НАН РК, Алматы, Казахстан), **Букалерова Л.А.** (д.ю.н., РУДН, Москва, Россия), **Бусурманов Ж.Д.** (д.ю.н., Каспийский университет, Алматы, Казахстан), **Винниченко О.Ю.** (д.ю.н., ТюмГУ, Тюмень, Россия), **Глушаченко С.Б.** (д.ю.н., Северо-Западный институт управления РАНХИГС, РГПУ им. А.И. Герцена, Мурманский арктический государственный университет, Мурманск, Россия), **Головина С.Ю.** (д.ю.н., УрГЮУ, Екатеринбург, Россия), **Жумагулов Б.Т.** (к.ю.н., Председатель Атырауского областного суда, Атырау, Казахстан), **Давулис Т.** (д.ю.н., Вильнюсский университет, Вильнюс, Литва), **Исполинов А.С.** (д.ю.н., МГУ им. М.В. Ломоносова, Москва, Россия), **Коняхин В.П.** (д.ю.н., Кубанский государственный аграрный университет, Краснодар, Россия), **Коробеев А.И.** (д.ю.н., Юридическая школа Дальневосточного федерального университета, Владивосток, Россия), **Косанов Ж.Х.** (д.ю.н., Академия правосудия при Верховном Суде Республики Казахстан, Нур-Султан, Казахстан), **Сабикенов С.Н.** (академик НАН РК, Алматы, Казахстан), **Раимбаев С.И.** (к.ю.н., Научно-консультативный совет при Верховном Суде Республики Казахстан, Нур-Султан, Казахстан), **Рогов И.И.** (Заместитель Исполнительного директора Фонда Первого Президента Республики Казахстан, Нур-Султан, Казахстан), **Тлепина Ш.В.** (д.ю.н., ЕНУ имени Л.Н.Гумилева, Нур-Султан, Казахстан), **Томашевский К.Л.** (д.ю.н., Международный университет «МИТСО», Минск, Беларусь), **Трунк А.** (доктор права, Институт права стран Восточной Европы Кильского университета, Киль, Германия), **Турдуковский Я.** (д.ю.н., Варшавский университет, Варшава, Польша), **Цоль Ф.** (доктор права, Оснабрюкский университет, Оснабрюк, Германия).

Главный редактор

Нурмагамбетов А.М., д.ю.н., ЕНУ имени Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан

Зам. главного редактора

Абайдельдинов Е.М., д.ю.н., ЕНУ имени Л.Н.Гумилева, Нур-Султан, Казахстан

Ответственный редактор

Сембекова Б.Р., к.ю.н., ЕНУ имени Л.Н.Гумилева, Нур-Султан, Казахстан

Редакционная коллегия

Абжанов Д.К.	к.ю.н., АО «Народный Банк Казахстана», Нур-Султан, Казахстан
Амандыкова С.К.	д.ю.н., Международный университет Астана, Нур-Султан, Казахстан
Ахпанов А.Н.	д.ю.н., ЕНУ имени Л.Н.Гумилева, Нур-Султан, Казахстан
Балгынтаев А.О.	к.ю.н., ЕНУ имени Л.Н.Гумилева, Нур-Султан, Казахстан
Балтабаев К.Ж.	д.ю.н., ЕНУ имени Л.Н.Гумилева, Нур-Султан, Казахстан
Галиакбарова Г.Г.	PhD, ЕНУ имени Л.Н.Гумилева, Нур-Султан, Казахстан
Жаркенова С.Б.	к.ю.н., ЕНУ имени Л.Н.Гумилева, Нур-Султан, Казахстан
Жумагулов М.И.	д.ю.н., член Высшего Судебного Совета Республики Казахстан, Нур-Султан, Казахстан
Искакова Ж.Т.	PhD, ЕНУ имени Л.Н.Гумилева, Нур-Султан, Казахстан
Кала Н.С.	PhD, ЕНУ имени Л.Н.Гумилева, Нур-Султан, Казахстан
Каржаубаев Е.К.	д.ю.н., ЕНУ имени Л.Н.Гумилева, Нур-Султан, Казахстан
Кусаинова А.К.	к.ю.н., Международный университет Астана, Нур-Султан, Казахстан
Мукашева А.А.	д.ю.н., ЕНУ имени Л.Н.Гумилева, Нур-Султан, Казахстан
Нургалиева Е.Н.	д.ю.н., ЕНУ имени Л.Н.Гумилева, Нур-Султан, Казахстан
Сарсембаев М.А.	д.ю.н., ЕНУ им.Л.Н.Гумилева, Нур-Султан, Казахстан
Сарсенова С.Н.	к.ю.н., ЕНУ имени Л.Н.Гумилева, Нур-Султан, Казахстан
Шапак У.	д.ю.н., член Конституционного Совета РК, Нур-Султан, Казахстан

Менеджер журнала: Г. Мендыбаева

Адрес редакции: 010008, Казахстан, г. Нур-Султан, ул. К.Сатпаева, 2, каб. 402

Тел.: +7(7172) 709-500 (вн. 31-457)

E-mail: vest_law@enu.kz

Вестник Евразийского национального университета имени Л.Н.Гумилева. Серия: Право

Собственник: Некоммерческое акционерное общество «Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева»

Зарегистрировано Министерством информации и общественного развития Республики Казахстан. Свидетельство о постановке на переучет № KZ10VPY00032635 от 19.02.2021 г. Периодичность: 4 раза в год. Адрес типографии: 010008, Казахстан, г. Нур-Султан, ул. Кажымукана, 13/1, тел.: +7 (7172) 709-500 (вн.31-457)

Мазмұны

Мемлекет және құқық теориясы

Сыдықов Е.Б. ЖОО «Халық үніне құлақ асатын мемлекет» тұжырымдамасын іске асырудың заманауи институты ретінде 8

Конституциялық құқық

Галиакбарова Г.Г. Шетелдегі отандастарды мемлекеттік қолдау: шетелдік тәжірибе негізінде ұлттық заңнаманы жетілдіру 16

Халықаралық құқық

Искакова Ж.Т., Зукай Ж. Интеграциялық бірлестіктердің мәртебесін талдаудағы теориялық тәсілдер 26

Қаражан Б.С. Қазақстан Республикасының Дүниежүзілік сауда ұйымына кіруінің тарихи-құқықтық аспектілері 36

Сәрсембаев М.А. ЮНИДО-мен және дамыған мемлекеттермен ынтымақтастықта Қазақстан көлік және агротехникалық зауыттары дамуының құқықтық мәселелерін зерттеу әдістері 44

Қылмыстық және қылмыстық-процессуалдық құқық

Нұрлұмбаева Л.Е. Бұйрықтық іс жүргізу тәртібімен қылмыстық-процестік мәжбүрлеу шараларын қолдану кезіндегі құқық шектеулерінің шектері 55

Азаматтық және азаматтық-процессуалдық құқығы

Хасенов М.Х. Азаматтық құқықтар объектілерінің құқықтық режимін айқындайтын Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексінің нормаларын жетілдірудің кейбір мәселелері туралы 63

Холодионова Ю.В. Заңнамадағы отбасылық даулардағы медиация Ресей Федерациясының және Қазақстан Республикасының 73

Contents

The theory of the state and the law

- Sydykov Ye.B.* The University as a modern institute for the implementation of the concept of «Hearing State» 8

The constitutional law

- Galiakbarova G.G.* State support for compatriots abroad: foreign experience for improving national legislation 16

International law

- Iskakova Zh., Zukay Zh.* Theoretical approaches to the analysis of the status of integration associations 26
- Karazhan B.S.* Historical and legal aspects of the accession of the Republic of Kazakhstan to the World Trade Organization 36
- Sarsembayev M.A.* Research methods of legal problems of development of transport and agro-technical plants in Kazakhstan in cooperation with UNIDO and developed countries 44

Criminal and criminal procedural law

- Nurlumbayeva L.Y.* Limits of right restrictions in application of measures of criminal-procedural coercion according to the order procedure 55

Civil and Civil procedural law

- Khassenov M.K.* On certain issues of improving the norms of the Civil Code of the Republic of Kazakhstan defining the legal regime of objects of civil rights 63
- Kholodionova Yu.V.* Mediation in family disputes in the legislation The Russian Federation and the Republic of Kazakhstan 73

Содержание

Теория и история государства и права

- Сыдыков Е.Б.* Вуз как современный институт реализации концепции «Слышащего государства» 8

Конституционное право

- Галиакбарова Г.Г.* Государственная поддержка соотечественников за рубежом: совершенствование национального законодательства на основе зарубежного опыта 16

Международное право

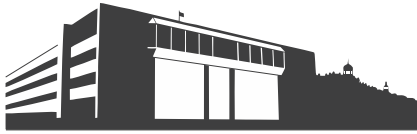
- Искакова Ж.Т., Зукай Ж.* Теоретические подходы к анализу статуса интеграционных объединений 26
- Қаражан Б.С.* Историко-правовые аспекты вступления Республики Казахстан во Всемирную торговую организацию 36
- Сарсембаев М.А.* Методы исследования юридических проблем развития транспортных и агротехнических заводов Казахстана в сотрудничестве с ЮНИДО и развитыми государствами 44

Уголовное и уголовно-процессуальное право

- Нурлумбаева Л.Е.* Пределы правоограничений при применении мер уголовно-процессуального принуждения в порядке приказного производства 55

Гражданское и гражданско-процессуальное право

- Хасенов М.Х.* О некоторых вопросах совершенствования норм Гражданского кодекса Республики Казахстан, определяющих правовой режим объектов гражданских прав 63
- Холодионова Ю.В.* Медиация в семейных спорах в законодательстве Российской Федерации и Республики Казахстан 73

МРНТИ 11.15.11

Е.Б. СЫДЫКОВ

Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан
(E-mail: rector@enu.kz)

Вуз как современный институт реализации концепции «Слышащего государства»

Аннотация. В статье на примере ЕНУ имени Л.Н. Гумилева раскрыта концепция «слышащего государства» с точки зрения дальнейшего реформирования системы высшего и послевузовского образования. Изменения статуса вузов, которые претерпевают высшие учебные заведения, развиваясь как некоммерческое акционерное общество, меняют стратегию его развития как научно-исследовательского института открытого типа. Представлены в рамках концепции «слышащего государства», внедряемой во все сферы развития казахстанского общества, модель «слышащего университета» и некоторые результаты ее внедрения, в том числе с учетом международного опыта. Сделан вывод о том, что фундаментальной основой таких университетов становятся развитие человеческого капитала, интеграция в международное гуманитарное сотрудничество. Вузовская наука активнее встраивается в социальный контекст и агломерацию территорий, на которой находится университет, становясь центром научно-производственных и культурных связей.

Ключевые слова: «слышащее государство», «слышащий университет», «мягкая сила» (soft power) и «умная сила» (smart power), университеты как институции, человеческий капитал.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6844-2021-135-2-8-15>

Введение

Исторической основой 30-летия Независимости стало получение Казахстаном реального суверенитета в начале 90-х годов XX века. С первых дней независимости Казахстан поставил перед собой цель построения правового демократического государства и справедливо-гражданского общества, в котором главным являются человек, его права и интересы.

По своей сути «слышащее государство» – это целый блок качеств институционального, ценностного, парадигмального порядка, оно способно не только слышать, действовать в соответствии ожиданиям граждан, но и понимать, поскольку без этого нет диалога.

Широко развернувшаяся в стране модернизация общественно-политических отношений, традиционно рассматриваемая в контексте «Слышащего государства», во многом

способствовала созданию в обществе плюрализма мнений и позиций, в продуцирование которых на современном этапе вовлечены как государственные органы, так и гражданское общество. Формирование качественно новых общественно-политических отношений послужило широкому вовлечению общественности в процесс принятия решений, создает прочные основы для политического участия в них молодежи.

Сущность концепции «Слышащего государства» в полной мере соотносится с такими основополагающими конституционными принципами деятельности республики как общественное согласие и политическая стабильность, экономическое развитие на благо всего народа, казахстанский патриотизм, решение наиболее важных вопросов государственной жизни демократическими методами [1].

Постоянный диалог власти и общества - признак гармоничного, открытого государства, встроенного в контекст современной геополитики: учет казахстанских особенностей политико-правовой системы и динамики процессов социально экономического развития.

Идея «слышащего государства» состоит в том, что оно слышит, реагирует и выстраивает политику на основании глубинных и системных процессов, происходящих в обществе. Такое государство действует во благо общества, реагирует на конструктивные запросы граждан и совместно с обществом формирует коллективные ценности, повестку дня и настроения в стране. Вне сомнения, общественный климат в стране, интеллектуальный потенциал, динамизм в проведении социально-экономических и политических реформ во много зависит от молодежи.

Методология исследования

Для построения гипотез и подготовки основных выводов, кроме того, что были рассмотрены разнообразные источниковые базы, проведены обзор и анализ научных, аналитических и экспертных оценок ученых и анали-

тиков разных стран на данную проблематику, в том числе нормативных правовых актов в данной области знаний, применены контент-анализ СМИ, метод наблюдения и другие научно-исследовательские методы.

В опубликованных Президентом Казахстана К-Ж. Токаевым статьях особое значение в современной политике государства отводится учению Абая по целому ряду направлений, актуальных в наши дни. Проведенный в прошлом году 175-летний юбилей великого мыслителя Абая по-новому определил духовный, культурный, нравственный облик нации. Размышления о будущем своего народа, сострадание и любовь к людям – эти нравственные постулаты просветителя чрезвычайно актуальны для сегодняшнего поколения граждан нашей страны.

По поручению Главы государства 3 декабря 2019 года постановлением Правительства РК был учрежден институт «Академия Абая» («Абай академиясы») при Евразийском национальном университете имени Л.Н. Гумилева. В работу Академии привлечены 12 ведущих ученых университета. В рамках открытия института предусмотрено проведение 15 фундаментальных исследований, в том числе по таким направлениям, как личность Абая, философские идеи Абая, исследования, связанные с литературным наследием поэта.

Основной тренд учения Абая - это овладение знаниями. Современное образование открывает путь к формированию интеллектуальной нации.

Постановлением Правительства Республики Казахстан от 27 декабря 2019 года № 988 была утверждена Государственная программа развития образования и науки Республики Казахстан на 2020–2025 годы [2]. Его эффективная реализация служит достижению двух основных целей Программы: 1) повышение глобальной конкурентоспособности казахстанского образования и науки, воспитание и обучение личности на основе общечеловеческих ценностей; 2) увеличение вклада науки в социально-экономическое развитие страны. Для достижения второй цели потребуются кардинальное изменение интеллектуального

потенциала науки, модернизация научной инфраструктуры, повышение результативности научных разработок и обеспечение интеграции в мировое научное пространство [3].

Такой переход стимулировал ряд изменений в проводимой политике и законодательстве в сфере образования и науки. Так, летом 2020 года Министерством образования и науки Республики Казахстан во главе с министром А. Аймагамбетовым был предложен Антикризисный план по развитию высшего образования. Среди включенных в него мероприятий - актуальные предложения по увеличению степени практикоориентированности учебного процесса путем вовлечения в образовательный процесс представителей бизнеса и производства; обмену опытом преподавания на межрегиональном и мировом уровнях; внедрению возможности выбора дистанционной или смешанной формы обучения в сочетании с традиционным очным обучением; ранжированию вузов всего Казахстана по лигам в зависимости от их конкурентоспособности на международном и республиканском уровнях, что также поможет отделить недобросовестные учебные заведения от тех, которые стремятся к обеспечению качественного высшего образования. Такие вузы будут пользоваться определенными преимуществами касательно академической свободы и степени контроля со стороны государства [4].

Подписан Закон Республики Казахстан «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты по вопросам образования», одним из основных новшеств которого является законодательное закрепление понятия «дистанционное обучение». Подобная форма отныне является признанной и равнозначной альтернативой традиционной форме обучения на всех уровнях образования [5].

Сфера образования является одной из тех сфер, которые нуждаются в своевременных реформах, но при этом являются открытыми и восприимчивыми к ним. Такой реформой, на наш взгляд, может стать применение концепции «Слышащего государства» к высшим учебным заведениям. Таким образом, «слы-

шащим» может быть не только государство, но и университет как одно из ключевых звеньев в системе образования. Как было сказано ранее, основу концепции «Слышащее государство» составляет эффективный диалог власти и народа; в рамках университета эта аналогия работает в первую очередь с точки зрения отношений администрации заведения с обучающимися.

Важно понимать, что в действительности любое высшее учебное заведение – это сложный организм, комплексная система взаимоотношений между такими его компонентами, как сами обучающиеся, профессорско-преподавательский, административно-управленческий составы. Все они активно взаимодействуют друг с другом с целью поддержания жизнедеятельности учебного заведения, а также предоставления качественных образовательных услуг.

По аналогии со «слышащим государством» «слышащий университет» как концепция может иметь различные варианты ее реализации. Все они должны быть направлены на обеспечение должной коммуникации между всеми участниками учебного процесса; привлечение к обсуждению предлагаемых изменений и нововведений; изучение мнения основной аудитории образовательных услуг; создание и налаживание каналов обратной связи с обучающимися. Быть осведомленными о запросах и потребностях, своевременно и эффективно реагировать на них, при этом создавая культуру взаимной ответственности сторон, между которыми строится подобный диалог – все это составляет основу успешной реализации идеи «слышащего университета».

Обсуждение

Образование и сами университеты как институции сегодня находятся в центре мировых дискуссий, особенно с учетом пандемии коронавируса, которая потребовала «перезагрузки» образования и науки.

Дискурсы о «кризисе университета», «университете в руинах», в принципе, можно встретить на протяжении всей истории разви-

тия культуры. Каждая эпоха характеризуется своими вызовами. Кризисы иногда способствует изменению стратегии и возрождению вузов.

Какую миссию в современном обществе должны выполнять университеты? Может ли современный университет в полной мере способствовать формированию гражданственности, патриотизма, казахстанских ценностей, исторической памяти?

В формировании «слышащего государства» в контексте социальной модернизации именно «третья миссия» университета является востребованной и определяющей. Она как некий социальный договор с обществом не менее важна, чем две другие миссии - образование и исследование.

Университеты развиваются сегодня с учетом национальных интересов, в то же время они находятся под влиянием глобальных процессов. Они должны вносить определенный вклад в социальную интеграцию и культурное разнообразие, должны быть более активными в реализации «третьей миссии».

У каждого государства свой взгляд на миссию университета. Япония, например, стимулирует партнерские отношения между университетами, промышленностью и правительством, Англия концентрирует государственное финансирование на учебных программах в областях STEM (наука, технология, инженерия и математика), ожидая вклада этих областей в экономическое развитие.

Следует обратить внимание на формулировку миссии университетов, в которых обозначается место университета в обществе. Это понимание должно быть и среди широкой аудитории.

Конечно, университетам необходимо сбалансировать все три миссии и развить действительно инновационные и актуальные для общества учебные программы и образовательные треки. Университеты не только обязаны производить новые знания, но и должны брать на себя ответственность за трансфер знаний обществу и взаимодействие с обществом.

Наука должна встраиваться в социальный контекст. Подписанные в законодательстве о

науке изменения и дополнения (от 18 февраля 2021 года) способствуют совершенствованию государственного регулирования и качества законодательства в области науки, увеличению вклада науки в развитие экономики страны и повышению конкурентоспособности научного потенциала. Вопросы развития науки находятся на особом контроле Главы государства, только в 2020 году благодаря поддержке руководства страны было проведено 5 конкурсов. Существенно обновлен состав национальных научных советов, утверждены новые правила их работы. Введены экономическая экспертиза проектов и процедура ранжирования баллов ННС и государственной научно-технической экспертизы. Дано поручение по организации 500 стажировок для молодых ученых, выделено 1000 государственных грантов; введена специальная квота для молодых исследователей на получение научных грантов.

Сегодня становится более востребованным поколение молодых, способных критически мыслить, решать проблемы, принимать на себя ответственность. В размышлениях Абая отмечена важность его концепта «совершенный человек». Данное понятие точно соответствует современному термину «A man of integrity». Абай показал, что помимо светлого ума, рассудочности, горячей энергии и воли человек нуждается в добром сердце. Мы должны пропагандировать Абая как культурный капитал нации.

Курс на обновление должен быть связан с новыми тенденциями в мире, прежде всего, с информационной, коммуникационной средой, которая формирует сегодня новые трудовые позиции в любом проекте. Например, Data Science. Те, кто работают с данными, сейчас самые перспективные кадры в мире.

Университеты должны уделять особое внимание и soft skills (мягкие навыки), необходимым сегодня в любой профессии. Речь идет о презентационных навыках, умении работать с медиаинструментами, развитии эмпатии.

«Мягкая сила» (soft power) и «Умная сила» (smart power) также должны быть основными трендами университетского образования.

Очень важно, чтобы университет гармонично вписывался в культурный ландшафт города, региона, был любим жителями, стремился решать местные проблемы, был «слушащей» институцией, и в этом есть и прагматический интерес.

Образование и наука постепенно укрепляются как национальная идея.

Обозначив основные тренды в развитии миссии университетов в реализации «слушащего государства», следует отметить достижения Евразийского университета как молодого и перспективного вуза страны. В этом плане здесь накоплены свои традиции научного поиска и международного сотрудничества. Развитие науки и коммерциализации осуществляется через развитие кластерного подхода. О высоком международном импакте говорят научно-образовательные кластеры: «Физические науки и ядерные технологии», «Математика и информационные технологии» и «Биология, биомедицина и биотехнология», три кластера – «Инжиниринг», «Общественные науки» и «Химия и науки о земле» - имеют большее значение на национальном уровне. Социально-экономический эффект достигается за счет использования участниками своих научно-образовательных и производственных потенциалов, создания новых рабочих мест, удовлетворения потребителей качеством товаров и услуг. Не менее значимые образовательные программы и научный потенциал вуза представлены в международных рейтингах QS и Times Higher Education. Так в рейтинге Higher Education World University Ranking университет вошел в Топ 1001+; Times Higher Education World University Ranking by Subject - Физические науки» топ-801+ физика и астрономия, химия, математика и статистика, геология, экологические, земельные и морские науки.

Интеграционные процессы, происходящие в мире, требуют формирования новых научных школ в университетах, в том числе на условиях международной коллаборации. Только в 2020 году в рамках реализации 152 научно-исследовательских проектов доход составил 1 951,635 тыс. тенге. Постановлением

Правительства АО «Парк ядерных технологий» присоединен к университету. Таким образом, созданный Евразийский лабораторный центр как международно-сертифицированный, междисциплинарный центр коллективного пользования открывает широкие возможности.

Университет, являясь социальным лифтом нового типа, развивается как достойный корпоративный член гражданского общества для подготовки социально ответственных специалистов, способных удовлетворять потребности страны в качественных человеческих ресурсах, вносить вклад в социальный, культурный облик столицы и страны, активно развивать диалог с обществом и способствовать тем самым совершенствованию «слушащего государства».

Университеты должны убедить общество в ценности и актуальности своего вклада в совершенствование общества, мира. Ожидания общества в отношении университетов, безусловно, постоянно меняются. По этой причине университеты в постоянном диалоге с обществом развивают исследования, обучение и непрерывное образование. С одной стороны, университеты дают импульс развитию общества и являются партнерами государственного сектора, гражданского общества, индустрии, культуры. С другой стороны, они весьма чувствительны к проблемам, возникающим в обществе, и являются важной составляющей экономической и социальной жизни региона, страны. В контексте «слушащего государства» университеты должны активно информировать об этом всех стейкхолдеров.

Результаты

Результатом инновационного развития университета является трехуровневая подготовка по 262 образовательным программам, с учетом потребностей рынка труда разработаны 33 новые программы, 27 - инновационных. Успеху ЕНУ в отечественных рейтингах сопутствует уровень аккредитованности образовательных программ, востребованности кадров и качества подготовки через систему оценки

НПП «Атамекен». Наиболее востребованными кадрами являются специалисты, подготовленные в университете по образовательным программам - «Математика», «Физика», «Системы информационной безопасности», «Переводческое дело». В вузе около 80% программ, имеющих знак качества казахстанского и международного уровней.

В год своего 25-летнего юбилея вуз успешно обеспечил продвижение образовательных программ и научных проектов в международных и национальных рейтингах.

Выводы

Таким образом, в формировании «слушающего университета», наряду с требованиями к профессионализму, компетентности, эф-

фективности, результативности деятельности при реализации концепции «слушающего государства», важно глубокое взаимодействие государства с человеческим капиталом, субъектами гражданского общества. Образование становится важнейшим фактором формирования человеческого капитала в условиях обеспечения конкурентоспособности национальной экономики. Возрастающая роль образования в устойчивом социально-экономическом развитии, росте конкурентоспособности государства и укреплении его позиций на мировом рынке является измерителем инноваций. «Экономика знания», развивающаяся с учетом взаимодействия государства, бизнеса, науки и образования, должна стать прорывным проектом модернизации всех сфер жизнедеятельности общества.

Список литературы

1. Конституция Республики Казахстан. Принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 года. [Электрон. ресурс]. - / URL: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000> (дата обращения 14.04.2021).
2. Постановление Правительства Республики Казахстан от 27 декабря 2019 года № 988 «Об утверждении Государственной программы развития образования и науки Республики Казахстан на 2020 - 2025 годы». [Электрон. ресурс]. - / URL: <https://primeminister.kz/assets/media/gosudarstvennaya-programma-razvitiya-obrazovaniya-i-nauki-respubliki.pdf> (дата обращения 14.04.2021).
3. Постановление Правительства Республики Казахстан от 27 декабря 2019 года № 988 «Об утверждении Государственной программы развития образования и науки Республики Казахстан на 2020 - 2025 годы». [Электрон. ресурс]. - / URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1900000988> (дата обращения 14.04.2021).
4. МОН представило антикризисный план для системы высшего образования. [Электрон. ресурс]. - / URL: https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/mon-predstavilo-antikrizisnyiy-plan-sistemyi-vyisshego-410575 (дата обращения 14.04.2021).
5. Закон Республики Казахстан от 8 января 2021 года № 410-VI ЗРК «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам образования». [Электрон. ресурс]. - / URL: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z2100000410> (дата обращения 14.04.2021).
6. Михайкин С.В. Тенденции развития гражданского общества и правового государства в условиях глобализации. [Электрон. ресурс]. - / URL: www.gramota.net/materials/3/2011/4-1/29.htm (дата обращения 14.02.2021).
9. Казахстанская модель общественного диалога: анализ и перспективы: монография. / Под общ. ред. Е.Б. Саирова. – Нур-Султан, 2020. - 244 с.
10. Модернизация общественно-политических отношений в контексте концепции «Слушающего государства»: монография. / Под общ. ред. Е.Б. Саирова. – Нур-Султан, 2020. – 260 с.
11. Модернизация общественного сознания: концептуальные и методологические подходы. – Нур-Султан: Казахстанский институт общественного развития «Рухани жаңғыру», 2020. – 150 с.
12. Токаев К.К. Независимость превыше всего. [Электрон. ресурс]. - / URL: <https://www.kazpravda.kz/news/prezident2/polnii-tekst-stati-tokaeva-nezavisimost-previshe-vseg> (дата обращения 14.04.2021).
13. Закирова Д.И. Человеческий потенциал как фактор повышения конкурентоспособности Республики Казахстан. – Алматы, 2012. – 136 с.

Е.Б. СЫДЫҚОВ

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

**ЖОО «халық үніне құлақ асатын мемлекет»
тұжырымдамасын іске асырудың заманауи институты ретінде**

Аннотация. Мақалада Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ мысалында жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру жүйесін одан әрі реформалау тұрғысынан «халық үніне құлақ асатын мемлекет» тұжырымдамасы ашылды. Коммерциялық емес акционерлік қоғам ретінде дамып келе жатқан жоғары оқу орындары мәртебесінің өзгеруі оның ашық типтегі ғылыми-зерттеу институты ретінде даму стратегиясын өзгертеді. Қазақстан қоғамын дамытудың барлық салаларына енгізілетін «халық үніне құлақ асатын мемлекет» тұжырымдамасы шеңберінде «халық үніне құлақ асатын университет» моделі және оны енгізудің кейбір нәтижелері, оның ішінде халықаралық тәжірибені ескере отырып ұсынылды. Адам капиталын дамыту, халықаралық гуманитарлық ынтымақтастыққа ықпалдасу осындай университеттердің іргелі негізіне айналады деген қорытынды жасалды. ЖОО ғылымы әлеуметтік контекстке және университет орналасқан аумақтардың агломерациясына белсенді түрде еніп, ғылыми-өндірістік және мәдени байланыстардың орталығына айналады.

Тірек сөздер: «халық үніне құлақ асатын мемлекет», «халық үніне құлақ асатын университет», «жұмсақ күш» (soft power) және «ақылды күш» (smart power), университеттер институттар ретінде, адами капитал.

Ye. B. Sydykov

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

**The University as a modern institute for
the implementation of the concept of «Hearing State»**

Abstract. The article uses the example of the L. N. Gumilev ENU to disclose the concept of the «Hearing State» from the point of view of further reforming the system of higher and postgraduate education. Changes in the status of higher education institutions that are undergoing higher education institutions, developing as a non-profit joint-stock company, change the strategy of its development as an open-type research institute.

The model of the «Hearing University» and some results of its implementation, including taking into account international experience, are proposed within the framework of the concept of «Hearing State», which is being implemented in all spheres of development in Kazakhstan society. It is concluded that the fundamental basis of such universities is the development of human capital, integration into international humanitarian cooperation. University science is more actively integrated into the social context and agglomeration of the territories where the university is located, becoming the center of scientific, industrial, and cultural relations.

Keywords: «Hearing State», «Hearing University», «soft power» and «smart power», «universities as institutions», «human capital».

References

1. Konstituciya Respubliki Kazahstan. Prinyata na respublikanskom referendume 30 avgusta 1995 goda. [The Constitution of the Republic of Kazakhstan. Was adopted at the republican referendum on August 30, 1995]. [Electronic resource]. - Available at: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000> (Accessed: 14.04.2021).
2. Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazahstan ot 27 dekabrya 2019 goda № 988 «Ob utverzhdenii Gosudarstvennoj programmy razvitiya obrazovaniya i nauki Respubliki Kazahstan na 2020 - 2025 gody». [Resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan dated December 27, 2019 No. 988 «On approval of the State Program for the Development of Education and Science of the Republic of Kazakhstan for 2020-2025»]. [Electronic resource]. - Available at: <https://primeminister.kz/assets/media/gosudarstvennaya-programma-razvitiya-obrazovaniya-i-nauki-respubliki.pdf> (Accessed: 14.04.2021).
3. Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazahstan ot 27 dekabrya 2019 goda № 988 «Ob utverzhdenii Gosudarstvennoj programmy razvitiya obrazovaniya i nauki Respubliki Kazahstan na 2020 - 2025 gody».

[Resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan dated December 27, 2019 No. 988 «On approval of the State Program for the Development of Education and Science of the Republic of Kazakhstan for 2020-2025»]. [Electronic resource]. - Available at: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1900000988> (Accessed: 14.04.2021).

4. MON predstavilo antikrizisnyj plan dlya sistemy vysshego obrazovaniya. ». [The Ministry of Education and Science has presented an anti-crisis plan for the higher education system]. [Electronic resource]. - Available at: https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/mon-predstavilo-antikrizisnyiy-plan-sistemyi-vyisshego-410575 (Accessed: 14.04.2021).

5. Zakon Respubliki Kazahstan ot 8 yanvarya 2021 goda № 410-VI ZRK «O vnesenii izmenenij i dopolnenij v nekotorye zakonodatel'nye akty Respubliki Kazahstan po voprosam obrazovaniya». [The Law of the Republic of Kazakhstan dated January 8, 2021 No. 410-VI ZRK «On Amendments and Additions to Some Legislative Acts of the Republic of Kazakhstan on education»]. [Electronic resource]. - Available at: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z2100000410> (Accessed: 14.04.2021).

6. Mihejkin S.V. Tendencii razvitiya grazhdanskogo obshchestva i pravovogo gosudarstva v usloviyah globalizacii. [Trends in the development of civil society and the rule of law in the context of globalization]. [Electronic resource]. - Available at: www.gramota.net/materials/3/2011/4-1/29.htm (Accessed: 14.02.2021).

7. Kazahstanskaya model' obshchestvennogo dialoga: analiz i perspektivy: monografiya/ pod obshch. red. E.B. Sairova. [Kazakhstan's model of public dialogue: analysis and prospects: monograph]. – Nur-Sultan, 2020. – 244 P.

11. Modernizaciya obshchestvennogo soznaniya: konceptual'nye i metodologicheskie podhody. [Modernization of public consciousness: conceptual and methodological approaches]. – Nur-Sultan: Kazahstanskij institut obshchestvennogo razvitiya «Ruhani zhanryru», 2020. – 150 P.

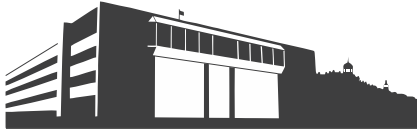
12. Tokaev K.K. Nezavisimost' prevyshe vsego. [Independence is above all]. [Electronic resource]. - Available at: <https://www.kazpravda.kz/news/prezident2/polnii-tekst-stati-tokaeva-nezavisimost-previshe-vseg> (Accessed: 14.04.2021).

13. Zakirova D.I. Chelovecheskij potencial kak faktor povysheniya konkurentosposobnosti Respubliki Kazahstan. [Human potential as a factor of increasing the competitiveness of the Republic of Kazakhstan]. [Electronic resource]. - Almaty, 2012. – 136 P.

Сведения об авторе:

Сыдыков Е.Б. – Председатель Правления – Ректор Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева, доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, Нур-Султан, Казахстан.

Сыдыков Е.Б. – Chairman of the Board - Rector of the L.N. Gumilyov Eurasian National University, Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Nur-Sultan, Kazakhstan.

XFTAP 10.15.91

Г.Г. Галиакбарова

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
(E-mail: galiakbarova_gg@enu.kz)

Шетелдегі отандастарды мемлекеттік қолдау: шетелдік тәжірибе негізінде ұлттық заңнаманы жетілдіру

Аннотация. Мақалада шетелдегі отандастарды, ең алдымен қазақ диаспорасын, мемлекеттік қолдау мәселелері әр түрлі аспектілерде қаралды: бір жағынан, мемлекеттік саясат пен ұлттық заңнаманың қазіргі жағдайы, екінші жағынан – қазіргі халықаралық тәжірибе ерекшеліктері. Жұмыста проблеманың құқықтық жағы басым қозғалды, себебі шетелдегі отандастарды мемлекеттік қолдау мәселелері бойынша шетелдік тәжірибені зерделеуде әлеуметтік-экономикалық, саяси, моральдық-адамгершілік және басқа да аспектілердің бар екенін көрсетті. Сонымен қатар, зерттеу барысында шетелдегі отандастарды қолдау мәселелері диаспора, көші-қон процесі сияқты құрамдастармен тығыз байланыста екеніне көз жеткізілді. Зерттеу жұмысының нәтижесі шетелдегі отандастарды мемлекеттік қолдауға, бірінші кезекте этникалық қазақтарды тарихи Отаны – Қазақстан Республикасының айналасына шоғырландыруға бағытталған қазіргі Қазақстан тарихындағы алғашқы заң жобасын әзірлеу болып табылады.
Түйін сөздер: шетелдегі отандас, шетелдегі отандастарды мемлекеттік қолдау, диаспора, көші-қон процесі, шетелдік тәжірибе, заң жобасы.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6844-2021-135-2-16-25>

Кіріспе

Тәуелсіз мемлекет құру және халықтың ұлттық сана-сезімінің өсуі жағдайында шет елдердегі этникалық бірегей қоғамдастықтарды қолдау мәселелері ерекше саяси, экономикалық, құқықтық, мәдени, демографиялық мәнге ие болады.

Көші-қон процесі де – ХХІ ғасырда «әлемдік маңызы бар проблемаға» айналған динамикалық өзгерістермен ерекшеленетін, тұрақты процесс болып табылады. Сондықтан да,

көші-қон процесі құбылыстарының бірі – диаспора болып табылады [1].

Шетелдік қазақтарды мемлекеттік қолдау саясаты соңғы уақытта олар мекендеген елдерде қазақ тілін қолдану салаларының тарылуына және ұлттық өзіндік ерекшелігінің біртіндеп жоғалу қаупіне және шетелде тұратын қазақтарды ассимиляциялауға байланысты айтарлықтай өзекті болып келеді.

«Қазақстан-2050» Стратегиясы: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауында Елбасы Н.Ә.

Назарбаев: «Қазақстан 2050» жаңа стратегиялық бағытын жүзеге асыруда бізге – қазақ халқына айрықша жауапкершілік жүктелді...» [2], - деп атап өткен болатын. Осылайша, біздің еліміздің де шетелдегі қазақ ұлты өкілдерін, өзінің тарихи Отаны – Қазақстан Республикасының айналасында біріктіруге деген бейімділігі бекітіледі.

Осыған орай, Н.Ә. Назарбаевтың 2017 жылғы 23 маусымда өткен V Дүниежүзілік қазақтар құрылтайында Қазақстан Республикасының Үкіметіне берген тапсырмасы осы саладағы құқықтық құжаттарды әзірлеу үшін негіз болды. Мәселен, тапсырманы іске асыру мақсатында «Отандастар қоры» коммерциялық емес акционерлік қоғамын құру туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2017 жылғы 13 қазандағы № 644 Қаулысы [3] қабылданды, оның басты мақсаты шетелдік және Қазақстанға келген этникалық қазақтарды қолдауды қамтамасыз ету болып табылады; сонымен қатар, Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2018 жылғы 18 мамырдағы № 280 «Шетелдегі этникалық қазақтарды қолдау жөніндегі 2018-2022 жылдарға арналған іс-шаралар жоспарын бекіту туралы» қаулысы да қабылданған болатын [4].

Аталған құжаттар бұл саладағы құқықтық реттеудің бастамасы ма және қандай шетелдік заңнама біздің мемлекетіміз үшін маңызды екенін біз рет ретімен зерттеп көрген едік.

Зерттеу әдістері

Ғылыми мақаланы жазу кезінде жалпы ғылыми әдістер (логикалық, құрылымдық және жүйелік талдау, синтез, салыстыру, абстракциялау, индукция және дедукция, модельдеу), сондай-ақ құбылыстар мен процестерді зерттеудің арнайы әдістері мен тәсілдері (диалектикалық, формальды-логикалық, құрылымдық функционалдық, салыстырмалы құқықтану әдістері) қолданылды.

Талқылау

Бүгінгі таңда диаспоралық саясатқа көптеген елдер ерекше назар аударуда десек де болады. Әлемнің көптеген дамыған елдері

шетелдегі диаспорасына мемлекеттік қолдау көрсетуде (мысалы, Германия, Израиль, Италия, Қытай, Мексика, Оңтүстік Корея, Польша, Үндістан, және т.б.) және Қазақстан да осы мәселені реттеуді қолға алуда. Осылайша, біздің еліміздің шетелдегі отандастарын, ең алдымен, өзінің тарихи Отанына оралғысы келетін қазақ ұлты өкілдерін біріктіруге деген бейімділігі нығайып келеді.

Диаспоралар, мүмкін, халықтың көші-қонының сәтті нәтижесінің маңызды дәлелі болып табылады. Көшіп-қонушылар қабылдаушы елдің қоғамына қауіпсіз араласып үлгерген кезде, сол арқылы қоныс аударушылардың бастапқы мақсатына қол жеткізіледі [1].

Қазіргі кезеңде «диаспора» феномені жаңа мазмұнға ие болады, бұл диаспора ретінде белгіленген құбылыстар аймағының кеңеюіне, сондай-ақ осы түсінікті қолдану жиілігінің артуына байланысты. Бұл ретте шетелдегі диаспораның мемлекеттік билік органдарымен өзара іс-қимыл мәселелері жеткілікті зерттелмеген, толық көлемде заңнамалық тұрғыдан реттелмеген. Оған қоса, диаспоралық қатынастардың мазмұны мен құқықтық реттелуімен тығыз байланысты «шетелдік отандастар» термині де өзекті болып табылады.

Этникалық қазақтардың көші-қон мәселелері, сондай-ақ этникалық қазақтардың басқа мемлекеттердің аумағына неліктен және қалай келгенін түсіндіретін себептер нақты тарихи фактілермен және жағдайлармен байланысты екенін ерекше атап өткен жөн. Мәселен, Г.М. Меңдіқұлова қазақ диаспорасының әртекті және әртүрлі, ұзақ уақыт бойы қалыптасқан және әр тарихи кезеңде қалыптасуы мен дамуының түрлі себептері бар екенін атап өтеді [5].

Көптеген ғылыми еңбектер «диаспора» мен «шетелдік отандастар» терминдерін, оларды өзектендіру себептерін зерттеуге арналған. Мысалы,

В.М. Скринник алыс шет елдердегі және ТМД елдеріндегі отандастарға қатысты терминдерді қолдану қағидағтарын анықтау мәселелерін зерттей отырып, «диаспора» мен «шетелдегі отандастар» ұғымдарының «белгіленген терминологиялық анықтамасы» жоқ

және оларды «тең пайдалануға» болады деп санайды [6]. С. Лаллукки қазіргі диаспораны құқық саласына қарағанда халықаралық қатынастарға қатысты құбылыс ретінде қарастырады [7].

Біздің пікірімізше, шетелдегі диаспораны Отанынан тыс өмір сүретін халықтың бөлігі ретінде тану және осындай анықтаманы заңнамалық түрде бекіту керек деп есептейміз.

Сонымен, бұл мәселеге қатысты Қазақстандық тәжірибені қарастырып көрсек.

Бұған дейін Қазақстан Республикасы Үкіметі жанында консультативтік-кеңесші орган – Шетелде тұратын отандастар істері жөніндегі комиссия жұмыс істегенін атап өтеміз, оның негізгі міндеттері: шетелдегі қазақтардың өмірі мен қызметіне байланысты проблемаларды зерделеу; шетелде тұратын отандастармен жан-жақты байланыстарды дамыту және нығайту үшін қажетті жағдайлар жасауға жәрдемдесу және т.б. болды. Бүгінде шетелдегі қазақтар мен отандастарды жан-жақты қолдау қажеттігін ескере отырып, 2019 жылғы маусымда Қазақстан Республикасы Үкіметі жанынан Шетелдегі отандастармен мәдени-гуманитарлық байланыстарды дамыту жөніндегі ведомстваралық комиссия құрылды, және ол мынадай міндеттерді жүзеге асырады:

1) шетелдегі отандастармен мәдени-гуманитарлық байланыстарды жетілдіру және дамыту жөнінде ұсыныстар мен ұсынымдар әзірлеу;

2) мемлекеттік органдардың шетелдегі отандастармен мәдени-гуманитарлық байланыстарды дамыту саласындағы қызметін үйлестіру [8].

Өткен ғасырдың 90-жылдарының ортасында бұрынғы кеңестік республикалардың көпшілігінде (Армения, Әзірбайжан, Беларусь, Грузия, Қырғызстан, Латвия, Литва, Озбекістан, Ресей, Украина, Эстония, және т.б.) шетелдегі отандастары мен диаспорасына қатысты мемлекеттік саясатты әзірлеу тәсілдерін айқындайтын негізгі құжаттар қабылданған болатын. Алайда қазақстандық заңнамада арнайы нормативтік құқықтық акт әлі күнге дейін қабылданбаған. Дегенмен, қандай

құқықтық актілер бұл саланы реттейтінін қарастырып көрсек.

«Қазақстан Республикасындағы тілдер туралы» 1997 жылғы

11 шілдедегі Қазақстан Республикасы Заңының 1-бабының 1) тармақшасында «диаспора» ұғымына анықтама берілген [9]. Сонымен қатар, аталған Заң Қазақстан Республикасында тілдердің қолданылуының құқықтық негіздерін, мемлекеттің оларды оқып-үйрену мен дамыту үшін жағдай жасау жөніндегі міндеттерін белгілейді, Қазақстан Республикасында қолданылатын барлық тілге бірдей құрметпен қарауды қамтамасыз етеді. Алайда, шетелдегі қазақ диаспорасын мемлекеттік қолдау мәселелерін реттеу бұл нормативтік құқықтық актіде көзделмеген.

«Халықтың көші-қоны туралы» 2011 жылғы 22 шілдедегі Қазақстан Республикасының Заңында «бұрынғы отандас» ұғымының анықтамасы көзделген, оған сәйкес бұрынғы отандас – Қазақ Кеңестік Социалистік Республикасында немесе Қазақстан Республикасында туған немесе бұдан бұрын азаматтығында болған және шетелде тұрақты тұратын адам [10]. Қазақстандық заң шығарушы ұсынған отандастардың көрсетілген санын «бұрынғы» деп анықтау орынды емес деп есептейміз, себебі отандастарға «бұрынғы отандас» мәртебесін беру Қазақстан Республикасы тарапынан отандастарға қарағанда олар үшін өзгеше қарым-қатынас ретінде қабылдануы мүмкін. Сондықтан да, «шетелдегі отандас» деген анықтамаға өзгерткен әлде қайда дұрыс болар еді деп санаймыз.

Көріп отырғанымыздай, қазақстандық заңнаманы шетелдік тәжірибе негізінде өзектендіру керек және осы бағытта жұмыс жүргізу барысында біз үшін келесі мемлекеттердің тәжірибесі қызық болуы мүмкін. Мәселен, Қытай тәжірибесін зерттеп көрген едік.

Бүгінгі таңда шетелдегі қытай диаспорасы әлемде саны жағынан бірінші орын алады. Сарапшылардың соңғы зерттеуі бойынша қытай диаспорасының жалпы саны шамамен 50 миллион адамды құрайды, оның өкілдері дерлік әлемнің барлық елдерінде өмір сүреді, ал диаспораның жиынтық капиталы XXI ғасы-

рдың басында 1500 млрд. доллар болып бағаланды [11].

Қытайды жаңарту, оны заманауи қуатты державаға айналдыру стратегиясын жүзеге асыра отырып, Қытай Халық Республикасының үкіметі белсенді түрде әрі үлкен жетістікпен осы міндетті шешуге ірі қытай диаспорасының экономикалық және шығармашылық әлеуетін тартады. Мұндай саясатты Пекин өткен ғасырдың 70-ші жылдарының соңынан бастап, яғни сыртқы әлемге ашыла бастаған сәттен бері, жүргізіп келеді. Осы уақыт аралығында Қытайдың әкімшілік құрылымдары, кәсіпкерлік және ғылыми орталары шетелдік қауыммен ынтымақтастық бойынша мол әрі сан алуан тәжірибе жинақтады.

Экономикалық реформалар мен ашықтық саясаты басталғаннан кейін шетелдік қытайлықтар диаспорасымен экономикалық байланыстар әсіресе капитал тарту саласында жаңа сапалы деңгейге көшті.

Қазіргі жағдайда хуацяо феноменін жан жақты зерттеудің өзектілігі 1992 жылы Калифорния университетінің жанынан (Беркли, АҚШ) Шетелдік қытайлықтарды зерттеу жөніндегі халықаралық қоғам (International Society for the Study of Chinese Overseas – ISSCO) құрылуына алып келді [12].

Қытайдың «Отанға оралған эмигранттардың және шетелде тұратын отандастардың туысқандарының құқықтары мен мүдделерін қорғау туралы» Заңында, мына ресми анықтамалар берілген:

- 1) хуацяо – бұл тұрған елінде тұруға ықтиярхаты бар қытайлық азаматтар;
- 2) қайтқан хуацяо – бұл Отанға тұрақты тұру үшін қайта оралған хуацяо;
- 3) отандастардың туысқандары – бұл Қытайда тұратын хуацяо туысқандары және қайтқан хуацяо [13].

Қазіргі кезде Қытайда хуацяо істері бойынша жеті мемлекеттік ұйым жұмыс істейді: Бүкілқытайлық халық өкілдері жиналысының Хуацяо істері жөніндегі канцеляриясы; Қытайдың Ұлттық саяси консультативтік кеңесінің Сянган, Аомэн, Тайвань және хуацяомен байланыстар жөніндегі комитеті; Сянган, Аомэн және Тайвань істері жөніндегі департамент;

Мемлекеттік кеңестің Хуацяо істері жөніндегі канцеляриясы; Чжунго Чжигундан партиясы, Бүкілқытайлық реэмигранттар қауымдастығы, Қытайлық шетелдік байланыстар қауымдастығы. Хуацяо істері бойынша тағы 30 провинциалдық және 62 қалалық ұйым жұмыс істейді. Бұдан басқа, отандастармен өзара іс-қимыл жасасу мәселелерімен қоғамдық ұйымдар айналысады: Бүкілқытайлық өнеркәсіпшілер мен саудагерлер қауымдастығы, Еуропа мен АҚШ-та оқыған сыныптастар қоғамы. Сондай-ақ, Отанмен байланыстарды қолдау үшін шетелдік қытайлықтар әлемнің шамамен 100 мемлекеті мен өңірінде өздерінің қоғамдық ұйымдарын құрған.

Шетелдік қытайларға қатысты саясат «жүректерді шоғырландыру, ақылдарды біріктіру, ұлы қытай ұлтының жандануы үшін мүмкіндіктерді дамыту» атты ұранмен жүргізіледі [14]. Аталған пункт шетелдік қытайларды түрлі формада біріктіру және патриоттық тәрбиені күшейту бойынша жұмыстарды белсендірек дамыту қажеттілігін атап өтеді.

Пекин шетелдік қытайлардың жас буынын патриоттық рухта белсенді тәрбиелеп келеді. Шетелдік қытайлардың, әсіресе шетелде туғандардың балаларында Қытайға деген туыстық сезімдерді дамыту үшін Қытай үкіметі «Қытайлық тамырға қосылу» [15] атты ұранмен үнемі арнайы сапарлар ұйымдастырады.

Қытайлық диаспора орасан зор капиталдың, технологиялардың, кәсіпкерлік тәжірибенің, халықаралық іскерлік байланыстардың иегері болып табылады. Мәдени-тілдік тұтастық, сондай-ақ ұлттық-психологиялық дәлелдер мен дәстүрлер Қытайдың барлық қалған шетелдік экономикалық серіктестеріне қарағанда оны этникалық отанмен ынтымақтастыққа біршама әуес әрі бейімді етеді.

Осылайша, қытайлық диаспора, шынында, Қытайдың қарқынды түрде жоғарылауында және оның халықаралық ұстанымдарын нығайтуда ерекше рөл атқарады. Қытай Халық Республикасы үкіметінің саясаты осы бірегей резервті барынша пайдалануға бағытталған. Ол шетелдік қытайлықтарға өндірістік және тұрмыстық сипаттағы көптеген сан алуан ерекше құқықтар мен жеңілдіктер беруге, олардың ұлттық-патриоттық сезімдерін оя-

туға және оларға қамқорлық пен құрмет көрсетуге негізделген.

Келесі қарастыратын мемлекет – Үндістан. Үнділік диаспора бүкіл әлем бойынша саны жағынан, Қытайдан кейін, екінші диаспора болып табылады, және қазір де 130 елде орналасқан.

Біріккен Ұлттар Ұйымының экономикалық және әлеуметтік мәселелері жөніндегі департаментінің деректері бойынша 2019 жылы үнділіктер әлемдегі ең үлкен мигранттар диаспорасын құрады – 17,5 млн адам (6,4% жаһандық мигранттар немесе Үндістан халқының 0,4%). Үндістанның Сыртқы істер министрлігі резидент емес үнділіктер мен тегі үнділік тұлғалардың санын әлем бойынша 31 млн адам деп есептейді [16].

Үндістанның Конституциясының 5-бабына сәйкес «а) Үндістан аумағында туылған, немесе б) ата-анасының кез келгені Үндістан аумағында туған немесе с) кемінде бес жыл ішінде Үндістан аумағында тұрған, Конституцияны қолданысқа енгізуге тікелей қатысушысы болған әрбір азамат Үндістан азаматы болып табылады» [17].

Қазіргі уақытта Үндістанның «Азаматтық туралы» 1955 жылғы Заңын шетелдік үнділердің құқықтары мен мәртебесін реттейтін негізгі құжат деп есептеуге болады [18]. Бұл ретте Үндістанда қос азаматтық тыйым салынғандығын атап өткен жөн.

«Азаматтық туралы» заң бұрын қабылданған болса да, дегенмен «тегі үнділік тұлғалардың» (Person of Indian origin – PIO) және «теңіздің арғы жағындағы Үндістан азаматтарының» куәліктері жақында ғана пайда болды.

2005 жылдан бастап шетелдік үнділерге «Азаматтық туралы» Заңға енгізілген өзгерістерге сәйкес мерзімсіз болып табылатын ОСІ, куәлігін алу мүмкіндігі берілді, ал оның иесінен Үндістанға келу кезінде ешқандай тіркеу талап етілмейді. Аталған карта тек үнділік елшіліктер/консулдықтар арқылы беріледі. Картаның иесі оны алғаннан кейін 5 жылдан кейін үнділік азаматтық алуға жүгіне алады [19].

2000 жылы үнділік үкімет Жоғары деңгейдегі үнділік диаспора мәселелері жөніндегі Комитет құрды (High Level Committee on the

Indian Diaspora). Үндістанның ұлттық диаспораға қатысты мемлекеттік саясатын 2016 жылға дейін Шетелде тұратын үнділіктер ісі жөніндегі министрлік атқарған (Ministry of Overseas Indian Affairs - MOIA), ал кейін ол Сыртқы істер министрлігімен біріктірілген [20].

Министрліктің басты міндеті үнділік диаспоралар қауымдастығын өз тарихи отанымен әлемдік диаспоралар коалициясын шекарасыз дамыту арқылы бірлестіруге ұмтылу болып табылады.

2008 жылы Премьер-министр жанындағы Отандастармен жұмыс жөніндегі жаһандық консультативтік кеңес құрылды (PMGAC, Prime Minister's Global Advisory Council). Аталған ұйымның кеңесі жылына екі рет өткізіледі және тәжірибемен әрі біліммен алмасуға, синергияны қамтамасыз етуге және әр түрлі салаларда инновациялық өсу мақсатында үнділіктердің зияткерлік капиталын пайдалануға арналған тиімді дискуссиялық алаң болып табылады. Сол жылы мақсаты қайырымдылық іске жәрдем ету болып табылатын Шетелде тұратын үнділіктерді дамыту жөніндегі үнділік қор (IDF, India Development Foundation of Overseas Indians), шетелдегі отандастарды жұмысқа орналастыруды қамтамасыз етуге бағытталған Үнділік көпші-қон орталығы (ICM, India Centre for Migration) құрылды.

Тұтастай алғанда, шетелдік үнділік диаспора Үндістанмен өте тығыз байланыста. Осылайша, Үндістан үкіметі салыстырмалы түрде алғанда өте қысқа мерзімнің ішінде шетелдік отандастарға қатысты саясатты өзгерте алды, олардың арасында патриоттық көңіл-күйді ынталандырды және осы негізде елдің ішкі дамуына шетелдегі диаспораның қаржылық үлесін едәуір арттырды деген қорытынды жасауға болады.

Нәтижелер

Жүргізілген зерттеу нәтижесі бойынша біз шетелдегі отандастарды мемлекеттік қолдауды реттеуге бағытталған негізгі құжаттарды әзірлеу уақыты келіп жетті деп есептейміз,

және олар қазақстандық қоғамның сұраныстарына сәйкес келуі, қазіргі заманғы сын-қатерлерге жауап беруі және соның салдары ретінде шетелде тұратын отандастарды қолдау мәселелерін неғұрлым нақты айқындауы тиіс.

Біріншіден, мұндай алғашқы құжат адам құқықтары саласындағы халықаралық және ұлттық актілерге сәйкес әзірленген мемлекеттік бағдарламаның жобасы болуы мүмкін. Құжат бүкіл әлемдегі қазақтарды тарихи Отанының айналасына топтастыру, сондай-ақ қоныс аударушыларды қабылдау, орналастыру және жұмыспен қамтуды қамтамасыз ету жөніндегі мемлекеттік саясаттың негізгі тәсілдері мен пайымын білдірер еді. Мемлекеттік бағдарлама жобасын әзірлеудің орындылығы шетелде тұратын қазақ диаспорасын және Қазақстанға ерікті қоныс аударушыларды мемлекеттік қолдау процестерін реттейтін бағдарламалық құжаттардың өзара байланысты бірыңғай кешенінің болмауынан, шетелдегі қазақ диаспорасын қолдауды күшейту қажеттілігінен туындап отыр.

Екіншіден, «Шетелдегі отандастарды мемлекеттік қолдау туралы» Қазақстан Республикасы Заңының жобасын әзірлеу Қазақстан мен шетелде тұратын отандастарымыздың арасындағы байланысты дамыту және қолдау үшін жағдай жасау жөніндегі дәйекті қадам болар еді, бұл ел үшін бірқатар өзекті мәселелерді шешуге ықпал етуі мүмкін.

Мәселен, шетелде тұратын отандастарды Қазақстан Республикасының мемлекеттік қолдауы мынадай негізгі қағидаттарға негізделуге тиіс: 1) адамның және азаматтың негізгі құқықтары мен бостандықтарының туғаннан бастап әркімнің ажырамауына және тиесілігіне; 2) басқа мемлекеттің ішкі істеріне ара-

ласпауға; 3) халықаралық құқықтың жалпыға бірдей танылған қағидаттары мен нормаларына сәйкес шетелдегі отандастардың азаматтық, әлеуметтік, экономикалық, құқықтық, мәдени, білім беру, ақпараттық және өзге де құқықтары мен бостандықтарын, олардың тұратын мемлекеттердегі заңды мүдделерін қамтамасыз ету қажеттілігі; 4) шет елдердегі отандастардың құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз ету саласындағы мемлекеттердің өзара іс-қимылы.

Сонымен қатар, аталған заң жобасында жаңа терминдерді қарастыруды ұсынар едік. Мысалы, «шетелдегі отандас», «шетелдегі отандастарды мемлекеттік қолдау», «қазақ диаспорасы» және т.б. сияқты жаңа құқықтық санаттарды құқықтық айналымға енгізу қажет деп санаймыз.

Қорытынды

Бірқатар елдердің халықаралық тәжірибесі шет елдердегі отандастарды, тарихи Отаны – мемлекет тарапынан этностық аз ұлттарды мемлекеттік қолдау мемлекеттік билік органдарының құзыретін құқықтық реттеуден басталатынын көрсетеді. Қазақстанда тиісті заң жобасын қабылдау мемлекеттік органдардың шетелдегі отандастарды мемлекеттік қолдау саласындағы құзыретін нақтылауға мүмкіндік берер еді деп ойлаймыз.

Жоғарыда айтылғандарды талдай отырып, осы ғылыми мақалада көрсетілген құжаттарды қабылдаудың орындылығы тек этникалық қазақтармен ғана емес, сонымен қатар, 90-жылдары Қазақстаннан көшіп кеткен шетелде тұратын бұрынғы отандастарымызбен байланыс орнату үшін қолайлы жағдай жасау мақсатымен айқындалады десек де болады.

Әдебиеттер тізімі

1. Торреальба А.А. Три основных подхода диаспоральной дипломатии во внешней политике // Актуальные проблемы экономики и права. - 2017. - Т. II. - № 2. - С. 154-169. DOI: <http://dx.doi.org/10.21202/1993-047X.II.2017.2.154-169>

2. «Қазақстан-2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» Қазақстан Республикасының Президенті - елбасы Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. [Электрон. ресурс]. - 2012. – URL: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1200002050> (қаралған күні: 18.04.2021)
3. «Отандастар қоры» коммерциялық емес акционерлік қоғамын құру туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2017 жылғы 13 қазандағы № 644 қаулысы. [Электрон. ресурс] – URL: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1700000644> (қаралған күні: 18.04.2021)
4. «Шетелдегі этникалық қазақтарды қолдау жөніндегі 2018-2022 жылдарға арналған іс-шаралар жоспарын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2018 жылғы 18 мамырдағы № 280 қаулысы. [Электрон. ресурс]. - 2018. – URL: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1800000280> (қаралған күні: 18.04.2021)
5. Мендикулова Г.М. Исторические судьбы казахской диаспоры. Происхождение и развитие. Монография. - Алматы: Ғылым, 1997. - 264 с.
6. Скринник В.М. Россия и зарубежные соотечественники: проблемы консолидации и интеграции в новых геополитических условиях. - Бишкек: КРСУ, 2008. – 432 с.
7. Лаллукка С. К типологизации развития диаспорных идентичностей финно-угров России // Хельсинки, Финно-угорский вестник. – 1999. – Т. 13. - № 1. - С. 15.
8. «Қазақстан Республикасы Үкіметінің жанындағы шетелдегі отандастармен мәдени-гуманитарлық байланысты дамыту жөніндегі ведомствоаралық комиссия туралы» Қазақстан Республикасы Премьер-Министрінің 2019 жылғы 11 маусымдағы № 106-ө өкімі. [Электрон. ресурс] - 2019. – URL: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/R1900000106> (қаралған күні: 18.04.2021)
9. «Қазақстан Республикасындағы тіл туралы» Қазақстан Республикасының 1997 жылғы 11 шілдедегі № 151 Заңы. [Электрон. ресурс] - 1997. – URL: http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z970000151_ (қаралған күні: 18.04.2021)
10. «Халықтың көші-қоны туралы» Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 22 шілдедегі № 477-IV Заңы. [Электрон. ресурс] - 2011. – URL: http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z970000151_ (қаралған күні: 18.04.2021)
11. Ларин А.Г. Мировая китайская диаспора и новая миграционная концепция России // Китай в мировой и региональной политике. История и современность. Вып. XVIII: ежегодное издание. - Москва: ИДВ РАН, 2013. - С. 193-222.
12. Ли Аньшань. Обзор истории и текущее положение хуацяо и китайской диаспоры. [Электрон. ресурс] - 2003. – URL: <http://www.chinadaily.com.cn> (қаралған күні: 18.04.2021)
13. Қытайдың «Отанға оралған эмигранттардың және шетелде тұратын отандастардың туысқандарының құқықтары мен мүдделерін қорғау туралы» Заңы. [Электрон. ресурс] - 2003. – URL: <http://zhidao.baidu.com:80/question/5195165.html> (қаралған күні: 18.04.2021)
14. Li Haifeng: Shiqidahou qiaowu gongzuo jiang yinlai xin jiyuqi (Ли Хайфэн: Қытайдың коммунистік партиясының 17 съезінен кейін ашылған Хуацяомен жұмыс істеудің жаңа мүмкіндіктері) // China Review News. [Электрон. ресурс]. URL: <http://cn.chinareviewnews.com/doc/1004/6/7/4/100467404.html?coluid=7&kindid=0&docid=100467404&mdate=1012122901> (қаралған күні: 18.04.2021)
15. Hemu xiangyong hezuo gongying Guojian yige chongman holi de huaqiao huaren shehui (Өзара үйлесім және барлығы үшін ұтысты ынтымақтастық, шетелдік қытайлар үшін қауымдастық құрамыз) // Zhongguo qiao wang. [Электрон. ресурс] - URL: <http://www.chinaqw.com/news/200707/03/78232.shtml> (қаралған күні: 18.04.2021)
16. India Top Source Of Immigrants In the World, Desi Diaspora Touches 17.5 Million. [Электрон. ресурс] - URL: <https://thelogicalindian.com/news/indian-diaspora-largest/> (қаралған күні: 18.04.2021)
17. 1950 жылғы Үндістан Конституциясы. [Электрон. ресурс] - URL: http://www.concourt.am/armenian/legal_resources/world_constitutions/constit/india/india--r.htm (қаралған күні: 18.04.2021)
18. 1955 жылғы Үндістанның «Азаматтық туралы» Заңы. [Электрон. ресурс] - URL: https://www.indiacode.nic.in/bitstream/123456789/4210/1/Citizenship_Act_1955.pdf (қаралған күні: 18.04.2021)
19. Диаспоральная политика Индии: формула успеха. [Электрон. ресурс] - URL: https://www.ruvek.ru/publications/diasporalnaya_politika_indii_formula_uspekha_8655/ (қаралған күні: 18.04.2021)
20. Үндістанның Сыртқы істер министрлігінің ресми сайты. [Электрон. ресурс] - URL: <https://www.mea.gov.in/overseas-indian-affairs.htm> (қаралған күні: 18.04.2021)

Г.Г. Галиакбарова

*Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан***Государственная поддержка соотечественников за рубежом:
совершенствование национального законодательства на основе зарубежного опыта**

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы государственной поддержки соотечественников за рубежом, особенно казахской диаспоры, в различных аспектах: с одной стороны, текущее состояние государственной политики и национального законодательства, с другой – современный зарубежный опыт. В работе в большей степени раскрыт правовой аспект рассматриваемой темы, так как изучение зарубежного опыта в сфере государственной поддержки соотечественников за рубежом показало, что существуют и другие аспекты (социально-экономические, политические, моральные). Кроме того, исследование показало, что вопросы поддержки соотечественников за рубежом тесно связаны с такими составляющими, как диаспора, миграционный процесс и т.д. Результатом исследования является необходимость разработки и принятия первого в истории современного Казахстана закона, направленного на государственную поддержку соотечественников за рубежом, и в первую очередь, концентрацию этнических казахов вокруг исторической родины – Республики Казахстан.

Ключевые слова: соотечественник за рубежом, государственная поддержка соотечественников за рубежом, диаспора, миграционный процесс, зарубежный опыт, законопроект.

G.G. Galiakbarova

*L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan***State support for compatriots abroad: foreign experience for improving national legislation**

Abstract. The article examines the issues of state support for compatriots abroad, especially the Kazakh diaspora, in various aspects: on the one hand, the current state of state policy and national legislation, on the other, modern foreign experience. Mostly, the work reveals the legal aspect of the topic under consideration, since the study of foreign experience in the field of state support for compatriots abroad has shown that there are socio-economic, political, moral and other aspects. In addition, the study showed that the issues of supporting compatriots abroad are closely related to such components as the diaspora and the migration process. The result of the study is the need for the development and adoption of the first law in the history of modern Kazakhstan aimed at state support of compatriots abroad, first of all, the concentration of ethnic Kazakhs around the historical homeland – the Republic of Kazakhstan.

Keywords: compatriot abroad, state support for compatriots abroad, diaspora, migration process, foreign experience, law project.

References

1. Torrealba A.A. Tri osnovnyh podhoda diasporalnoi diplomatii vo vnešnei politike, Aktualnye problemy ekonomiki i prava [Three approaches of diaspora diplomacy in foreign policy, Actual problems of economics and law], 2(2), 154-169 (2017). DOI: <http://dx.doi.org/10.21202/1993-047X.II.2017.2.154-169> [in Russian]
2. «Qazaqstan-2050» Strategiasy qalyptasqan memlekettin jaña saiasi bağyty» Qazaqstan Respublikasynyn Prezidenti - elbasy N.Ä. Nazarbaevtyñ Qazaqstan halqyna Joldauy [Address by the Leader of the Nation, N.Nazarbayev «Kazakhstan-2050» Strategy: New political course of the established state»]. [Electronic resource] - Available at: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1200002050> (Accessed: 18.04.2021)
3. «Otandastar qory» kommertsialyq emes aksionerlik qoğamyn qūru turaly» Qazaqstan Respublikasy Ükimetiniñ 201 jylğy 13 qazandağy № 644 qaulysy [Resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan «On the creation of a non-profit joint stock company «Otandastar Foundation», dated October 13, 2017 No. 644]. [Electronic resource] - Available at: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1700000644> (Accessed: 18.04.2021)

4. «Шетелдегі этникалық қазақтарды қолдау жөніндегі 2018-2022 жылдарға арналған іс-шаралар жоспарын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2018 жылғы 18 мамырдағы № 280 қаулысы [Resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan «On approval of the Action Plan to support ethnic Kazakhs abroad for 2018-2022», dated May 18, 2018 No. 280]. [Electronic resource] - Available at: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1800000280> (Accessed: 18.04.2021)
5. Mendikulova G.M. Istoricheskie sudby kazahskoi diaspory. Proishozhdenie i razvitiie. Monografiia. [Historical destinies of the Kazakh diaspora. Origin and development. Monograph.]. Almaty: Ğylym, 1997. - 264 s.
6. Skrinnik V.M. Rossiia i zarubejnye sootchestvenniki: problemy konsolidatsii i integratsii v novykh geopoliticheskikh usloviakh. [Russia and Foreign Compatriots: Problems of Consolidation and Integration in New Geopolitical Conditions]. Bishkek: KRSU, 2008. – 432 s.
7. Lallukka S. K tipologizatsii razvitiia diaspornykh identichnostei finno-ugrov Rossii [On the typology of the development of diaspora identities of the Finno-Ugric peoples in Russia]. / Helsinki, Finno-ugorskii vestnik, 1999, № 1 (13). - S.15.
8. «Qazaqstan Respublikasy Үкіметінің жанындағы шетелдегі отандастармен мәдени-гуманитарлық байланысты дамыту жөніндегі ведомстволық комиссия туралы» Қазақстан Республикасы Премьер-Министрінің 2019 жылғы 11 маусымдағы № 106-ө өкімі [Order of the Prime Minister of the Republic of Kazakhstan «On the Interdepartmental Commission for the Development of Cultural and Humanitarian Relations with Compatriots Abroad under the Government of the Republic of Kazakhstan», dated June 11, 2019 No. 106-r]. [Electronic resource] - Available at: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/R1900000106> (Accessed: 18.04.2021)
9. «Qazaqstan Respublikasyndaғы тіл туралы» Қазақстан Республикасының 1997 жылғы 11 шілдедегі № 151 Заңы [Law of the Republic of Kazakhstan «On languages in the Republic of Kazakhstan», dated 11 July 1997 No. 151]. [Electronic resource] – 1997 - Available at: http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z970000151_ (Accessed: 18.04.2021)
10. «Halyqtyn köshi-qony turaly» Qazaqstan Respublikasynyń 2011 жылғы 22 шілдедегі № 477-IV Заңы [Law of the Republic of Kazakhstan «On Migration», dated 22 July 2011 No. 477-IV]. [Electronic resource] - 2011 - Available at: http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z970000151_ (Accessed: 18.04.2021)
11. Larin A.G. Mirovaia kitaiskaia diaspora i novaia migratsionnaia koncepsiia Rossii // Kitai v mirovoi i regionalnoi politike. Istoriia i sovremennost [World Chinese Diaspora and the New Migration Concept of Russia // China in World and Regional Politics. History and modernity]. Vyp. XVIII: ejegodnoe izdanie / sost., otv. red. E.İ. Sofronova. M.: IDV RAN. 2013. S. 193-222
12. Li Anşan. Obzor istorii i tekuee polojenie huasiao i kitaiskoi diaspory [An overview of the history and current situation of huaqiao and the Chinese diaspora]. [Electronic resource] - Available at: <http://www.chinadaily.com.cn> (Accessed: 18.04.2021)
13. Qytaidyń «Otаңға oralған emigranttardyń және шетelde тұratyn otandastardyń tuysqandarynyń qūqyqtary men мүddelerin qorǵau turaly» Заңы [Chinese Law «On Protection of the Rights and Interests of Relatives of Emigrants and Compatriots Living Abroad»]. [Electronic resource] - Available at: <http://zhudao.baidu.com:80/question / 5195165. html> (Accessed: 18.04.2021)
14. Lı Haifeng: Shıqidahou qiaowu gongzuo jiang yınlai xın jıyuqi (Li Haifen: Qytaidyń kommunistik partıasynyń 17 sezinen keiin aşylǵan Huasıyomen jümıys isteudıń jańa mümkindikteri) // China Review News. [Electronic resource] - Available at: <http://cn.chinareviewnews.com/doc/1004/6/7/4/100467404.html?coluid=7&kindid=0&docid= 100467404&mdate=1012122901> (Accessed: 18.04.2021)
15. Hemu xiangyong hezuo gongying Guojian yige chongman holi de huaqiao huaren shehui (Özara üilesim және барлығы үшін ұтысты ынтымақтастық, шетeldik qytailar үшін qauymdastyq qūramyz) // Zhongguo qiao wang. [Electronic resource] - Available at: <http://www.chinaqw.com/ news/200707/03/78232.shtml> (jüginu küni 18.04.2021)
16. India Top Source Of Immigrants In the World, Desı Diaspora Touches 17.5 Million. [Electronic resource] - Available at: <https://thelogicalindian.com/news/indian-diaspora-largest/> (Accessed: 18.04.2021)
17. 1950 жылғы Үндістан Конституциясы [The Constitution of India of 1950]. [Electronic resource] - Available at: http://www.concourt.am/armenian/legal_resources/world_constitutions/constit/india/india--r.htm (Accessed: 18.04.2021)

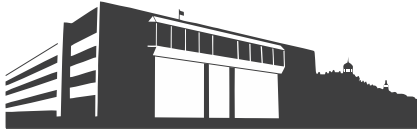

18. 1955 жылғы Үндістанның «Azamattyq turaly» Заңы [Indian Citizenship Act of 1955]. [Electronic resource] - Available at: https://www.indiacode.nic.in/bitstream/123456789/4210/1/Citizenship_Act_1955.pdf (Accessed: 18.04.2021)
19. Diasporalnaia politika Indii: formula uspeha. [Diaspora Politics of India: A Formula for Success]. [Electronic resource] - Available at: https://www.ruvek.ru/publications/diasporalnaya_politika_indii_formula_uspekha_8655/ (Accessed: 18.04.2021)
20. Үндістанның Сыртқы істер министрлігінің ресми сайты [Official website of the Ministry of External Affairs of India]. [Electronic resource] - Available at: <https://www.mea.gov.in/overseas-indian-affairs.htm> (Accessed: 18.04.2021)

Автор жайлы мәлімет:

Галиакбарова Г.Г. – PhD, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің азаматтық, еңбек және экологиялық құқық кафедрасының доценті м.а., Сәтпаев көш., 2, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Galiakbarova G.G. – PhD, Associate Professor at the Department of Civil, Labor and Environmental Law, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Str. Satpayev, 2, Nur-Sultan, Kazakhstan.

МРНТИ 10.87.00

Ж.Т. Искакова*
Ж. Зукай

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
*Байланыс үшін автор: ziskakova@list.ru

Интеграциялық бірлестіктердің мәртебесін талдаудағы теориялық тәсілдер

Аннотация. Интеграциялық бірлестіктердің құқықтық мәртебесін айқындайтын сұрақтар бойынша бірнеше тәсілдер бар. Интеграциялық бірлестіктер жұмысының жалпы заңдылықтарын белгілеу мемлекеттердің интеграция дәрежесі, құрылу мақсаттары, қызмет бағыттары және т.б. бірқатар факторларға байланысты күрделі. Бірақ бұл тұжырымдамалар интеграциялық бірлестіктерді ерекше белгілері бар халықаралық ұйымдардың түрі ретінде анықтайтын ұстанымға жақын екенін атап өткен жөн. Сонымен қатар, интеграциялық бірлестіктердің құқықтық мәртебесіне қатысты халықаралық құқықтық актілерде де нақты ережелер жоқ екеніне назар аударған жөн. Алайда, интеграциялық бірлестіктер бірқатар халықаралық құқықтық актілерде тек халықаралық ұйымдардың бір түрі ретінде түсіндірілген.

Мақалада интеграциялық бірлестіктердің мәртебесін талдаудағы теориялық тәсілдеріне талдау жасалды.

Түйін сөздер: халықаралық құқық, егемендік, интеграция, ұлттықтан жоғарылық, интеграциялық бірлестіктер, интеграциялық құқық.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6844-2021-135-2-26-35>

Кіріспе

Интеграциялық құқықтың мәнін, құқықтық табиғатын және мақсатын ғылыми ұғыну үшін алдымен «интеграциялық бірлестік» терминін айқындау қажет. Өйткені құқықтың өзінде де, құқықтық доктрина деңгейінде де бұл терминологияның қалыптасқан бірыңғай атауы жоқ. Құқықтық, саяси және экономикалық әдебиеттерде іс жүзінде «интеграциялық бірлестік», «интеграциялық

одақ», «экономикалық топ», «интеграциялық қауымдастық», «сауда блогы», «ортақ нарық», «халықаралық интеграциялық ұйым», «кеден одағы» және т.б. синонимдер ретінде немесе, ең болмағанда, мәні бірдей терминдер ретінде қолданылады.

Мұндай терминологиялық айырмашылық заңдық тұрғыдан алғанда дұрыс емес, өйткені бұл сөз бір құбылыс туралы ма, әлде әртүрлі құбылыстар туралы ма екенін айқындауға мүмкіндік бермейді. Бұл жағдай экономика-

лық өзара ынтымақтастықты жүзеге асыру үшін мемлекеттер бірлесе бастаған алғашқы кезеңде-ақ қалыптасқан секілді, өйткені мемлекеттердің бұл бірлестіктерін алғашында ешкім маңызды, болашағы бар тенденция ретінде қарастырған жоқ. Әртүрлі интеграциялық бірлестіктерді бір тектес құбылыс ретінде де қарастырмады.

Алғашында интеграциялық бірлестіктер көбінесе халықаралық ұйымның ерекше түрі ретінде түсіндірілді. Шынында да, алғашқы интеграциялық бірлестіктер бастапқыда халықаралық ұйымдардың қалыптасуына тән бірдей схемаға сәйкес құрылды, айырмашылық мемлекеттердің мұндай ұйымға қандай өкілеттік бергендігінен ғана көрінді.

Осылайша, халықаралық құқықтық әдебиеттерде интеграциялық бірлестіктер өздерінің құқықтық мәртебесі бойынша біртекті емес және тар немесе кең өкілеттіктерге ие, белгілі бір мақсаттарға жету үшін мемлекеттер құратын мемлекетаралық (үкіметаралық) ұйымдар ретінде анықталды.

Мәселен, А.Я. Капустин, В.Н. Федоров барлық халықаралық үкіметаралық ұйымдарды бекітілген құзіреттілік сипаты бойынша халықаралық ынтымақтастық ұйымдары мен халықаралық интеграциялық ұйымдар деп бөлінетіндігін атап өтті [1, 415-б.].

Олардың пікірінше, «біріншісі мүше мемлекеттер арасындағы ынтымақтастықты қамтамасыз етуге және олардың қызметін халықаралық қатынастардың келісілген салаларында үйлестіруге арналған..., екіншісі мүше мемлекеттер егемендік құқықтарының бір бөлігін берген салаларды интеграциялауға тырысады» [1, 146-б.].

Мақала мақсаты. Халықаралық-құқықтық доктринада ғана емес, сонымен бірге, халықаралық-құқықтық актілерде нақты қалыптасқан анықтамасы жоқ «интеграциялық бірлестік» ұғымы мен құқықтық мәртебесін айқындауға қатысты әр түрлі ғылыми-теориялық тәсілдерді талдау арқылы бұл мәселе туралы өзіндік ғылыми пікір қалыптастырып, қорытындыға келу мақаланың мақсаты болады.

Зерттеу тәсілдері

Мақала тұтастық, объективтілік, жалпыға бірдейлік, нақтылық секілді ғылыми принциптерге сүйенеді. Зерттеу барысында салыстыру, талдау және сыни тәсілдер қолданылды.

Зерттеу нәтижелері

Ресейлік зерттеуші И.Н. Герчикова халықаралық ұйымдар мемлекетаралық және мемлекеттен жоғары (ұлттықтан жоғары) халықаралық ұйымдарға бөлінеді деп санайды. Бірінші топқа И.Н. Герчикова «мақсаты мемлекетаралық ынтымақтастықты жүзеге асыру болатын және шешімдері мүше-мемлекеттерге жіберілетін барлық халықаралық ұйымдарды», екінші топқа ұлттықтан жоғары ұйымдарды жатқызады. Олардың қызметінің негізгі мақсаты – интеграцияны жүзеге асыру, шешімдерін тікелей мүше мемлекеттердің жеке және заңды тұлғаларына тарату [2, 27-б.].

Әрине, халықаралық ұйымдар мемлекеттердің бірлестіктері ретінде ерекше құқық-субъектілікке ие, өзіндік функциялары мен құзіреттері, халықаралық құқықтың басқа субъектілерімен қарым-қатынасқа түсу тәртібі бар, бірақ олармен қатар, халықаралық ұйымдардың ерекше түрі ретінде қалыптасқан интеграциялық бірлестіктер дербес субъектіге айналып келе жатқанын мойындауымыз керек. Дегенмен, олардың қызметі мен мәртебесін зерттеушілер әр қалай айқындайды.

Мәселен, проф. Н.А. Ушаков өзінің зерттеуінде интеграциялық бірлестіктерге тән, ерекше белгілерді атап көрсетеді. Оның пікірінше, бұл – халықаралық қатынаста тек өз атынан ғана емес, сондай-ақ, оларға кіретін мемлекеттердің атынан әрекет ететін «мемлекеттер конфедерациясы» немесе «ұлттықтан жоғары ұйым» деп аталатын мемлекеттер бірлестіктерінің ерекше түрі [3, 45-б.]. Көріп отырғанымыздай, Н.А. Ушаков «мемлекеттер конфедерациясы» және «ұлттықтан жоғары ұйым» ұғымдарына бірдей мағына береді.

Ұсынылған осы позиция бойынша «мемлекеттер конфедерациясы – бұл мемлекет-

тердің өздерінің егемендігін сақтай тұра, кейбір өкілеттіктерін беру арқылы олардың атынан халықаралық қатынастарда әрекет етуге құқылы, яғни арнайы халықаралық құқықсубъектілік ие ерекше бірлестік (одақ). Егеменді мемлекеттердің осындай бірлестігі олардың арасында халықаралық шарт жасасу арқылы құрылады және ол халықаралық қарым-қатынаста олардың атынан әрекет етуге құқылы мүше мемлекеттердің бірлескен органын құруды көздейді (кейде мүше мемлекеттердің біріне осындай өкілеттіктер беріледі)» [3, 45-б.].

Бұл ретте осы бірлестіктегі мүше мемлекеттердің қатынастары олардың өздері қалыптастырған ішкі құқықпен реттеледі [3, 45-б.].

Яғни, Н.А. Ушаковтың айтуынша, «одақ халықаралық шартқа сай құрылған және мемлекеттер егемендікті сақтайды, одаққа халықаралық шарттарда белгіленген шектерде бірқатар өкілеттіктер береді» [3, 45-б.].

Интеграциялық бірлестіктерді мемлекеттердің конфедерациясына теңестірумен келісу қиын, мемлекет және құқық теориясында интеграция нысаны ретінде конфедерация аталғанымен, тәжірибеде мүлдем кездеспейді. Бірақ Н.А. Ушаковтың мемлекеттер интеграциялық бірлестіктер құра отырып, оларға арнайы халықаралық құқықсубъектілік береді дегенімен келісуге болады.

Бұл туралы В.П. Кириленко мен Г.В. Алексеев былай деп жазады: «XX ғасырдың екінші жартысында жаңа типтегі халықаралық ұйымдар пайда болды және біз арнайы құзыреттілігі бар интеграциялық құрылымдар туралы сөйлесуіміз керек» [4, 191-б.].

Ал проф. М.А. Сарсембаевтың пікірі бойынша, «интеграциялық бірлестік мәртебесін айқындау кезінде олар мен халықаралық (мемлекетаралық) ұйымдардың арасында ұқсастықтар мен айырмашылықтар бар-жоғын анықтау қажет. Бұл халықаралық экономикалық институттардың ұқсастығы, олардың екеуі де халықаралық экономикалық мәселелерді ұтымды шешуге мүдделі, өйткені ол қатысушы мемлекеттер мен халықтардың әл-ауқатын жақсартуға әкеледі. Ал олардың арасындағы айырмашылық, интеграциялық

ұйымдар шеңберінде экономикалық қатынастар эпизодтық қатынастардан жүйелік қатынастарға айналады, сауда-кедендік қатынастар жолында барлық баждар мен өзге де кедергілер жойылады, шешімдердің, қарарлар мен өкімдердің, бірлестік органдарының сауда-экономикалық және қаржы-валюталық нормаларын орындаудағы еріктілік осы нормаларды міндетті түрде сақтау принципіне жол береді» [5, 225-б.]. М.А. Сарсембаев «сөйте тұра, жоғарыда келтірілген айырмашылықтар экономикалық интеграциялық бірлестіктерді халықаралық экономикалық ұйымдар қатарынан шығармайды, олар бұл ұйымдардың құрамында өздерінің жеке класын құрайды» деп санайды. Ол өз көзқарасына дәлел ретінде 2014 жылғы Еуразиялық экономикалық одақ туралы шарттың 1-бабы 2-тармағын келтіреді, онда «Одақ халықаралық құқықсубъектілігі бар аймақтық экономикалық интеграцияның халықаралық ұйымы» делінген [5, 226-б.].

Еуропа ғылымы интеграциялық бірлестіктердің халықаралық құқықсубъектілігін зерттеу кезінде осы бірлестіктің ішкі құқығына ерекше мән береді. Атап айтқанда, Ч.Ф. Аме-расингхе өз зерттеуінде келесі сипаттамаларды атап өтеді:

- құрылтай құжаттарының мәтіндері және кез-келген ұйымның құқықтық практикасы белгілі бір ұйым үшін құқықтық нормаларды құрайды және бұл құқық басқа ұйымдар үшін міндетті болмайды (мысалы, ұйымдық құрылым бөлігінде);

- егер ұйымдардың құрылтай құжаттары біртектес болса, оларды бір ұйымда тәжірибе арқылы түсіндіру немесе дамыту прецеденттерді құра алады немесе басқа ұйым үшін дамудың негізгі бағыттарын көрсете алады;

- халықаралық ұйымдар қызметінің кейбір салаларында әдеттегі халықаралық құқық қолданылады, өйткені оның міндеттілігі әмбебап (мысалы, ұйымның немесе басқа субъектілердің ұйым алдындағы жауапкершілігі немесе құжаттарды түсіндіру принциптері туралы);

- барлық ұлттық құқықтық жүйелерде қолданылатын құқықтың жалпы принциптері де қолданылады (мысалы, *ultra vires* принципі);

- ұйымдардың құрылтай актілерін жүзеге асыру және түсіндіру кезінде осы процестің негізін құрайтын жалпы ережелер (мысалы, халықаралық құқықсубъектілік, үшінші тұлғалар алдындағы жауапкершілік ұғымдары) ретінде кейбір презумпциялар мен болжанған принциптер (кейде тиісті сот шешімдерінен туындайтын) қолданылады;

- барлық немесе көптеген ұйымдар қызметінің кейбір салаларында жалпы конвенциялық құқық қолданылады (мысалы, ұйымдар мен лауазымды тұлғалардың артықшылықтары мен иммунитеттеріне қатысты) [6, 19-б.].

Бұдан басқа, интеграциялық бірлестіктердің өзіндік ерекшеліктерін айқындай отырып, шетелдік зерттеушілер Еуропалық Қоғамдастықтар сотының шешімдерін мысал ретінде келтіреді, олардың біреуінде: «кәдімгі халықаралық шарттардан айырмашылығы, ЕЭК шарты күшіне енгеннен кейін мүше мемлекеттердің құқықтық жүйелерінің құрамдас бөлігіне айналған және ережелерін олардың соттары қолдануға міндетті болатын өзінің дербес жүйесін құрды» делінген [7, 6-б.].

Айта кету керек, шетелдік доктрина ЕО құқығы мүше мемлекеттердің ұлттық құқығы мен халықаралық құқықтан оқшауланған жүйе ретінде әрекет ететіндігін айтады.

Г. Верховстадт өзінің «Еуропа Құрама Штаттары» атты еңбегінде: «ешқашан осынша мемлекет бір жолда бейбітшілік пен өркендеу үшін өз егемендігінің бір бөлігін өз еркімен берген емес» деп тікелей көрсеткен [8, 95-б.].

Тиісінше, шетелдік зерттеушілердің пікірінше, бұл құрылымдарға мемлекеттер халықаралық құқыққабилеттіктен басқа өте кең өкілеттіктер береді.

Сонымен бірге, мамандардың басым көпшілігі «интеграциялық бірлестіктердің негізгі ерекшелігі халықаралық құқыққабилеттілікке ие болумен қатар, мемлекеттер бұл құрылымдарға өте кең өкілеттіктер береді» деп санайды. Бұл батыс еуропалық құқықтық доктринада, содан кейін посткеңестік мемлекеттер доктринасында мамандарға халықаралық ұйымдардың қызметіндегі «ұлттықтан жоғарылық», «мемлекеттіліктен жоғарылық»,

ал кейіннен тіпті «ұлттықтан жоғары құқық» туралы сөз қозғауға мүмкіндік берді.

Т.Н. Нешатаева өзінің «Интеграция және ұлттықтан жоғарылық» деген еңбегінде мемлекеттіліктен жоғарылық идеясын насихаттайды. Ол «Ұлттар Лигасынан бастап бүгінгі күнге дейін үкіметтер өз өкілеттіктерін халықаралық (трансұлттық) қатынастардың әртүрлі салаларында мамандандырылған халықаралық ұйымдарға жүйелі түрде беріп келеді» деп жазады [9, 244-б.]. Алайда, оның пікірінше, интеграциялық бірлестіктердің пайда болуы халықаралық ұйымдардың жаңа түрінің – мемлекеттер өздерінің егемендік функцияларын беретін ұлттықтан жоғары типтегі ұйымдардың пайда болуын білдіреді. Мұндай ұйымдарда құрылған ұлттықтан жоғары институттар ішкі құқық институттарына жүгінбестен мүше мемлекеттерде өз еріктерін жүргізуге мүмкіндік алды, сондықтан ұлттықтан жоғарылық – бұл егеменді құзыреттілікті ерікті түрде шектеу, ұлттықтан жоғары билік жүйесіне бағыну [9, 244-б.].

Ал О. М. Мещерякова өз пайымдауларында мемлекеттердің тәуелсіздігі келісім-шарттарда алған міндеттемелеріне сәйкес шектелуі мүмкін, өйткені халықаралық міндеттемелер мемлекеттердің егемендігін шектейді деп мәлімдейді [10, 78-б.].

А.А. Каширкина мен А.Н. Морозов «мемлекеттер халықаралық құқықтың негізгі субъектілері және оның нормаларының бастапқы шығарушылары болып қала отырып, халықаралық шарттар арқылы мемлекетаралық интеграциялық бірлестіктер деңгейіне егеменді өкілеттіктердің бір бөлігін береді» деп жазады [11, 63-б.].

Бұл жағдайда кейбір ресейлік және шетелдік авторлар ұлттықтан жоғарылығы туралы мәселені интеграциялық бірлестіктерге ғана емес, сонымен бірге, кейбір әмбебап халықаралық ұйымдарға (ХВҚ, ХҚДБ, ХЕҰ және т.б.) қатысты қарастырғанын атап өткен жөн. Басқа интеграциялық бірлестіктер пайда болғаннан кейін ұлттықтан жоғарылығы туралы пікірталас жаңа күшпен өрбіді.

Егемендік біртұтас және бөлінбейді және оны бөліктерге бөлу туралы айту мүмкін емес

екенін айтқан жөн. Егемендіктің өзін-өзі шектеуі туралы сөз де ойға қонымсыз. Егемендік – бұл мемлекеттің ажырамас қасиеті, онсыз халықаралық құқықтың тәуелсіз субъектілері ретінде мемлекеттер туралы айту мүмкін емес. Мемлекет белгілі бір жолмен әрекет ету міндеттемесін ғана өзіне ала алады. Бұл мемлекет қандай да бір халықаралық шарттар жасасқан немесе қандай да бір халықаралық ұйымға кірген кезде болады. Алайда, бұл кезде мемлекет егемендігін жоғалтпайды, тек халықаралық шарттың ережелеріне немесе халықаралық ұйымның жарғысына сәйкес әрекет етуге міндеттенеді. Кез келген уақытта мемлекет халықаралық шарттың күшін жойып, халықаралық ұйым құрамынан шыға алады. Тіпті ЕО сияқты дамыған интеграциялық бірлестіктен шығу (Brexit) оның теориялық тұрғыдан ғана емес, іс жүзінде де мүмкін екенін көрсетті. Және интеграциялық бірлестіктер органдарының қатысушы мемлекеттер мен олардың аумағындағы барлық тұлғаларға міндетті нормалар шығара алуы да сол мемлекеттердің келісімімен жүзеге асырылатындығын, яғни мемлекет кез-келген уақытта бас тарта алатын халықаралық шарттардың негізінде болатындығын да айта кеткен жөн.

Сонымен, В.М. Шумилов өз зерттеулерінде интеграциялық бірлестіктердің өзіндік ерекшеліктерін атап өтті. Оның пікірінше, интеграциялық бірлестіктерге мынадай арнайы белгілері тән:

1. интеграциялық бірлестіктерге кәдімгі халықаралық экономикалық ұйымдарға қарағанда үлкен көлемдегі құзырет беріледі;

2. егер тараптар өзгеше келіспесе, интеграциялық бірлестіктер шеңберінде неғұрлым қолайлы принцип аясына жатпайтын, тауарлардың, көрсетілетін қызметтердің, капиталдардың, жұмыс күшінің қозғалысы үшін арнайы режим құрылады;

3. интеграциялық бірлестіктерде қатысушы мемлекеттердің ұлттық мүдделерін білдіру және қамтамасыз ету жөніндегі органдардың ғана емес, сондай-ақ, жалпы аймақтық мүдделерді қалыптастыру және қамтамасыз ету жөніндегі органдардың, оның ішінде, ұлт-

тықтан жоғары өкілеттіктері бар органдардың болуын көздейтін өзіндік ішкі құрылымы бар;

4. интеграция аясында өзара үйлесімділік, мемлекеттік мүдделердің бірігуі ғана емес, олардың үйлестірілуі, толықтырылуы жүреді;

5. интеграциялық бірлестіктер аясында ішкі және халықаралық құқыққа қатысты белгілі бір дербестікке ие «интеграция құқығы» элементтері пайда болады [12, 55-бет].

Ресейлік зерттеуші Л.И. Волова интеграциялық бірлестіктерді дәрежеде халықаралық қатынастарға қатысушылардың тәуелсіз тобына жатқызып, оларға тән бірқатар ерекше белгілерді бөліп көрсетеді:

- аймақтық интеграциялық бірлестіктердің қызметі халықаралық шарттардан басқа арнайы актілермен, яғни ұсыныстар, стандарттар, шешімдер, директивалармен реттеледі;

- аймақтық интеграциялық бірлестіктерге қатысушы елдердің экономикалық саясатын біріздендіру тән;

- интеграциялық бірлестіктерде біртұтас аймақтық шаруашылық кешендері құрылуда;

- аймақтық интеграциялық бірлестіктердің институционалдық құрылымы қатысушы мемлекеттердің экономикалық ынтымақтастықтан экономикалық интеграцияға көшуін қамтамасыз етеді;

- сот органдарына ерекше рөл беріледі, олар сонымен бірге, арнайы мүдделерді көрсететін органдар қабылдаған актілерге сот бақылауы функцияларын орындауға тиіс;

- интеграциялық бірлестіктерге ұлттықтан жоғарылық тән [13, 41-42 б.].

Дүниежүзілік халықаралық құқық қауымдастығы Комитетінің 2000 жылғы баяндамасында аймақтық интеграциялық бірлестіктерді сипаттайтын айрықша белгілер атап көрсетілген:

- бекітілген ұйымдық құрылым;

- берік құқықтық негіз;

- интеграцияның бір кезеңінен екіншісіне өту [14, 3-4 беттер].

Көріп отырғанымыздай, интеграциялық бірлестіктердің құқықтық табиғаты туралы сұрақтар бойынша жазылған еңбектердегі пікірлер бір-біріне қарама-қайшы келгенімен,

бұл тұжырымдамалардың барлығы интеграциялық бірлестіктерді халықаралық ұйымдардың ерекше белгілері бар түрі ретінде анықтайтын ұстаным ұстанады [15, 124 б.].

Осылайша, интеграциялық бірлестіктердің құқықтық мәртебесін айқындайтын бірқатар сұрақтар бойынша әртүрлі пікірлер бар. Интеграциялық бірлестіктер жұмысының жалпы заңдылықтарын белгілеудің күрделілігі бірқатар факторларға, мәселен, мемлекеттер интеграциясының деңгейі, құрылу мақсаттары, қызмет бағыттары және т.б. байланысты деп ойлаймыз.

Бірақ аталған тұжырымдамалар интеграциялық бірлестіктерді құқықтық мәртебесін көрсететін арнайы белгілері бар халықаралық ұйымдардың ерекше түрі ретінде анықтайтын ұстанымға жақын екенін атап өткен жөн.

Сонымен қатар, халықаралық құқықтық актілерде де интеграциялық бірлестіктердің құқықтық мәртебесіне қатысты нақты нұсқаулар жоқ екеніне назар аударған жөн. Алайда, бастапқыда интеграциялық бірлестіктер халықаралық ұйымдар ретінде қарастырылғандықтан, бірқатар халықаралық құқықтық актілерде олар тек халықаралық ұйымдардың бір түрі ретінде түсіндіріледі. Және ХХ ғасырдың екінші жартысында халықаралық шарттық тәжірибеде мұндай құрылымдардың ерекше мәртебесі арнайы термин – экономикалық интеграцияның аймақтық ұйымы (Regional Economic Integration Organisation) термині арқылы заңдастырылды.

ХХ ғасырдың екінші жартысында халықаралық шарттық тәжірибеде экономикалық интеграцияның аймақтық ұйымдарын халықаралық ұйымдардан бөлудің алғашқы әрекеттері жасала бастады. Осылайша, интеграциялық бірлестіктер туралы ережелер енгізілген алғашқы шарттардың бірі 1985 жылғы Озон қабатын қорғау туралы Вена конвенциясы болды. Осы Конвенцияның 1-бабында терминдерді анықтау кезінде экономикалық интеграция бойынша аймақтық ұйымдар болуы мүмкін екендігі көрсетілген. Аталған құрылым «осы Конвенция және оның қосымша хаттамаларымен реттелетін мәселелерде

құзыретті, осы аймақтың егеменді мемлекеттері құрған және ішкі рәсімдеріне сәйкес осы тиісті құжаттарға қол қоюға, ратификациялауға, қабылдауға, мақұлдауға немесе оларға қосылуға тиісті түрде уәкілеттік берілген ұйым» ретінде айқындалады [16].

Бұдан кейінгі БҰҰ аясында қабылданған халықаралық әмбебап халықаралық шарттардан экономикалық интеграцияның аймақтық ұйымдары туралы ережелерді табуға болады.

Сонымен, 1992 жылғы Биологиялық әртүрлілік туралы БҰҰ конвенциясының 2-бабында «осы аймақтың егеменді мемлекеттері құрған, оған мүше мемлекеттер осы Конвенциямен реттелетін мәселелер бойынша өз өкілеттіктерін берген және ішкі рәсімдеріне сәйкес оған қол қоюға, ратификациялауға, қабылдауға, мақұлдауға тиісті түрде уәкілеттік берілген ұйым» ретінде «экономикалық интеграцияның аймақтық ұйымына» ресми анықтама берілген [17].

2000 жылғы Трансұлттық ұйымдасқан қылмысқа қарсы БҰҰ конвенциясының 2-бабында осыған ұқсас анықтама беріледі: «қандай да бір аймақтың егемен мемлекеттері құрған, оған мүше мемлекеттер осы Конвенция реттейтін мәселелер бойынша өкілеттіктер берген және ішкі рәсімдеріне сәйкес осы Конвенцияға қол қоюға, ратификациялауға, қабылдауға, бекітуге немесе оған қосылуға тиісті түрде уәкілеттік берілген экономикалық интеграцияның аймақтық ұйымы». Сонымен қатар, Конвенцияның 36-бабы 2-тармағында «мұндай ұйымға мүше мемлекеттердің кем дегенде біреуі осы Конвенцияға қол қойған жағдайда экономикалық интеграцияның аймақтық ұйымдарының қол қоюы үшін ашық» деп көрсетілген [18].

Экономикалық интеграцияның аймақтық ұйымдары туралы осы тектес нормалар басқа әмбебап халықаралық шарттарда да кездеседі. Мысалы, 2003 жылғы Сыбайлас жемқорлыққа қарсы БҰҰ конвенциясында, 2007 жылы Гаага халықаралық жеке құқық конференциясының аясында қол қойылған Балалар мен басқа да отбасы мүшелеріне арналған алименттерді халықаралық өндіріп алу туралы конвенция-

да экономикалық интеграцияның аймақтық ұйымдарына жоғарыдағыдай анықтамалар берілген.

Сонымен, халықаралық құқықтық актілерді талдау халықаралық құқық субъектілеріне ресми түрде теңестірілген экономикалық интеграцияның аймақтық ұйымдарының бар екендігі туралы тезисті растайды, бірақ интеграциялық бірлестіктердің жұмыс істеуі туралы тікелей нормалар жоқ екендігін көрсетеді. Соған қарамастан, бұл жағдайда халықаралық ұйымның бір түрі туралы емес, халықаралық құқықтың жаңа тәуелсіз субъектісі – интеграциялық бірлестік туралы сөз ету дұрыс деп ойлаймыз.

Интеграциялық бірлестіктер мен халықаралық ұйымдардың көптеген ұқсастықтары болса да, маңызды сипаттағы түбегейлі айырмашылықтары бар:

біріншіден, кәдімгі халықаралық ұйымға мүше мемлекеттер оған қандай да бір өкілеттіктерді бере отырып, осы мәселелер бойынша өз атынан сөйлеу қабілетін жоғалтпайды, ал осындай өкілеттіктерді интеграциялық бірлестікке беру, әдетте, бұл мәселедегі құзыретті бірлестікке өткізеді, ал мүше мемлекеттер бұл мәселе бойынша бұдан былай өз бетінше (яғни өз атынан) сөз сөйлей алмайды;

екіншіден, интеграциялық бірлестіктер аясында осы интеграциялық бірлестіктердің дербес (салыстырмалы түрде оқшауланған) құқық жүйелері – интеграциялық құрылымдар құқығы немесе интеграциялық құқық айқын қалыптасады;

үшіншіден, интеграциялық бірлестіктің мүше мемлекеттері ғана емес, интеграциялық бірлестіктің өзі және оның органдары, сондай-ақ, мүше мемлекеттердің жеке және заңды тұлғалары да интеграциялық құқықтың субъектілері болады;

төртіншіден, интеграциялық бірлестіктер аясында халықаралық құқықта жоқ құқықтың ерекше қайнар көздері пайда болды (және болашақта да болатын сияқты);

Экономикалық сипаттағы интеграциялық бірлестіктерге қатысты қазіргі уақытта «экономикалық интеграцияның аймақтық ұйымы» термині бекітіліп, олардың халықаралық

шарттарға қатысу мүмкіндігі және халықаралық ұйымдарға мүшелігі туралы мәселелерді шешуге талпыныс жасалып жатқанына қарамастан, интеграцияның дамуы келешекте интеграциялық бірлестіктердің мәртебесін арнайы реттеуді қажет ететіні анық.

Қорытынды

Сонымен, мемлекеттер интеграциялық бірлестіктерді құру кезінде халықаралық ұйымдарды құру кезіндегідей оларға қандай да бір түрде егеменді өкілеттіктерді де, егемендікті де бермейді деп айтуға болады. Мемлекеттер тек интеграциялық бірлестіктерге белгілі бір құзырет береді, ал интеграция дәрежесі неғұрлым жоғары болса, оларға неғұрлым кең өкілеттіктер беріледі. Алайда, бұл мемлекеттердің өздері үшін түйінді мәселелер бойынша шешімдер қабылдау құқығынан айырылуына әкеп соқпайды, мұндай мәселелерді реттеу басқа жолмен, яғни интеграциялық бірлестіктің органдары (тетіктері) арқылы жүргізіледі. Сондықтан «ұлттықтан жоғары» («мемлекеттіліктен жоғары») терминінен бас тартып, мемлекеттердің мемлекетаралық интеграциялық өзара іс-қимылы туралы сөз қозғаған жөн.

Зерттеу халықаралық қатынастар жүйесінде халықаралық және ұлттық құқықпен қатар құқықтық жүйелердің жаңа түрі – интеграциялық құрылымдар құқығының жүйесі пайда болды деп айтуға мүмкіндік береді. Біртектігіне қарамастан, олар белгілі бір ортақ, бірыңғай құрылымды құрмайды, әрқайсысы тәуелсіз, салыстырмалы түрде оқшауланған құқықтық кешендер болады. Олардың оқшаулығын айта отырып, біз бұл жүйелердің әрқайсысы халықаралық құқық пен қатысушы мемлекеттердің құқықтық жүйелерімен генетикалық және интегративті байланысы бар екенін ескеруіміз керек. Әрбір интеграциялық бірлестік аясында өзіндік ерекше құқық жүйесі қалыптасады. Интеграциялық бірлестік аясында құқықтық жүйені қалыптастыру туралы осы ұстаным мұқият және кешенді зерттеуді талап ететін ғылыми ізденістердің жеке бағытын білдіреді.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Капустин А.Я. Понятие, предмет, источники и субъекты права международных организаций. Лекции по актуальным проблемам международного и европейского права. - СПб.: Россия-Нева, 2004. - 546 с.
- 2 Герчикова И.Н. Международные экономические организации. - М.: Издательство «Консалтбанкир», 2002. - 27 с.
- 3 Ушаков Н.А. Государство в системе международно-правового регулирования. - М.: Изд-во ИГиП РАН, 1997. - 62 с.
- 4 Кириленко В.П., Алексеев Г.В. Правовые формы международной интеграции. Международная интеграция и интеграционное право: учебник под общ. - СПб.: ИПЦ СЗИУ — фил. РАНХиГС, 2017. - 191 с.
- 5 Сарсембаев М.А. Источники интеграционного права. Международная интеграция и интеграционное право: учебник под общ. ред. - СПб., 2017. - 225-226 с.
- 6 Amerasinghe C.F. The Law of International Organizations // International Organizations Law Review. - 2004. - Т. 1. - № 1.- P. 19.
- 7 Решение по делу Costa v. ENEL. Цит. по: Суд Европейских Сообществ. Избранные решения /Под ред. проф. Л. М. Энтина. - М., 2001. - 6 с.
- 8 Verhofstadt G. Les Etats-l.Jnis d'Europe. - Bruxelles: Editions Luc Pire, 2006. - 95 p.
- 9 Нешатаева Т.Н. Интеграция и наднационализм // Вестник Пермского университета. Юридические науки. - 2014. - Вып. 24. - № 2. - С. 244.
- 10 Мещерякова О.М. Наднациональность в Европейском союзе и суверенитет государств-членов. [Электронды ресурс] - URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/nadnatsionalnost-v-evropeyskom-soyuze-i-suverenitet-gosudarstv-chlenov> (қаралған күні: 21.01.2021).
- 11 Каширкина А.А., Морозов А.Н. Россия, Евразийский экономический союз и Всемирная торговая организация: Монография. - М.: Институт законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве РФ: ИНФРА-М, 2015. - 63 с.
- 12 Шумилов В.М. Международное экономическое право в эпоху глобализации. - М.: ВАВТ, 2003. - 55 с.
- 13 Волова Л.И. Возрастание роли региональной экономической интеграции в современных условиях // Евразийский юридический журнал. - 2014. - Т. 73. - № 6. - С. 41-42.
- 14 International Law Association, London Conference. Committee on regional Economy Development Law. - 2000. - P. 3-4.
- 15 Исакова Ж.Т. Теоретические проблемы определения сущности и правовой природы интеграционного права // Вестник Института законодательства Республики Казахстан. - 2016. - Т. 43. - № 2. - С. 123-130.
- 16 Венская конвенция ООН об охране озонового слоя 1985 года. [Электронды ресурс] - URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/ozone.shtml (қаралған күні: 21.01.2021)
- 17 Конвенция ООН о биологическом разнообразии 1992 года. [Электронды ресурс] - URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/biodiv.shtml/ (қаралған күні: 21.01.2021)
- 18 Конвенция ООН против транснациональной организованной преступности 2000 года. [Электронды ресурс] - URL: [http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/orgcrime./](http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/orgcrime/) (қаралған күні: 21.01.2021)

Ж.Т. Исакова, Ж. Зукай

Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан

Теоретические подходы к анализу статуса интеграционных объединений

Аннотация. По целому ряду вопросов, определяющих правовой статус интеграционных объединений, существуют разные подходы. Полагаем, что сложность установления общих закономерностей

функционирования интеграционных объединений обусловлена рядом факторов – степенью интегрированности государств, целями создания, направлениями деятельности и т.д. Но стоит отметить, что указанные концепции близки в позиции, определяющей интеграционные объединения как особый вид международных организаций со специфическими признаками и чертами, характеризующими их правовой статус.

Между тем следует обратить внимание и на тот факт, что нет конкретных указаний на правовой статус интеграционных объединений и в международных правовых актах. Но поскольку первоначально интеграционные объединения отождествлялись с международными организациями, в ряде международно-правовых актов они интерпретируются лишь как своеобразная разновидность международных организаций.

В статье проанализированы научно-теоретические подходы к анализу статуса интеграционных объединений.

Ключевые слова: международное право, суверенитет, интеграция, наднациональность, интеграционные объединения, интеграционное право.

Zh. Iskakova, Zh. Zukay

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

Theoretical approaches to the analysis of the status of integration associations

Abstract. There are different approaches on several issues that determine legal status of integration associations. We believe that the complexity of establishing general patterns of functioning of integration associations is due to several factors - the degree of integration of states, the goals of creation, areas of activity, etc. However, it is necessary to note these concepts are similar in their position, defining integration associations as a special kind of international organizations with specific features and peculiarities that characterize their legal status.

Meanwhile, it is necessary to note the fact that there are no specific indications of the legal status of integration associations in international legal acts. However, since initially the integration associations were identified with international organizations, in several international legal acts they are interpreted only as a kind of international organization.

The article analyzes scientific and theoretical approaches to the analysis of the status of integration associations.

Keywords: international law, sovereignty, integration, supranationality, integration associations, integration law.

References

- 1 Kapustin A.Ja. Ponjatje, predmet, istochniki i sub'ekty prava mezhdunarodnyh organizacij, Lekcii po aktual'nym problemam mezhdunarodnogo i evropejskogo prava [The concept, subject matter, sources and subjects of the law of international organizations, Lectures on topical issues of International and European law] (SPb: Russia-Neva, 2004, 546 p.). [in Russian]
- 2 Gerchikova I.N. Mezhdunarodnye jekonomicheskie organizacii [International economic organizations] (Moscow: Izdatel'stvo «Konsaltbankir», 2002, 27 p.). [in Russian]
- 3 Ushakov N.A. Gosudarstvo v sisteme mezhdunarodno-pravovogo regulirovanija [The State in the system of international legal regulation] (Moscow: IGiP RAN, 1997, 62 p.). [in Russian]
- 4 Kirilenko V.P., Alekseev G.V. Pravovye formy mezhdunarodnoj integracii, Mezhdunarodnaja integracija i integracionnoe pravo [Legal forms of international integration, International integration and integration law] (SPb.: IPC SZIU — fil. RANHiGS, 2017, 191 p.). [in Russian]
- 5 Sarsembaev M.A. Istochniki integracionnogo prava, Mezhdunarodnaja integracija i integracionnoe pravo [Sources of integration law, International integration and integration law] (SPb., 2017, 225-226 p.). [in Russian]

- 6 Amerasinghe C.F. The Law of International Organizations, *International Organizations Law Review*, 1(1), 19 (2004).
- 7 Reshenie po delu Costa v. ENEL. Sud Evropejskih Soobshhestv. Izbrannye reshenija /Pod red. prof. L. M. Jentina [The decision in Costa v. ENEL, Court of Justice of the European Communities. Selected solutions] (Moscow, 2001, 6 p.). [in Russian]
- 8 Verhofstadt G. Les Etats-L.Jnis d'Europe (Bruxelles: Editions Luc Pire, 2006, 95 p.). [in French]
- 9 Neshataeva T.N. Integracija i nadnacionalizm, *Vestnik Permskogo universiteta. Juridicheskie nauki* [Integration and supranationality, *Bulletin of the Perm University. Legal sciences*], 2, 244 (2014). [in Russian]
- 10 Meshherjakova O.M. Nadnacional'nost' v Evropejskom sojuze i suverenitet gosudarstv-chlenov. [Electron. resource] - Available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/nadnatsionalnost-v-evropejskom-soyuze-i-suverenitet-gosudarstv-chlenov> (Accessed: 21.01.2021)
- 11 Kashirkina A.A., Morozov A.N. Rossiya, Evrazijskij jekonomicheskij sojuza i Vsemirnaja trgovaja organizacija [Russia, the Eurasian Economic Union and the World Trade Organization] (Moscow: INFRA-M, 2015, 63 p.). [in Russian]
- 12 Shumilov V.M. Mezhdunarodnoe jekonomicheskoe pravo v jepohu globalizacii [International economic law in the era of globalization] (Moscow: BABT, 2003, 55 p.). [in Russian]
- 13 Volova L.I. Voзрастanie roli regional'noj jekonomicheskoy integracii v sovremennyh uslovijah, *EvrAzijskij juridicheskij zhurnal* [The increasing role of regional economic integration in modern conditions, *Eurasian Legal Journal*], 6, 41-42 (2014). [in Russian]
- 14 International Law Association, London Conference. Committee on regional Economy Development Law, 3-4 (2000).
- 15 Iskakova Zh.T. Teoreticheskie problemy opredelenija sushhnosti i pravovoj prirody integracionnogo prava, *Vestnik Instituta zakonodatel'stva Respubliki Kazahstan* [Theoretical problems of determining the essence and legal nature of integration law, *Bulletin of the Institute of Legislation of the Republic of Kazakhstan*], 2, 123-130 (2016).
- 16 Venskaja konvencija OON ob ohrane ozonovogo sloja 1985 goda [United Nations Vienna Convention for the Protection of the Ozone Layer, 1985]. [Electron. resource] - Available at: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/ozone.shtml (Accessed: 21.01.2021)
- 17 Konvencija OON o biologicheskom raznoobrazii 1992 goda [United Nations Convention on Biological Diversity, 1992]. [Electron. resource] - Available at: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/biodiv.shtml/ (Accessed: 21.01.2021)
- 18 Konvencija OON protiv transnacional'noj organizovannoj prestupnosti 2000 goda [United Nations Convention against Transnational Organized Crime, 2000]. [Electron. resource] - Available at: [http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/orgcrime./](http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/orgcrime/) (Accessed: 21.01.2021)

Авторлар туралы мәлімет:

Искакова Ж.Т. – PhD докторы, халықаралық құқық кафедрасының аға оқытушысы, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Сәтпаев көш. 2, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Зукай Ж. – Халықаралық құқық бойынша заң ғылымдарының магистрі, халықаралық құқық кафедрасының аға оқытушысы, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Сәтпаев көш. 2, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Iskakova Zh. – Ph.D., Senior lecturer of International law Department, L.N. Gumilyov Eurasian National University, 2 Satpayev str., Nur-Sultan, Kazakhstan.

Zukay Zh. – Master of Science in Law, Senior lecturer of International law department, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Satpayev str., Nur-Sultan, Kazakhstan.

Historical and legal aspects of the accession of the Republic of Kazakhstan to the World Trade Organization

Abstract. *The article examines the historical and legal framework for the process of Kazakhstan's accession to the World Trade Organization. Participation in this authoritative organization opens up great opportunities for economic growth for countries, but at the same time imposes certain obligations. After many years of multilateral negotiations, Kazakhstan managed to become a full member. The article describes the prerequisites for accession of the Republic of Kazakhstan to the WTO, the legal issues occurred with the introduction of negotiations, and demonstrated progress in the process of harmonization of national legislation with the conditions set by the Republic of Kazakhstan. The author decided not to consider each direction of the economy separately, but rather to pay more attention to the main documents that played a key role in the successful accession of Kazakhstan to the WTO.*

Keywords: *The World Trade Organization, WTO accession, world trade, foreign economic activity of the Republic of Kazakhstan, WTO membership, Kazakhstan's accession to the WTO.*

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6844-2021-135-2-36-43>

Introduction

The World Trade Organization (WTO) is undisputedly the most important global organization in the field of international trade. Emerging from the General Agreement on Trade and Tariffs 1947 nowadays it has 160 fully independent states and several other subjects of international law including partly recognized as an independent country Taiwan, dependent territories Hong Kong and Macao and the European Union in its membership. Participating in such kind of organization gives the members specific possibilities regarding the economic sphere. Therefore, the agenda on joining the Republic of Kazakhstan to it was matter of time.

The process of Kazakhstan's accession has begun soon after USSR's collapse and gaining independence of all ex-members and lasted almost 20 years. In 1996 on late January Kazakh

government officially sent a joining application with the request to establish a Working Party on its accession pursuant to Article XII. We recall that Article XII of the Marrakesh Agreement Establishing the WTO (hereinafter referred to as "WTO Agreement") allow any state or even separate customs territory possessing full autonomy in the conduct of its external commercial relations to accede to the WTO Agreement [1]. Thus, the WTO gave an official start to the accession process of the Republic of Kazakhstan, which will be successfully completed only in 2015 after complex negotiations.

Methodology

The legal side of the process of Kazakhstan's accession to the WTO is not always widely covered in scientific circles. In this article, the author has collected and presented in chronological order

the most important moments in the history of the negotiation processes for our country's accession to this international organization. The study collected both quantitative and qualitative data. In the text of the article, you can find statistical data, such as the number of laws adopted and negotiations held, while at the same time, much attention is paid to the provisions of international treaties. The article mainly uses secondary data that was taken from official sources. An important role in data analysis was played by the official Internet resource of the WTO, which has a large database of international legal acts related to the organization. The advantages of this method of data analysis are the ease of using the search engine on the website and the availability of important documents in the negotiation processes.

Discussion

By writing the article about legal sides of Kazakhstan's accession process to the WTO we cannot avoid attaching importance to historical events that ultimately played a key role in this process. In the mid-90s, after the recent acquisition of independence, when the country established itself as a young state, there took place the main events that gave the start to the negotiation processes. Hence, on February 6, 1996 the official meeting of the General Council, the highest-level decision-making body of the WTO was held in the Centre William Rappard in Geneva, Switzerland where a number of subjects have been discussed including the issue of accession of Kazakhstan. The then Chairman Mr. K. Kesavapany once again drew attention to the communication from Kazakhstan demonstrating its desire to become a party and noticed its successfully completed economic program which had a considerably positive effect on the whole economic situation in the country. It was also noted by him that the process of accession to the WTO itself was being accomplished in the framework of Kazakhstan's mid-term trade liberalization reform program for 1996-1998. Kazakhstan's aspirations were supported by the United States, India, Pakistan,

the European Communities, the Philippines on behalf of the ASEAN countries and the Director General himself. Thus, in 1996, 16th of April the Working Party on Kazakhstan's accession was established, and Kazakhstan became an observer state of the WTO during the period when the Working Party was carrying out its work [2]. The terms of reference of the Working Party included submission to the General Council recommendations that may include a draft Protocol of Accession. The list of members of the Working Party subsequently changed several times depending on the circumstances, but at the initial stages it included countries such as Australia, Canada, Cuba, Czech Republic, European Communities and Member States, India, Japan, Mexico, Pakistan, Poland, Slovakia, Switzerland, Thailand, Turkey and the USA.

The first official multilateral negotiations were held on September 23, 1996. There was concluded a Memorandum on the Foreign Trade Regime (MFTR). According to the document called WT/ACC/22 which contains procedures for negotiations under Article XII of the WTO Agreement the MFTR is a document which provides a comprehensive summary of the acceding government's foreign trade regime, including relevant statistical data and it should be done pursuant to Annex I where is shown outline format for assuming it [3]. It is critical for acceding government to prepare a fully covered MFTR because it will have effects on further negotiations. In case of the Republic of Kazakhstan the document consisted of 191 pages, including 11 annexes, which contain detailed data on various areas of the economy, state system, and rule-making. Skipping the general information about the country's economic positions let us concentrate on issues connected to legislature only. Beside that the document gives detailed information about legal ecosystem of Kazakhstan it also contains the plans of the authorities to change the domestic legislature in order to meet the requirements. At the time there were 2 draft laws before Parliament which impact foreign trade: copy right law and amendments to President decree On Licensing. Moreover, the

government then intended to make significant changes to national legislation in three years. To do so, it was decided to divide required laws into three categories: drafts of completely new laws, existing laws for re-drafting and existing laws for amending.

Due to the fact that not much time has passed since Kazakhstan gained independence and its obvious lack of experience the first group included as many as twenty newly drafted laws and five codes. Nowadays some of them remained unchanged while the others are no longer valid and transformed into other documents. A bright example of “untouched laws” is the Law on Notaries adopted on July 14, 1997 which is still valid. Of course, since that time there were a number of changes and additions on it but it hasn't been completely replaced by other laws. Conversely, the Law on Individual Entrepreneurship of the same year, for instance, first was changed into the Law on Private Entrepreneurship of 2006 and on October 29, 2015 eventually the Entrepreneur Code of the Republic of Kazakhstan was adopted. These twenty laws and five codes cover different areas of country's vital functions. Beside notaries and entrepreneurship these laws were about government procurement, anti-dumping measures, depository activities, selection achievements, export control, joint stock companies, advertising, pedigree, livestock breeding, poultry, protection of computer programs, secret inventions, ecological control, issuance of sovereign guarantees, state control of foreign economic activities, foreign credits, payments for utilization of biological resources, banking guarantees, commercial utilization of outer space, investments of entrepreneurial agencies. The codes were mainly aimed to issues connected with transportation: The Trade Sea Navigation Code, The Code on Railroad Transport, The Code on River Transport, The Code on Subsurface and its Use.

The second group is for the laws which demanded re-drafting. There were eight laws and five codes in this group. They mainly dealt with topics related with developing competition,

consumer rights, state duties, local self-government, currency regulation, bankruptcy, employment, administrative violations, standardization. It also should be noted that the matters of basic legal regime for intellectual property protection within The Civil Code and both The Criminal Procedure Code and The Criminal Code were in the list.

The third and last group where it was sufficient to extend their validity consist of only seven laws. They are The Law on Medical Insurance, The Law on State Statistics, The Law on State Registration of Legal Entities, The Law on Oil, The Law on Peasant Farms, The Current Tax Legislation, The Law on Protection of Historic and Architectural Sites of Value.

Besides the above-mentioned plans for the national legislation, the MFTA had the provision warning about possible future changes in the lists due to Resolution # 211 issued by the government of the Republic of Kazakhstan on February 19, 1996, requesting all ministries and State committees submit proposals regarding changes to the legal environment and the foreign trade régime to conform to the WTO. Furthermore, the document contains naming of dozens of laws and legal acts affecting foreign trade regime and economy of the country on the whole in Annex 2.

Describing the legislative base of the Republic of Kazakhstan the authorities did not forget to mention judicial system of it. The MFTA has a clear description of national court system and other tribunals for solving disputes as well. Thus, in paragraph (c) of the MFTA it is said that judicial power in the state is exercised within the framework of a unitary court system divided among three tiers. Next, the descriptions of those three tiers including the Supreme Court, Oblast Courts and the Military Courts are followed afterwards. Description of Judicial, Arbitral or Administrative Tribunals or Procedures were reported in the document as well. “Foreign investors are free to negotiate choice of forum clauses with their private counterparts in the Republic of Kazakstan. Where foreign arbitral panels are selected and those panels render decisions pursuant to the terms of forum selection

clauses, judges in the Republic of Kazakhstan are obliged to recognize and enforce those decisions in accordance with the Republic of Kazakhstan's commitments as a signatory to the 1958 New York Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards and the 1969 Vienna Convention on International Agreements" stated in the MFTA [4].

After the circulation of the MFTA the initial cycles of questions and replies must be done. In this stage member states can gather more detailed and accurate information from joining country by questioning in the case they informed the Secretariat and the joining state in advance. The document drawn up after very first cycle of this procedure contained 120 questions and replies to them in different fields of state system. These are questions apart from those which were in addendum to the main document. Among them there were popular clarifying questions connected to the Customs Union. Members demanded Kazakhstan to provide the Working Party with the text of the Customs Union Agreement and all related legal acts to it. They were concerned whether the Republic of Kazakhstan can handle the process of harmonization of the national legislation being within the Customs Union where Russia, Belarus and the Kyrgyz Republic are included besides Kazakhstan. There have been five such cycles of question and replies before the updated Factual Summary of Points Raised, an informal document containing distilled report data from the MFTA, the initial cycles of questions and replies and other relevant supporting documents have had been prepared by the Secretariat in 2003. Subsequently, until the final accession, Kazakhstan held dozens of additional Q&A sessions in various areas, including issues related to agriculture, sanitary and phytosanitary measures, foreign trade regime, technical barriers to trade, intellectual property issues under TRIPS, changes in legislation and other important directions.

In 2005 the Secretariat mandated by the Working Party prepared the draft Report of the Working Party that is a formal document which spells out the agreed specific commitments

that the joining government would undertake as a WTO member. The document is similar to previous one with some exceptions. Firstly, it is a formal document. Secondly, it contains more detailed information considering the status quo update. Taking a paragraph of the draft Report of the Working Party describing industrial property protection we can notice the section has two additional sub-paragraphs compared to the Factual Summary of Points Raised where they simply stated: "to be completed" [6]. In any case, adoption of the Draft Report was an important event for Kazakhstan. On 8th official meeting of the Working Party in the same year the Chairman Amb. Vesa Tapani Himanen admitted that circulation of the first report was "a clear signal that this accession has taken an important step forward" [7].

As said above there were dozens of official and unofficial meetings on different themes between the parties. During these periodic meetings Kazakh side had been preparing several reports in relevant areas of national economy. For example, in order to start the process of bringing national legislation into line with the requirements of the Agreement on Agriculture Kazakh representatives should had to prepare a communication with relevant information about each taken measures in this direction. Similar documents were prepared in the field of sanitary and phytosanitary measures, technical barriers on trade, intellectual property, import licensing procedures, customs valuations, state-trading, subsidies and general harmonization of national legislation.

As lawyers we are primarily interested in legal side of the issue. The process of harmonization of the national legislation lasted throughout the negotiations. In order to facilitate business procedures, as well as improve the overall investment climate of Kazakhstan, amendments have been made to more than 50 legislative acts of the Republic of Kazakhstan. The republic had prepared so called Legislation Action Plan (LAP), the document which contains a full inventory of enacted WTO-related legislation and provides the roadmap for WTO-related domestic legislative

work. According to it legislation in the field of currency regulation, pricing and competition development, tax policy, customs regulation, import licensing, as well as the application of product safety measures, including technical regulation, and sanitary and veterinary measures, and the protection of intellectual property rights, has undergone major changes. The international framework of agreements concluded within the framework of the Eurasian Economic Union, which affects the sphere of foreign trade, has been also changed.

One of the most controversial issues was amendments to legislation related to energy resources. Thus, then the Law of the Republic of Kazakhstan dated June 24, 2010 No. 291-IV «On Subsoil Resources and Subsoil Use» which later in 2017 transformed to the Code of the Republic of Kazakhstan «On Subsoil and Subsoil Use», has undergone some significant changes. The changes made improve the situation of a number of subsurface users. For instance, for newly concluded contracts, obligations regarding local content in goods were excluded. Local content requirements remained in place for works, services, and personnel. The minimum amount of local content in works and services, declared by the state in the terms of the tender for obtaining the right of subsurface use and in the notice of the auction, should not exceed 50%. The law excludes the requirement for the mandatory use of equipment, materials and finished products produced in the Republic of Kazakhstan and for the mandatory use of the purchase of goods of local producers. These legislative improvements did not apply to contracts concluded before January 1, 2015. These contracts are subject to the legal regime established in them until the expiration of such contracts or until January 1, 2021.

Simultaneously with the changes in the requirements for the local content of goods, works and services, the definition of «Kazakhstan providers of works and services» has changed. Now these are individual entrepreneurs and (or) legal entities established in accordance with the legislation of the Republic of Kazakhstan, located in the Republic of Kazakhstan, engaging at least

ninety-five percent of the citizens of the Republic of Kazakhstan of the total number of employees excluding the number of chiefs, managers and professionals engaged in labor activities on the territory of the Republic of Kazakhstan as part of internal corporate transfer in accordance with the legislation of the Republic of Kazakhstan on employment and migration.

The changes also affected other areas of state activity. For example, there have also been changes in the labor legislation. In accordance with the Law, changes were introduced that affected the procedure for attracting foreign labor in the framework of internal corporate transfer. Under intra-corporate transfer is now understood to be temporary the transfer of a foreigner or stateless persons engaged in labor activities for the posts of supervisor, manager or a specialist in the legal the person established in the territory of a member country of the WTO and current for outside the territory of the Republic of Kazakhstan, to branches, subsidiaries, representative offices of this legal entity established in the territory of the Republic of Kazakhstan in accordance with the Kazakh legislation. Thus, within the framework of an internal corporate transfer, foreign employees can only be attracted from companies established in the territory of the WTO countries, sent to their Kazakhstan structural divisions or subsidiaries, as well as belonging to certain categories.

The similar changes were made in the legislation on intellectual property. For example, there has been a tightening of liability for trademark infringement. Now the amendments introduced by the law oblige a person who unlawfully uses a trademark or a designation similar to it to the extent of confusion to destroy the goods, the packaging of the goods on which the trademark, the name of the place of origin of the goods or the designation similar to it to the extent of confusion are placed. The same requirements are established for goods confiscated in connection with the commission of an administrative offense in the field of illegal use of a trademark, service mark or appellation of origin of the goods. Previously, the destruction of goods was provided only in cases where it was impossible to remove the image of an

illegally used trademark from the product or its packaging.

In addition to the main meetings of Kazakhstan in parallel held bilateral negotiations on the issues of access to national markets. It has submitted the revised offers on market access for trade in industrial goods and agricultural products as well as services. By the conclusion of all bilateral market access negotiations between interested members and the acceding government, the WTO Secretariat consolidates the results in the draft Schedule of Concessions and Commitments on Goods and Schedule of Concessions and Commitments on Services. By looking through them we can notice that Kazakhstan has rather selectively approached the issue of market access. For instance, in the field of providing education preferences were given to countries such as Azerbaijan, Armenia, Belarus, Georgia, Kyrgyz Republic, Moldova, Russia, Tajikistan, Turkmenistan, Uzbekistan, Ukraine. Another example is existence of special regime of shipping in the Caspian Sea where only coastline countries were participants.

In total, the Working Party held twenty formal and a dozen informal meetings, not counting bilateral meetings on specific issues. In the last 20th negotiations, which were held on two separate dates May 22, 2015 and June 17, 2015 Kazakhstan's WTO accession package was ready for adoption by the Working Party. At the meeting WTO Director-General Roberto Azevêdo said: "The conclusion of Kazakhstan's accession is a tribute to the untiring efforts of the Government of Kazakhstan, as well as to the WTO and its Members. The high quality of the accession package will accelerate Kazakhstan's integration into the global trading system and provide a boost to Kazakhstan's economy for years to come" [8].

As a result of all these meetings and negotiations, on July 27, 2015, at the Ministerial Conference, the Protocol of Accession WT/L/957 adopted a decision on the accession of the Republic of Kazakhstan to the WTO. This protocol entered into force on November 30 of the same year, and by the Law of the Republic of Kazakhstan of October 12, 2015 No. 356-V «On Ratification

of the Protocol on the Accession of the Republic of Kazakhstan to the Marrakesh Agreement establishing the World Trade Organization of April 15, 1994» it was accordingly ratified [9].

Results

The WTO, as the most authoritative international organization in the field of regulating trade relations between countries, has the right to impose certain conditions on its members. Summing up the above, we conclude that the process of Kazakhstan's accession did not take place with ease and was accompanied by many years of work of specialists from various fields, including international lawyers. We have seen what changes the national legislation of the Republic of Kazakhstan has undergone to meet the requirements put forward. It became clear which countries provided support at the very beginning of the process. It also became clear that the government of Kazakhstan has done a lot of analytical work each time preparing a report with a detailed description of the entire economic ecosystem within the country, giving comprehensive answers to emerging questions from other members of the organization, defending the interests of its producers, and conducting very lively bilateral and multi-party negotiations for this purpose. Eventually, we learned how Kazakhstan managed to become an official 162nd member of the WTO.

Conclusion

Although Kazakhstan has become the official member of the WTO 6 years ago, it is still undergoing an adaptation period. As experts in the field of economics have already noted, this will be a big challenge for domestic manufacturers and enterprises. But it will also be a challenge for legal experts, as Kazakhstan is expected to face certain problems in improving its national legislation and resolving conflict of laws issues. Therefore, while Kazakhstan is undergoing an adaptation period to bring its legislation in line with the requirements of the WTO, research work in this direction will also continue.

References

1. The Marrakesh Agreement Establishing the World Trade Organization. [Electronic resource] - Available at: https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/04-wto.pdf (Accessed: 04.02.2021)
2. Minutes of meeting held in the Centre William Rappard on 6 February 1996. [Electronic resource] - Available at: <https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/SS/directdoc.aspx?filename=q:/WT/GC/M10.pdf&Open=True> (Accessed: 04.02.2021)
3. WT/ACC/22 Procedures for negotiations under Article XII. [Electronic resource] - Available at: https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/FE_Search/FE_S_S009-DP.aspx?language=E&CatalogueIdList=227962,126310,126313,126311,126312,49152,61167,25044&CurrentCatalogueIdIndex=2&FullTextHash= (Accessed: 05.02.2021)
4. Memorandum on the Foreign Trade Régime. [Electronic resource] - Available at: <https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/SS/directdoc.aspx?filename=q:/WT/ACC/KAZ3.pdf&Open=True> (Accessed: 12.02.2021)
5. Questions and Replies to the Memorandum on the Foreign Trade Régime (Document WT/ACC/KAZ/3). [Electronic resource] - Available at: <https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/SS/directdoc.aspx?filename=q:/WT/ACC/KAZ6.pdf&Open=True> (Accessed: 16.02.2021)
6. Draft Report of the Working Party. [Electronic resource] - Available at: <https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/SS/directdoc.aspx?filename=q:/WT/ACC/SPEC/KAZ9.pdf&Open=True> (Accessed: 16.02.2021)
7. Chairman cites encouraging progress in Kazakhstan talks. [Electronic resource] - Available at: https://www.wto.org/english/news_e/news05_e/acc_kazakhstan_june05_e.htm (Accessed: 16.02.2021)
8. Azevêdo welcomes Working Party adoption of Kazakhstan's WTO accession package — next stop: General Council. [Electronic resource] - Available at: https://www.wto.org/english/news_e/news15_e/acc_kaz_22jun15_e.htm (Accessed: 16.02.2021)
9. Law of the Republic of Kazakhstan of October 12, 2015 No. 356-V « On Ratification of the Protocol of Accession of the Republic of Kazakhstan to the Marrakesh Agreement establishing the World Trade Organization of April 15, 1994». [Electronic resource] - Available at: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1500000356> (Accessed: 16.02.2021)

Б.С. Қаражан

Л.Н. Гумилева атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Қазақстан Республикасының Дүниежүзілік сауда ұйымына кіруінің тарихи-құқықтық аспектілері

Аннотация. Бұл мақалада Қазақстан Республикасының Дүниежүзілік сауда ұйымына кіру процесінің халықаралық және тарихи-құқықтық негіздері қарастырылады. Осы беделді ұйымға қатысу елдер үшін экономикалық даму үшін үлкен мүмкіндіктер ашады, бірақ сонымен бірге белгілі бір міндеттемелер жүктейді. Ұзақ уақыт бойы жүрген көпжақты келіссөздерден кейін Қазақстан оның толыққанды мүшесі бола алды. Мақалада Қазақстан Республикасының ДСҰ-ға кіруінің алғышарттары, келіссөздерді енгізу кезінде орын алған ұйымдастырушылық-құқықтық мәселелер сипатталады, сондай-ақ ұлттық заңнаманы Қазақстан Республикасының алдына қойылған шарттарға сәйкестендіру процесіндегі мән-жайлар көрсетілді. Автор экономиканың әр бағыты бойынша жеке-жеке қарастырудан бас тартып, Қазақстанның ДСҰ-ға кіруінде шешуші рөл атқарған негізгі құжаттарға көбірек назар аударды.

Түйін сөздер: Дүниежүзілік сауда ұйымы, ДСҰ-ға кіру, әлемдік сауда, Қазақстан Республикасының сыртқы экономикалық қызметі, ДСҰ-ға мүшелік, Қазақстан Республикасының ДСҰ-ға кіруі.

Б.С. Қаражан

Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан

Историко-правовые аспекты вступления Республики Казахстан во Всемирную торговую организацию

Аннотация. В данной статье рассматриваются историко-правовые основы процесса вступления Республики Казахстан во Всемирную торговую организацию. Участие в этой авторитетной организации открывает перед странами большие возможности для экономического роста, но в то же время накладывает

вает определенные обязательства. После многолетних многосторонних переговоров Казахстану удалось стать ее полноценным членом. В статье описываются предпосылки вступления Республики Казахстан в ВТО, организационно-правовые вопросы, имевшие место при введении переговоров, а также продемонстрирован прогресс в процессе приведения национального законодательства в соответствие условиям, поставленным перед Республикой Казахстан. Автором было решено не рассматривать каждое направление экономики по отдельности, а обратить больше внимания на основные документы, сыгравшие ключевую роль в успешном вступлении Казахстана в ВТО.

Ключевые слова: Всемирная торговая организация, вступление в ВТО, мировая торговля, внешнеэкономическая деятельность Республики Казахстан, членство в ВТО, вступление Республики Казахстан в ВТО.

References

1. The Marrakesh Agreement Establishing the World Trade Organization. [Электронный ресурс] - URL: https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/04-wto.pdf (дата обращения: 04.02.2021)
2. Minutes of meeting held in the Centre William Rappard on 6 February 1996. [Электронный ресурс] - URL: <https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/SS/directdoc.aspx?filename=q:/WT/GC/M10.pdf&Open=True> (дата обращения: 04.02.2021)
3. WT/ACC/22 Procedures for negotiations under Article XII. [Электронный ресурс] - URL: https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/FE_Search/FE_S_S009-DP.aspx?language=E&CatalogueIdList=227962,126310,126313,126311,126312,49152,61167,25044&CurrentCatalogueIdIndex=2&FullTextHash= (дата обращения: 05.02.2021)
4. Memorandum on the Foreign Trade Régime. [Электронный ресурс] - URL: <https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/SS/directdoc.aspx?filename=q:/WT/ACC/KAZ3.pdf&Open=True> (дата обращения: 12.02.2021)
5. Questions and Replies to the Memorandum on the Foreign Trade Régime (Document WT/ACC/KAZ/3). [Электронный ресурс] - URL: <https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/SS/directdoc.aspx?filename=q:/WT/ACC/KAZ6.pdf&Open=True> (дата обращения: 16.02.2021)
6. Draft Report of the Working Party. [Электронный ресурс] - URL: <https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/SS/directdoc.aspx?filename=q:/WT/ACCSPEC/KAZ9.pdf&Open=True> (дата обращения: 16.02.2021)
7. Chairman cites encouraging progress in Kazakhstan talks. [Электронный ресурс] - URL: https://www.wto.org/english/news_e/news05_e/acc_kazakhstan_june05_e.htm (дата обращения: 16.02.2021)
8. Azevêdo welcomes Working Party adoption of Kazakhstan's WTO accession package — next stop: General Council. [Электронный ресурс] - URL: https://www.wto.org/english/news_e/news15_e/acc_kaz_22jun15_e.htm (дата обращения: 16.02.2021)
9. Law of the Republic of Kazakhstan of October 12, 2015 No. 356-V « On Ratification of the Protocol of Accession of the Republic of Kazakhstan to the Marrakesh Agreement establishing the World Trade Organization of April 15, 1994». [Электронный ресурс] - URL: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1500000356> (дата обращения: 16.02.2021)

Information about the author:

Қаражан Б.С. – заң ғылымдарының магистрі, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті халықаралық құқық кафедрасының 2-курс докторанты, Сәтпаев көш., 2, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Karazhan B.S. – Master of Law, The 2nd year doctoral student of the Department of International Law at L. N. Gumilyov Eurasian National University, 2 Satpayev street, Nur-Sultan, Kazakhstan.

Методы исследования юридических проблем развития транспортных и агротехнических заводов Казахстана в сотрудничестве с ЮНИДО и развитыми государствами

Аннотация. В данной статье рассматриваются разнообразные методы исследования, благодаря которым удается углублять содержание статьи. Рассмотрение таких методов, как методы анализа, синтеза, совмещенного анализа, контент-анализа, компаративистики, бенчмаркинга, обобщения, научного прогнозирования, дельфи-метода осуществляется на примере темы об исследовании и решении юридических проблем развития транспортных и агротехнических заводов Республики Казахстан в сотрудничестве с развитыми государствами и ЮНИДО. Автор показывает сходства и различия ряда методов. Так, им показаны сходства и различия метода компаративистики и метода бенчмаркинга. Сходство состоит в том, что оба метода ориентированы на сравнение фактов, вещей, явлений. Различие состоит в том, что метод компаративистики предлагает сравнивать все факты, обстоятельства, заводы на основе общей оценки, метод бенчмаркинга предлагает сравнить все факты, все заводы-изготовители продукции транспортного и сельскохозяйственного машиностроения с наилучшими, эталонными корпорациями, компаниями развитых государств, что предполагает повсеместное улучшение деятельности остальных заводов Казахстана и других стран, производящих разные виды машиностроительной продукции. Метод научного прогнозирования позволил автору данной статьи привести наименования новых казахстанских законов и международных конвенций, имеющие отношение к решению юридических проблем в деятельности транспортных и агротехнических заводов машиностроения Казахстана, которые следует разработать и принять.

Ключевые слова: завод, машиностроение, транспорт, производство, метод исследования, технология, бенчмаркинг.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6844-2021-135-2-44-54>

Введение

При представлении статьи в научный журнал, как правило, требуется использование методов научного исследования. Мы не всегда придаем этому предписанию должного значения. Между тем рациональное применение методов исследования на порядок повышает значимость, глубину анализа избранной темы. Мы хотим показать важность методов

научного исследования на примере темы о решении юридических проблем развития транспортных и агротехнических заводов Казахстана в сотрудничестве с ЮНИДО и развитыми государствами.

Для достижения поставленных целей исследования правовых проблем деятельности транспортных и агротехнических заводов Казахстана в процессе сотрудничества с ЮНИДО и развитыми государствами нужно

использовать эмпирические, обзорно-аналитические и теоретические методы. Эмпирические исследования (данные, которые получает человек через свои органы чувств, в частности, посредством наблюдения или проведения эксперимента) позволяют отразить факты, касающиеся малоизученных явлений в сфере развития заводов, предприятий машиностроительной промышленности Республики Казахстан в условиях четвертой промышленной революции, а также пояснять причины и причинно-следственные связи между приведенными фактами. Эти факты можно и нужно собирать из статей и материалов средств массовой информации, научных журналов, профессиональных изданий Казахстана, России и других стран, специализирующихся в вопросах деятельности предприятий транспортно- и сельскохозяйственного машиностроения, таких как: «Вестник АКАБа (Ассоциации Казахстанского автобизнеса)», «Промышленный транспорт Казахстана», «Автомобильная промышленность», «Технология колесных и гусеничных машин», «Спецтехника и коммерческий транспорт», «Вестник ЮНИДО в России».

Методы исследования

В Республике Казахстан методы научного исследования в общем виде и на примере транспортно-технических и юридических тем разрабатывают Т.М. Абдрахманова [1], А.К. Кусаинова и Л.Т. Назаркулова [2]. В Российской Федерации аналитической разработкой методологии общенаучных исследований и исследований в инженерно-технической, юридической сферах занимаются Л.В. Байборонова [3], В.Н. Гречуха [4], Н.А. Коваленко [5], В.Ю. Конюхов [6], Е.Р. Пантелеев [7]. Западные ученые Д.А. Кенни, Д.Ф. Каши, У.Л. Кук [8] анализируют со своих позиций методы научных исследований. Автор этих строк руководствовался анализируемыми в данной статье научными методами исследования, а также методами индукции, дедукции, конкретизации.

Обсуждение

Методы исследования в работе с эмпирическим материалом. Добротным эмпирическим материалом для раскрытия той или иной правовой темы, в том числе темы о работе заводов-изготовителей и аспектах отраслей машиностроения, являются решения судебных органов Казахстана, России, европейских стран, региональных и универсальных международных судов. В этой связи автор статьи хотел бы обратить внимание, в частности, на решение специализированного межрайонного экономического суда города Нур-Султана от 29 января 2021 года (дело № 7119-20-00-2/11281), который на основании иска министерства индустрии и инфраструктурного развития Республики Казахстан обязал автосборочный завод «Азия-Авто» выплатить в доход республиканского бюджета 173 миллиарда 979 миллионов 726 тысяч тенге. Такое решение было обусловлено тем, что договорные обязательства по модернизации производства и локализации согласно соглашениям о промышленной сборке от 7 апреля 2017 года, от 4 ноября 2019 года автозаводом были грубо нарушены, не исполнены.

В процессе исследования для раскрытия любой научной темы, в том числе темы о коренном переходе заводов транспортно- и сельскохозяйственного машиностроения Республики Казахстан к цифровизации, интеллектуализации, необходимо использовать библиотечные фонды Казахстана, России, стран Европы, США, других развитых государств. Необходимые факты целесообразно подбирать из информационно-аналитических материалов Интернета посредством фраз: «цифровизация предприятий машиностроения», «промышленная политика», «проблемы цифровизированного производства автомобилей», «опыт развитых стран в становлении транспортных заводов», «секрет успешности западных корпораций в производстве качественных сельхозмашин». К эмпирическим методам можно отнести методы изучения материалов министерства индустрии и инфра-

структурного развития Республики Казахстан. Было бы желательно учредить в перспективе следующие новые научные журналы по профилю исследуемой в данной статье темы: «Право и транспорт», «Организационно-управленческий и правовой опыт компаний транспортного и аграрного машиностроения развитых стран», «Вестник Казахстанского центра (института) индустрии и экспорта» при министерстве индустрии и инфраструктурного развития Республики Казахстан.

Говоря об обзорно-аналитических исследованиях, нужно отметить, что такое направление исследований дает возможность провести как анализ фактов, так и аргументированный критический анализ собранного эмпирического материала. Теоретическое исследование позволяет обеспечивать обзор теоретической юридической и машиностроительной литературы, ее анализ и критический подход, а также осуществить разработку авторами своих предложений, благодаря которым можно было бы решать возникающие проблемы, получать новые видения этих проблем, изучать и предоставлять нестандартные решения тех или иных технико-юридических проблем предприятий машиностроения.

Аналитические методы исследования. В ходе научного исследования следует использовать метод анализа, метод синтеза, метод компаративистики, метод социологического опроса, статистический метод, метод обобщения. Рассмотрим каждый метод в отдельности. Метод анализа означает разделение целого на части и изучение этих составных частей. К примеру, общее понятие машиностроения можно разделить на составные части: автомобилестроение, авиастроение, судостроение, тракторостроение. Вот это разделение и будет первоначальным общим анализом предложенного понятия. Далее более детальный анализ означал бы разделение каждой составной части на отдельные элементы. Метод синтеза означает, наоборот, собрание разрозненных вещей, деталей, составных частей, явлений в единое целое. Такой метод исследования используется тогда, когда в машиностроении

необходимо применить метод исследования, проектирования инструментальной системы синтеза технологических процессов.

Исследователь, занимающийся проблемами внутреннего казахстанского права, желающий улучшить нормы казахстанского права, казахстанского законодательства, непременно должен обращать внимание на международно-правовые нормы, однородные по содержанию с национальным правом. Очевидно, что международно-правовой опыт окажет существенное содействие совершенствованию казахстанского законодательства. Этого можно достичь, если исследователь будет руководствоваться методом совмещенного анализа. Это значит, что национально-правовые и международно-правовые нормы должны исследоваться в совокупности. Такой метод выводит на неожиданные выводы и оптимальные предложения по совершенствованию казахстанского, в том числе машиностроительного, права. Это видно на примере исследования сотрудничества Казахстана и ЮНИДО (ООН по промышленному развитию). Благодаря договорно-правовому сотрудничеству Казахстана с ЮНИДО общая сумма проектов ЮНИДО, в том числе проектов по промышленному развитию, для Республики Казахстан составила 1 миллион 690 тысяч 200 долларов США.

Метод компаративистики означает метод исследования на основе сравнения похожих или разнородных вещей явлений. Такой метод на основе сравнения позволяет более глубоко вникать в суть правовых и иных явлений, связанных с транспортным и аграрным машиностроением. К примеру, можно сопоставить положения текста закона одной страны с аналогичным законом другой страны, имеющего отношение к автомобилестроению, к автозаводам. Более содержательный закон можно использовать для улучшения закона этой или другой страны, автомобилестроение которой пока оставляет желать лучшего.

Метод контент-анализа заложили американский политолог Г. Лассуэл, а также Б. Мэттью, А. Тенни, Д. Спид, Д. Уипкинс, О. Холсти [9]. Применительно к юриспруден-

ции контент-анализ означает анализ, исследование содержания правовых источников применительно к определенной теме. Так, к теме транспортного и сельскохозяйственного машиностроения, производства транспортных средств и сельскохозяйственных машин относятся следующие казахстанские законы: Закон Республики Казахстан от 9 ноября 2004 года «О техническом регулировании», Предпринимательский кодекс Республики Казахстан от 29 октября 2015 года, Закон Республики Казахстан от 9 июля 2004 года «Об электроэнергетике Республики Казахстан», Закон Республики Казахстан от 21 июля 2007 года «О безопасности машин и оборудования», Закон Республики Казахстан от 16 мая 2014 года «О разрешениях и уведомлениях». В целом республиканская информационная система «Әділет» по отдельным отраслям промышленности, в том числе по транспортному и аграрному машиностроению, содержит 299 опубликованных нормативных правовых актов. Хотелось бы предостеречь молодых коллег-исследователей от описательности законов, поскольку метод контент-анализа предполагает не описание закона, а его анализ, более того, критический анализ. Это означает, что в процессе контент-анализа законов по вопросам выпуска машиностроительной продукции аналитической проработке должны подвергнуться политические, экономические и иные обстоятельства, при которых разрабатывался и принимался тот или иной закон. Практически любая статья, любая норма закона принимаются в обеих палатах, их комиссиях и комитетах в процессе дискуссий, в ходе которых отстаиваются разные точки зрения, разные интересы социальных групп. Говоря другими словами, каждая статья и норма в законе является результатом определенного компромисса. И эти аргументы, и контраргументы, а также точка зрения самого ученого должны стать основой исследования в процессе анализа того или иного казахстанского закона.

Завершением контент-анализа закона должны стать обоснованные предложения ис-

следователей по исправлению тех или иных положений Закона, по исправлению основы закона, внесение предложения совершенно нового закона взамен действующего, если он, по мнению исследователя, устарел, или не отвечает целиком соответствующим требованиям. Сравнительно недавно, в том числе и по нашим предложениям, были внесены существенные изменения в тексты статей 100, 244, 244-1 Предпринимательского кодекса Республики Казахстан по вопросам деятельности казахстанских заводов, специализирующихся в производстве транспортных средств и сельскохозяйственных машин.

Сравнительно-аналитические методы. Метод бенчмаркинга аналогичен методу компаративистики и представляет собой сопоставительный анализ эталонных образцов машиностроения в транспортной и сельскохозяйственных сферах продвинутых государств с аналогичной продукцией других государств. Анализ в рамках исследуемого метода проявляется в виде оценивания и сопоставления. Как считает британский экономист Э. Аткинсон, под бенчмаркингом понимается «процесс изучения и адаптации наилучших методов других предприятий для совершенствования собственных результатов, создание эталона оценки внутренних показателей исполнения на предприятии, способ сбора информации предприятиями с целью выявления наилучших практик других предприятий» [10]. Многие государства, компании, так или иначе имеющие отношение к автомобилестроению, сельскохозяйственному машиностроению, сравнивают свои технические решения с эталонными в мире автомобилями «Мерседес», «БМВ», «Форд», «Опель», тракторами и комбайнами «Джон Дир» и «Фергюсон», самолетами «Боинг», их производителями, стремятся свои машины и механизмы приблизить к ним по максимуму. Отличие метода компаративистики от метода бенчмаркинга состоит в том, что при первом методе можно сравнивать различные явления, в том числе технико-юридические, независимо от их статуса по отношению друг к другу; при методе бен-

чмаркинга сравнивают ту или иную машиностроительную продукцию с наилучшими мировыми образцами соответствующей отрасли машиностроения. Научная работа Аткинсона Э.А., Банкера Р.Д., Каплана Р.С., Янга М.С. «Управленческий учёт», вышедшая в Москве в издательском доме «Вильямс» в 2005 году, объемом 874 страницы по вопросам анализируемого метода и управленческого учета, представляет собой одну из эталонных книг.

Наши заводы (СарыаркаАвтоПром, СемАЗ, Камаз-Инжиниринг, Агромаш-Холдинг) производят промышленную сборку автомобилей, автобусов, комбайнов, тракторов таких мировых брендов, как KIA, Hyundai (Южная Корея), Chevrolet, Peugeot (Франция), IVECO (Италия), Claas (Германия), Toyota (Япония). Технические достижения развитых государств, их компаний детально постигаются на казахстанских заводах. Специалисты этих и смежных предприятий с каждым годом расширяют локализацию (местное содержание) выпускаемых машин и механизмов. Тем самым наши заводы и отечественное машиностроение в целом постепенно выйдут на весомый уровень. Метод бенчмаркинга будет оказывать дальнейшее содействие развитию казахстанской транспортной и агротехнической промышленности.

Благодаря методу социологического опроса среди граждан, фермеров можно выяснить, который из автомобилей или тракторов наиболее качественный, не доставляет особых хлопот в процессе эксплуатации. Использование такого подхода позволяет инженерно-техническому персоналу завода-производителя присмотреться более пристально к недостаткам выпускаемого ими конкретного транспортного средства или трактора, комбайна той или иной марки. Статистический метод содействует исследователю в понимании прогресса или регресса транспортной или сельскохозяйственной промышленности.

С помощью статистических данных можно видеть успех или неуспех соответствующего завода-изготовителя агротехнического оборудования по годам, десятилетиям выпу-

ска своей продукции в своей стране. Исследователи и аналитики завода-изготовителя, в частности, казахстанского автозавода «СарыаркаАвтоПром», могут сравнить деятельность своего завода с аналогичными заводами внутри страны, с примерно такими же заводами других стран. В этом им четко помогают статистические цифры. Например, если в год становления (2010 год) данный завод выпустил 77 автомашин, то по итогам 2020 года «СарыаркаАвтоПром» произвел 40 тысяч 50 автомобилей. Такие цифры свидетельствуют об успешной деятельности отечественного завода. Сегодня казахстанский автопром ставит перед собой задачу в ближайшие годы производить по 100 тысяч авто в год и более.

Метод использования результатов маркетинговых исследований [11] в экономической литературе может способствовать исследованию технических и юридических сторон в анализе проблем предприятий и отраслей транспортного и сельскохозяйственного машиностроения. В свою очередь метод маркетинговых исследований подразделяется на составляющие методы нижнего уровня. По способу получения информации можно подразделять этот метод на следующие методы исследования рынка, к которым можно отнести метод опроса, что означает метод получения информации посредством выявления мнений определенной целевой аудитории; метод наблюдения, то есть получение информации без воздействия на соответствующий объект наблюдения; метод имитационного моделирования, который означает способ маркетингового исследования с применением разработанной модели в математическом выражении, воспроизводящей такое же поведение объекта исследования; метод экспертных оценок представляет собой комплекс процедур, посредством которых получают информацию от специалистов, которую затем анализируют и обобщают. Изучив все составляющие данного метода, результаты маркетинговых исследований, юристы могли бы совместно с техническими специалистами совершенствовать нормы внутренних зако-

нов об экспорте и импорте различных транспортных средств и разных марок комбайнов и тракторов, улучшать нормы гражданского и торгового законодательства республики по вопросам разрешения споров и конфликтов в процессе осуществления внешнеэкономических сделок по видам продукции машиностроения республики.

Прогностические методы исследования. Дельфийский метод исследования (дельфи-метод) стал методом благодаря его разработке в США в 50-60 годы прошедшего века (авторы метода – О.Хелмер, Н. Далки, Н. Ресчер). Данный метод назван в честь Дельфийского оракула. Суть предпосылки метода заключается в том, что если правильно обобщить, обработать и связать индивидуальные оценки каждого квалифицированного эксперта всех 12 казахстанских машиностроительных заводов транспортного и аграрного профиля по поводу ситуации в производстве машин и оборудования или на рынке по поводу этих и иных товаров, то получится достаточно грамотное коллективное экспертное мнение. Суть данного метода состоит в том, чтобы посредством опросов потребителей продукции промышленных заводов, интервью с руководящим, инженерно-техническим, конструкторским персоналом, мозговых штурмов в коллективе ученых-юристов добиться правильного исследовательского решения как в теоретических аспектах машиностроения и связанных с ними теоретических правовых вопросах, так и точного законодательного и международно-конвенционного решения в отношении тех или иных аспектов продвижения транспортного и сельскохозяйственного машиностроения. Дельфийский анализ с помощью этого метода обычно проводят в несколько этапов, которые обрабатываются статистическими данными. Базовый смысл этого метода заключается в том, что несколько независимых экспертов, которые практически не знают друг друга могут лучше оценивать и предсказывать соответствующий результат, чем подобранный коллектив экспертов. Ученными-юристами, как и учеными других наук этот метод используется довольно часто, по-

скольку их взаимное общение в значительной мере происходит на основе опубликованных ими статей и монографий. Как видим, в этом методе сошлись несколько рассмотренных нами методов исследования.

Метод научного прогнозирования в известной мере напоминает дельфи-метод и означает, что автор исследования на основе проведенного им исследовательского анализа может представить выводы о том, каким ему представляется цифровизированное будущее завода-изготовителя, всей отрасли машиностроения в целом. Мы, юристы, можем спрогнозировать, какие внутренние законы мог бы разработать и принять законодатель соответствующей страны, в том числе Казахстана, какие международные конвенции могут быть приняты по вопросам цифровизации транспортного и сельскохозяйственного машиностроения в ближней, среднесрочной или отдаленной перспективе. К примеру, в ближней перспективе можно и нужно принять предложенный Президентом страны новый закон «О промышленной политике», где положения о транспортной и сельскохозяйственной промышленности могли бы разместиться в 2-х разделах. Казахстан в рамках Евразийского экономического союза мог бы инициировать разработку и принятие международного договора «О согласованной промышленной политике государств-членов ЕАЭС в области машиностроения, в том числе транспортного и сельскохозяйственного машиностроения». В ближайшей перспективе Казахстан мог бы выйти на уровень массового выпуска электромобилей и электрозарядных устройств, что можно оформить в виде соответствующего казахстанского закона или правительственного постановления. В ближней перспективе также можно принять новый закон республики «Об углублении и расширении локализации (местного содержания) в условиях осуществления промышленной сборки транспортных средств продвинутых марок», тем самым резко увеличить численность рабочих мест в стране и снизить цены на автомобили.

В ближней и среднесрочной перспективе казахстанский законодатель мог бы принять

новый закон «О внедрении цифровизации, автоматизации, интеллектуализации производственных процессов в сфере транспортного и сельскохозяйственного машиностроения». Было бы желательно начать в ближней перспективе, усовершенствовать в среднесрочной перспективе выпуск беспилотных машин: это позволило бы решить проблему нехватки водительских кадров и приблизить аварийность на дорогах к нулевому показателю. Этому мог бы содействовать новый казахстанский закон «Об объединении усилий государства и компаний по запуску в серийное производство беспилотных транспортных средств и сельскохозяйственных машин». Уже сегодня Казахстан мог бы предложить руководству ЕАЭС разработать международное соглашение на тему «О специализации каждой страны-члена по выпуску заводами отдельных узлов, компонентов транспортных средств, сельскохозяйственных машин и оборудования». В среднесрочной перспективе казахстанский законодатель мог бы принять закон «О создании промышленности по утилизации пришедших в негодность транспортных средств, машин и оборудования сельскохозяйственного профиля». Такой поход мог бы содействовать становлению и развитию замкнутого цикла машиностроительного производства [12]. В отдаленной перспективе Казахстан мог бы выпускать автомобиль, комбайн и трактор собственного производства, которые по качеству и дизайну могли бы превосходить западные аналоги.

Руководствуясь методом обобщения, исследователь может и должен составить к научной статье, научной брошюре, монографии заключение, в котором он в концентрированном виде сформулирует основные положения своего научного труда. Это позволяет читателю видеть в обобщенном виде всю научную проблему.

Результаты

Чтобы достичь наилучшего исследовательского эффекта необходимо использовать в своей научной работе приведенные выше как однородные, так и разноплановые мето-

ды исследования. Таким исследовательским эффектом становится системный анализ национально-правовых и международно-правовых аспектов цифровизации, интеллектуализации на базе технологии 5G на заводах транспортного и сельскохозяйственного машиностроения, являющегося частью промышленности Республики Казахстан. Отрасли машиностроения, специализирующиеся на производстве легковых и грузовых автомобилей, спецмашин, тепловозов, вагонов, тракторов, комбайнов, постепенно начнут переходить на автопилотные электромобили, электромобильные автомашины, электролокомотивы, речные и морские электроходы, трактора, комбайны на преимущественно электрической тяге. Управленческо-правовое и организационно-правовое содействие процессу цифровизации в машиностроении по выпуску интеллектуализированных беспилотных транспортных и агротехнических машин и механизмов [13] будет оказано на базе разрабатываемого закона «О промышленной политике» и целого ряда функционирующих и новых казахстанских законов машиностроительного профиля, а также на основе международно-правовых конвенций и иных документов.

В связи с переводом предприятий транспортного и сельскохозяйственного машиностроения на рельсы цифровизации, искусственного интеллекта, роботизации можно выпускать транспортные и сельскохозяйственные машины более высокого качества. Выпускаемые машиностроительными заводами электромобильные транспортные и сельскохозяйственные машины внесут весомый экологический вклад в охрану и чистоту окружающей человека среды. Ведь именно транспортные средства с бензино-дизельными двигателями внутреннего сгорания примерно на 70 процентов загрязняют окружающую среду. Нужно подчеркнуть, что беспилотные транспортные машины будут обеспечивать реальную безопасность на автомобильных дорогах и железнодорожных путях сообщения. Именно беспилотники решат проблему дефицита квалифицированных водителей, механизаторов, машинистов. Нужно иметь в виду, что

цифровизированное машиностроение, его электромобильная и беспилотная продукция будут более динамично и эффективно удовлетворять потребности и решать проблемы национальной экономики республики, а также проблемы международного сотрудничества в этой сфере. Для населения станет выгодным насыщение рынка автомобилями. К тому же ему будут оказаны скоростные транспортные услуги на целом ряде направлений страны. Было бы желательно, чтобы Казахстан как член ЮНИДО с 1997 года вошел в состав Совета по промышленному развитию ЮНИДО. Транспортные и сельскохозяйственные машиностроительные предприятия Казахстана могли бы активизировать свое сотрудничество с ЮНИДО через министерство индустрии и инфраструктурного развития Республики Казахстан. Для этого необходимо разработать и подписать двустороннее соглашение между Республикой Казахстан и ЮНИДО о сотрудничестве по вопросам обеспечения качества машин и механизмов, выпускаемых на заводах транспортного и сельскохозяйственного машиностроения республики. Приведенный выше метод бенчмаркинга наилучшим образом подходит для исследования сотрудничества Казахстана и ЮНИДО, посредством которого наша страна могла бы изучать концентрированный опыт и знания развитых в вопросах транспортного машиностроения государств.

Выводы

Методы исследования окажут содействие в научном формулировании социального, эко-

логического, научно-технического эффекта достижения транспортно-промышленного развития Казахстана в рамках Евразийского экономического союза, Шанхайской организации сотрудничества как международных организаций, уделяющих существенное внимание вопросам транспортной и агротехнической промышленности. С помощью методов исследования достигается более углубленный анализ юридических проблем заводов транспортного и аграрного машиностроения Республики Казахстан. Метод научного прогнозирования позволяет определять экономический, социальный и экологический эффект. Экономический эффект проявится в связи с использованием сети 5G в соединении с машиностроением, что позволит выпускать более качественные и доступные по ценам автомобили как для физических, так и юридических лиц. Социальный эффект будет достигнут за счет оказания населению скоростных транспортных услуг. Экологический эффект можно видеть в том, что электромобили, иные транспортные средства с электрическими двигателями резко положительно повлияют на чистоту окружающей среды. Проанализированные методы исследования позволяют обеспечивать более тщательную аналитическую проработку и решение проблем деятельности предприятий транспортного и сельскохозяйственного машиностроения республики, чему содействует сотрудничество страны с ЮНИДО и развитыми странами, чьи корпорации выпускают машины и механизмы транспортного и аграрного профиля на уровне мировых стандартов.

Список литературы

1. Абдрахманова Т.М. Научное исследование: язык и методология. — Алматы: CyberSmith, 2019. - 96 с.
2. Кусаинова А.К., Назаркулова Л.Т. Правовое регулирование транспортно-транзитных отношений в Казахстане // Вестник Института законодательства Республики Казахстан. - 2018. - Т. 53. - № 4. - С. 77-84.

3. Байбородова Л.В. Методология и методы научного исследования. 2-е изд., испр. и доп. — Москва: Издательство Юрайт, 2019. — 221 с.
4. Гречуха В.Н. Транспортное право: правовое регулирование деятельности железнодорожного транспорта: монография. — Москва: Юстиция, 2020. — 243 с.
5. Коваленко Н.А. Научные исследования и решение инженерных задач в сфере автомобильного транспорта. — Москва: Инфра-М, Новое знание, 2016. - 272 с.
6. Конюхов В.Ю. Методы исследования материалов и процессов. 2-е издание, перераб. и доп. — Москва: изд-во Юрайт, 2019. — 226 с.
7. Пантелеев Е.Р. Методы научных исследований в программной инженерии. — СПб.: Лань, 2021. - 136 с.
8. Kenny D.A., Kashy D.A., Cook W.L. Dyadic Data Analysis. Methodology in the Social Sciences. — New York, 2020. — 458 p.
9. Holsti O.R. Content analysis for the social sciences and humanities. Reading, - Mass., USA, 1969. — 235 p.
10. Аткинсон Э.А., Банкер Р.Д., Каплан Р.С., Янг М.С. Управленческий учёт. — Москва: Издательский дом «Вильямс», 2005. — 568-575 p.
11. Галицкий Е.Б. Маркетинговые исследования. Теория и практика. 2-е издание, перераб. и доп. — Москва: изд-во Юрайт, 2017. — 570 с.
12. Почти 7 млрд тенге выплатили населению за сдачу на утилизацию старых автомобилей // Вестник АКАБ (Ассоциации казахстанского автобизнеса). Актуальные автомобильные новости в Казахстане, России и мире. — 2021. - № 1 (январь). — С. 14-15.
13. Перевертов В.П., Абулкасимов М.М., Акаева М.О. Классификации наноматериалов и методов их получения для аддитивных технологий транспортного машиностроения // Промышленный транспорт Казахстана. — 2021. — Т. 70. - № 1. — С. 18-26.

М.А. Сәрсембаев

Болашақ консалтингтік тобы, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

ЮНИДО-мен және дамыған мемлекеттермен ынтымақтастықта Қазақстан көлік және агротехникалық зауаттары дамуының құқықтық мәселелерін зерттеу әдістері

Аннотация. Бұл мақалада зерттеудің әртүрлі әдістері қарастырылады, соның арқасында мақаланың мазмұнын тереңдетуге болады. Талдау, синтез, бірлескен талдау, контент-талдау, компаративистика, бенчмаркинг, қорыту, ғылыми болжау, дельфи-әдісі сияқты әдістерді қарастыру дамыған мемлекеттермен және ЮНИДО-мен ынтымақтастықта Қазақстан Республикасының көлік және агротехникалық зауыттарын дамытудың заңдық проблемаларын зерттеу және шешу туралы тақырып үлгісінде жүзеге асырылады. Автор бірқатар әдістердің ұқсастықтары мен айырмашылықтарын көрсетеді. Сонымен, ол компаративистика әдісі мен бенчмаркинг әдісінің ұқсастықтары мен айырмашылықтары көрсетілген. Ұқсастық мынада: екі әдіс фактілерді, заттарды, құбылыстарды салыстыруға бағытталған. Айырмашылық мынада: компаративистика әдісі барлық фактілерді, мән-жайларды, зауыттарды жалпы бағалау негізінде салыстыруды ұсынады, бенчмаркинг әдісі барлық фактілерді, көліктік және ауыл шаруашылық машина жасау өнімдерін өндіруші зауыттардың барлығын дамыған мемлекеттердің ең үздік, эталонды корпорацияларымен, компанияларымен салыстыруды ұсынады, бұл Қазақстандағы және басқа да машина жасау өнімін шығаратын басқа елдердегі зауыттардың қызметін кеңінен жақсартуды көздейді. Ғылыми болжамдау әдісі осы баптың авторына Қазақстанның машина жасау көлік және агротехникалық зауыттарының қызметіндегі заң проблемаларын шешуге қатысы бар жаңа қазақстандық заңдар мен халықаралық конвенциялардың атауларын келтіруге мүмкіндік берді, оларды әзірлеу және қабылдау қажет.

Түйін сөздер: зауыт, машина жасау, көлік, өндіріс, зерттеу әдісі, технология, бенчмаркинг.

M.A. Sarsembayev

*Bolashak Consulting Group, Nur-Sultan, Kazakhstan***Research methods of legal problems of development of transport and agro-technical plants in Kazakhstan in cooperation with UNIDO and developed countries**

Abstract. The article discusses a variety of research methods, thanks to which it is possible to deepen the content of the article. The article considers such methods as methods of analysis, synthesis, combined analysis, content analysis, comparative studies, benchmarking, generalization, scientific forecasting, the Delphi method on the example of the topic of research and solving legal problems of the development of transport and agro-technical plants of the Republic of Kazakhstan in cooperation with developed countries and UNIDO. The author shows the similarities and differences of several methods. There are highlighted similarities and differences between comparative method and benchmarking method. The similarity is that both methods focus on comparing facts, things, and phenomena. The difference is that the comparative method offers to compare all the facts, circumstances, plants on the basis of a general assessment. Whereas, the benchmarking method offers to compare all the facts, all the manufacturing plants of transport and agricultural engineering products with the best, reference corporations, companies of developed countries, which implies a widespread improvement in the activities of other plants in Kazakhstan and other countries that produce different types of engineering products. The method of scientific forecasting allowed the author of the article to give the names of new Kazakh laws and international conventions related to the solution of legal problems in the activities of transport and agro-technical machine-building plants in Kazakhstan, which should be developed and adopted.

Keywords: plant, mechanical engineering, transport, production, research method, technology, benchmarking.

References

1. Abdrakhmanova T.M. Nauchnoye issledovaniye: yazyk i metodologiya [Scientific research: language and methodology] (Almaty: SuberSmith, 2019, 96 s.). [in Russian]
2. Kusainova A.K., Nazarkulova L.T. Pravovoye regulirovaniye transportno-tranzitnykh otnosheniy v Kazakhstane [Legal regulation of transport and transit relations in Kazakhstan], Vestnik Instituta zakonodatel'stva Respubliki Kazakhstan, 4 (53), 77-84 (2018). [in Russian]
3. Bayborodova L.V. Metodologiya i metody nauchnogo issledovaniya [Methodology and methods of scientific research] 2-ye izd., ispr. i dop. (Moscow: Izdatel'stvo Yurayt, 2019, 221 s.). [in Russian]
4. Grechukha V.N. Transportnoye pravo: pravovoye regulirovaniye deyatel'nosti zheleznodorozhnogo transporta: monografiya [Transport law: legal regulation of railway transport activity: monograph] (Moskva: Yustitsiya, 2020, 243 s.). [in Russian]
5. Kovalenko N.A. Nauchnyye issledovaniya i resheniye inzhenernykh zadach v sfere avtomobil'nogo transporta [Scientific research and solution of engineering problems in the field of automobile transport] (Moscow: Infra-M, Novoye znaniye, 2016, 272 p.). [in Russian]
6. Konyukhov V.YU. Metody issledovaniya materialov i protsessov. 2-ye izdaniye, pererab. i dop [Methods of materials and processes research. 2nd edition, reprint. and additional] (Moscow: izd-vo Yurayt, 2019, 226 s.). [in Russian]
7. Panteleyev Ye.R. Metody nauchnykh issledovaniy v programmnoy inzhenerii [Methods of scientific research in software engineering] (SPb.: Lan', 2021, 136 s.). [in Russian]
8. Kenny D.A., Kashy D.A., Cook W.L. Dyadic Data Analysis. Methodology in the Social Sciences (New York, 2020, 458 p.).
9. Holsti O.R. Content analysis for the social sciences and humanities Reading (Mass., USA, 1969, 235 p.).
10. Atkinson E.A., Banker R.D., Kaplan R.S., Yang M.S. Upravlencheskiy uchot [Managerial accounting] (Moscow: Izdatel'skiy dom «Vil'yams», 2005, 568—575 p.). [in Russian]

11. Galitskiy Ye.B. Marketingovyye issledovaniya. Teoriya i praktika [Marketing research. Theory and practice] 2-ye izdaniye, pererab. i dop (Moscow: izd-vo Yurayt, 2017, 570 s.). [in Russian]

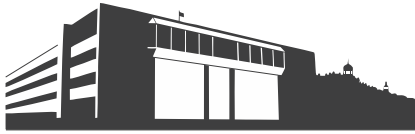
12. Pochti 7 mlrd tenge vyplatili naseleniyu za sdachu na utilizatsiyu starykh avtomobiley, Vestnik AKAB (Assotsiatsii kazakhstanskogo avtobiznesa). Aktual'nyye avtomobil'nyye novosti v Kazakhstane, Rossii i mire [Almost 7 billion tenge was paid to the population for the delivery of old cars for recycling, Vestnik AKAB (Associacii kazakhstanskogo avtobiznesa). Aktual'nye avtomobil'nyye novosti v Kazakhstane, Rossii i mire], 1, 14-15 (2021). [in Russian]

13. Perevertov V.P., Abulkasimov M.M., Akayeva M.O. Klassifikatsii nanomaterialov i metodov ikh polucheniya dlya additivnykh tekhnologiy transportnogo mashinostroyeniya, Promyshlennyy transport Kazakhstana [Classification of nanomaterials and methods of their production for additive technologies of transport engineering, Promyshlennyy transport Kazakhstana], 1(70), 18-26 (2021). [in Russian]

Сведения об авторе:

Сарсембаев М.А. – доктор юридических наук, профессор, главный научный сотрудник Консалтинговой группы «Болашак», Нур-Султан, Казахстан.

Sarsembayev M.A. – Doctor of Law, Professor, Chief Researcher of the Consulting Group «Bolashak», Nur-Sultan, Kazakhstan.

МРНТИ 10.79.91

Л.Е. Нурлумбаева

РГП на ПХВ «Институт законодательства и правовой информации
Республики Казахстан», Нур-Султан, Казахстан
(E-mail: nurlumbaeva92@mail.ru)

Пределы правоограничений при применении мер уголовно-процессуального принуждения в порядке приказного производства

Аннотация. *Перманентная дифференциация процессуальной формы в направлении упрощения, ускорения и процессуальной экономии для достижения цели и решения задач уголовного судопроизводства продолжает оставаться неизменным атрибутом национальной уголовно-процессуальной политики. В рамках такого вида особого производства, как приказное, поставлена цель – на основе изученных автором теоретических и прикладных вопросов данного института разработать предложения и рекомендации по совершенствованию уголовно-процессуального законодательства Республики Казахстан и практики его применения относительно таких видов мер уголовно-процессуального принуждения, как меры пресечения, иные меры процессуального принуждения, задержание подозреваемого. На основе анализа норм действующего законодательства Республики Казахстан, исследования следственной и судебной практики показаны особенности избрания и применения тех или иных мер процессуального принуждения по уголовным делам в порядке приказного производства. Сформулированы теоретические выводы, разработаны законодательные предложения и практические рекомендации. Методологическую основу исследования составили общенаучные и частно-научные методы.*

Автором обоснована необходимость исключения применения органом, ведущим уголовный процесс, уголовно-процессуального задержания, мер пресечения, а также иных мер процессуального принуждения, за исключением обязательства о явке лица по вызову в орган досудебного расследования. Предложения обусловлены спецификой расследования и рассмотрения уголовных дел в порядке приказного производства, учётом небольшой общественной опасности, очевидности и несложности доказывания деяния, незначительности его правовых последствий, влекущих упрощение, ускорение и процессуальную экономию досудебного и судебного производства по уголовным делам.

Ключевые слова: *уголовный процесс, приказное производство, меры пресечения, иные меры процессуального принуждения.*

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6844-2021-135-2-55-62>

Введение

Теоретические и прикладные проблемы процессуального принуждения в уголовном судопроизводстве традиционно привлекали внимание исследователей. Значительный вклад в их разработку внесли такие ученые, как А.Н. Ахпанов, Б.Б. Булатов, З.Д. Еникеев, З.З. Зинатуллин, В.И. Каминская, З.Ф. Коврига, В.М. Корнуков, Ф.М. Кудин, Ю.Д. Лившиц, В.А. Михайлов, В.Т. Очередин, И.Л. Петрухин, В.В. Смирнов, Ю.И. Стецовский, В.С. Чистякова, В.С. Шадрин, С.П. Щерба, П.С. Элькинд и другие.

С учётом перманентных концептуальных реформ казахстанского уголовно-процессуального законодательства и в связи с относительно недавним внедрением в него института приказного производства остаётся практически неисследованным вопрос об особенностях применения мер уголовно-процессуального принуждения в рамках данного вида особого производства.

С 2018 года в Республике Казахстан впервые формируется следственная и судебная практика по уголовным делам приказного производства. Различные проблемы теории и практики его применения специально изучены автором настоящей статьи, что позволило сформулировать некоторые предложения и рекомендации по совершенствованию институциональных и процедурных вопросов нового института [1, 2, 3, 4].

Проблемными являются такие особенности избрания и применения мер уголовно-процессуального принуждения, как основания, условия и пределы, специфика задержания лица с поличным при совершении уголовного правонарушения, возможность использования арсенала мер пресечения, пределы применения иных мер процессуального принуждения (привод, обязательство о явке по вызову лица, ведущего производство по делу и др.).

Методы исследования

В статье использованы системно-структурный, формально-логический, сравнитель-

но-правовой и диалектический методы исследования.

Обсуждение

Законом не разрешен с определённой степенью вопрос о допустимости применения мер пресечения в рамках приказного производства. Такой вывод следует из того, что в разделе 13-1 УПК РК «Приказное производство» не содержится прямых указаний на те или иные меры, которые вправе применить лицо, производящее расследование. В соответствии с частью первой статьи 629-1 УПК «Основания применения приказного производства» действует общий порядок, поскольку «порядок приказного производства определяется общими правилами настоящего Кодекса с учётом особенностей, предусмотренных настоящей главой» [5].

Приказное производство применяется по уголовным делам при наличии соответствующих оснований и условий (которые характеризуют его особенности):

- собранными доказательствами установлены факт уголовного проступка и (или) преступления небольшой тяжести и совершившее его лицо;
- подозреваемый не оспаривает имеющиеся доказательства своей вины в совершении уголовного правонарушения, согласен с квалификацией его действий (бездействия), размером (суммой) причиненного ущерба (вреда);
- одним из видов основного наказания является штраф, в том числе и обязательное дополнительное наказание в виде лишения права занимать определенную должность или заниматься определенной деятельностью, если санкцией статьи установлен конкретный срок;
- подозреваемый заявил ходатайство, а потерпевший, а также гражданский истец и гражданский ответчик (в случае их участия в деле) выразили согласие с рассмотрением дела в порядке приказного производства без исследования доказательств, без их вызова и участия в судебном рассмотрении.

Следовательно, на практике в отношении подозреваемого, обвиняемого и подсудимого в уголовном приказном производстве гипотетически можно избрать шесть из семи мер пресечения. Исключение составляет отдача несовершеннолетнего под присмотр родителей и заменяющих их лиц, исходя из того факта, что в приказном порядке не могут быть расследованы и рассмотрены дела по уголовным правонарушениям, совершенным несовершеннолетними.

В то же время частью второй статьи 137 УПК РК установлена универсальная и сопутствующая всем мерам пресечения, кроме передачи военнослужащего под наблюдение командования воинской части, норма, позволяющая при необходимости применять электронные средства слежения. Но с учётом простоты обстоятельств дела о приказном производстве, согласия на него подозреваемого, мягких правовых последствий деяния и неадекватности ресурсных затрат представляется нецелесообразным и применение подобных средств.

При подготовке диссертационного исследования автором статьи в суде № 2 Есильского района г. Нур-Султана изучена практика расследования и рассмотрения уголовных дел в порядке приказного производства. Несмотря на распространение на данный вид производства общих правил применения мер пресечения, нами не выявлено ни одного факта их избрания. И это закономерно вследствие скоротечности такого вида особого производства, отсутствия времени на длительное оформление процессуальных действий и решений.

Следует принять во внимание и общее для всех мер пресечения условие о том, что их избрание является правом, а не обязанностью органа, ведущего уголовный процесс (часть первая статьи 136 УПК РК).

Таким образом, очевидно отсутствие практической и теоретической востребованности применения мер пресечения при расследовании и рассмотрении уголовных дел в порядке приказного производства.

Более того, в рамках предстоящей реформы досудебного расследования предполагается существенное видоизменение полномочий

субъектов органов уголовного преследования. Под эгидой Генеральной прокуратуры РК разработана очередная модель реформирования национального уголовно-процессуального законодательства. Она представлена в Концепции к проекту Закона РК «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам внедрения трехзвенной модели с разграничением полномочий и зон ответственности между правоохранительными органами, прокуратурой и судом». В частности, полномочия по возбуждению перед следственным судьёй ходатайства о санкционировании меры пресечения будут передаваться в исключительную компетенцию прокурора, как и избрание им же лично иных мер пресечения, не требующих санкции следственного судьи.

В качестве обоснования предлагаемого изменения орган-разработчик приводит в пример опыт Германии, Грузии и Эстонии. В этих странах только прокуроры обращаются в суд для получения санкций на все следственные действия и меры пресечения, а также принимают процессуальные решения по ключевым вопросам досудебного расследования, в том числе существенно ограничивающим права личности [6].

В случае внесения соответствующих поправок в наше законодательство избрание мер пресечения при расследовании уголовных дел в порядке приказного производства станет крайне затруднительной и обременительной процедурой, не учитывающей его сжатые сроки и особенности.

Совершенно иначе обстоит дело с применением в уголовном приказном производстве иных мер процессуального принуждения.

Вопросы применения иных мер процессуального принуждения в уголовном процессе регулируются главой 19 УПК РК. Согласно статье 155 данного Кодекса основной целью применения иных мер процессуального принуждения является обеспечение порядка расследования, судебного разбирательства по уголовным делам, надлежащего исполнения приговора. Согласно части первой той же ста-

ты иные меры процессуального принуждения применяются наряду с мерами пресечения либо вместо них.

Особенностью некоторых иных мер процессуального принуждения (ввиду их менее ограничительного характера), а именно обязательства о явке, привода, денежного взыскания, является возможность их применения в отношении не только подозреваемого, но и потерпевшего, свидетеля и других участвующих в деле лиц. Эти особенности позволяют сделать вывод о том, что перечисленные иные меры принуждения способствуют достижению цели уголовного судопроизводства, являясь менее суровыми и универсальными.

Уголовно-процессуальный закон не запрещает применение в процессе приказного производства любой из иных мер уголовно-процессуального принуждения, к которым относятся: обязательство о явке, привод, временное отстранение от должности, наложение ареста на имущество, запрет на приближение.

Между тем в подпункте 3 пункта а) раздела II «Суммарные процедуры, внесудебное урегулирование и упрощенные процедуры» Рекомендации 6 R Комитета министров Совета Европы указано, что в рамках таких процедур не должны применяться меры физического принуждения, особенно заключение под стражу (содержание под стражей (арест), домашний арест и другие меры пресечения, а также привод, задержание и т.п.).

Результаты

Изучение правоприменительной практики показало, что единственной иной мерой процессуального принуждения, применяемой в отношении подозреваемого, обвиняемого и подсудимого, является обязательство о явке к лицу, осуществляющему досудебное расследование, поскольку по уголовным делам в порядке приказного производства действительно отсутствует необходимость применения меры пресечения (статья 156 УПК РК).

Такая практика созвучна с мнением Е.В. Манджиевой о том, что соразмерное и спра-

ведливое применение принудительных мер обусловлено целым спектром многочисленных факторов, в числе которых правильное понимание правоприменителем места принудительного средства в системе процессуальных гарантий, а также цели и основания его применения, связь с обеспечиваемыми процессуальными действиями или решениями [7].

В случае, если у органа, ведущего уголовный процесс, имеется достаточно оснований полагать, что подозреваемый может уклониться от участия в следственных действиях или в судебном разбирательстве, либо при фактической неявке по вызову без уважительных причин, то у лица может быть отобрано письменное обязательство своевременно являться по вызовам органа уголовного преследования или суда, а в случае перемены места жительства он обязан незамедлительно сообщить об этом. Нарушение данного обязательства влечет за собой наложение штрафа до пятидесяти месячных расчетных показателей.

В то же время подозреваемый, обвиняемый, подсудимый в рамках приказного производства не ограничивается в свободе передвижения, как, например, при применении такой меры пресечения, как подписка о невыезде и надлежащем поведении.

Нами поддерживается позиция ученых в том, что при применении данной иной меры принуждения выражен весьма слабо. При этом ключевым различием между обязательством о явке от подписки о невыезде и надлежащем поведении является то, что лицо вправе покинуть место жительства без получения предварительного разрешения от соответствующего органа [8, с. 562-563].

В.А. Михайлов отмечает, что через обязательство о явке обеспечивается одна из существенных целей мер пресечения - гарантировать участие обвиняемого [подозреваемого, подсудимого] в уголовном судопроизводстве, в том числе с исключением возможности скрыться от органов, осуществляющих уголовное судопроизводство [9, с. 47]. Несомненно, что достижение данной цели актуально и по уголовным делам в порядке приказного производства.

С другой стороны, возникает абсолютно обоснованный вопрос о возможности исключения из приказного производства всех мер пресечения, а также иных мер процессуального принуждения, кроме обязательства о явке к лицу, осуществляющему досудебное расследование, и в суд.

В данном ключе уместна аргументация В.М. Корнукова, согласно которой принуждение имеет место там, где обязанности носят правоограничительный характер, независимо от того, добровольно или нет лицо их выполняет [10, с. 25].

Для исключения расширительного толкования предписаний раздела 4 УПК РК о пределах применения тех или иных мер процессуального принуждения нами предлагается ввести специальную обеспечительную норму для приказного производства. Её редакция может иметь следующее содержание:

«Для обеспечения явки по вызову и пресечения уклонения от участия в приказном производстве лица, ведущие уголовный процесс, в соответствии со статьёй 156 настоящего Кодекса вправе отобрать у подозреваемого, обвиняемого и подсудимого обязательство о явке в орган уголовного преследования и в

суд, а в случае перемены места жительства незамедлительно сообщать об этом».

Более того, возможно рассмотреть вопрос о том, что нарушение данного обязательства без уважительных причин может служить основанием для отказа рассмотрения судом уголовного дела в порядке приказного производства и перехода к судопроизводству в обычном (ординарном) порядке.

Кроме того, в соответствующей статье главы 64-1 УПК РК целесообразно закрепить положение о недопустимости применения задержания подозреваемого на основании статьи 128 УПК РК по уголовным делам, по которым применяется приказное производство.

Выводы

Таким образом, представляется, что отказ от мер пресечения и сужение иных мер процессуального принуждения до обязательства о явке по вызову будут соответствовать основным целям института уголовного приказного производства – ускорению, упрощению и процессуальной экономии по очевидным уголовным правонарушениям.

Список литературы

1. Нурлумбаева Л.Е., Брусницын Л.В., Ахпанов А.Н. Уголовное приказное производство: проблемы дифференциации процессуальной формы // Вестник Института законодательства и правовой информации РК. – 2020. – Т. 61. - № 3. – С. 114-121.
2. Ахпанов А.Н., Нурлумбаева Л.Е. Уголовное приказное производство: компаративно-правовой анализ // Гылым: международный научный журнал. – 2020. – Т. 66. - № 3. – С. 13-18.
3. Нурлумбаева Л.Е. Приказное производство в уголовном процессе Германии // Вестник Института законодательства и правовой информации Республики Казахстан. – 2020. – Т. 63. - № 5. – С. 207–212.
4. Нурлумбаева Л.Е. Вопросы рецепции института приказного производства по уголовным делам // Вестник Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилева. – 2019. – Т. 129. - № 4. – С. 58–61.
5. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 года № 231-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 11.01.2020 г.). [Электронный ресурс] - URL: <https://online.zakon.kz> (дата обращения: 08.04.2021)
6. Концепция к проекту Закона Республики Казахстан «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам внедрения трехзвенной модели с разграничением полномочий и зон ответственности между правоохранительными органами, прокуратурой и судом». [Электронный ресурс] - URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=32781342#pos=5;-120 (дата обращения: 05.04. 2021).

7. Манджиева Е.В. Иные меры процессуального принуждения в системе средств принудительного характера в уголовном судопроизводстве России: Автореферат дисс. ... канд. юрид. наук. - Москва: Академия МВД РФ, 2020. - 30. с. [Электронный ресурс] - URL: https://mvd.ru/upload/site120/folder_page/021/092/845/avtoreferat_Mandzhieva_na_sayt.pdf (дата обращения: 05.04. 2021).
8. Курс уголовного процесса / Под ред. д.ю.н., проф. Л.В. Головки. изд. 2-е, испр. – Москва: Статут, 2017. – 1280 с.
9. Михайлов В.А. Уголовно-процессуальные меры пресечения в судопроизводстве Российской Федерации. – Москва: Право и Закон, 1997. – 643 с.
10. Корнуков В.М. Меры процессуального принуждения в уголовном судопроизводстве. – Саратов: Изд-во Сарат. ун-та, 1978. – 136 с.

Л.Е. Нұрлұмбаева

*«Қазақстан Республикасының Заңнама және құқықтық ақпарат институты»
ШЖҚ РМК, Нұр-Сұлтан, Қазақстан*

Бұйрықтық іс жүргізу тәртібімен қылмыстық-процестік мәжбүрлеу шараларын қолдану кезіндегі құқық шектеулерінің шектері

Аннотация. Қылмыстық – процестік мақсаттарына қол жеткізу және міндеттерін шешу үшін іс жүргізу нысанын оңайлату, жеделдету және іс жүргізу экономикасы бағытында тұрақты саралау Ұлттық қылмыстық – процестік саясатының өзгеріссіз атрибуты болып қала береді. Бұйрық сияқты ерекше іс жүргізудің осы түрі аясында мақаланың мақсаты-автор зерттеген осы институттың теориялық және қолданбалы мәселелері негізінде – Қазақстан Республикасының қылмыстық – процестік заңнамасын және оны қолдану практикасын жетілдіру бойынша ұсыныстар мен ұсынымдар әзірлеу қылмыстық – процестік мәжбүрлеу шараларының бұлтартпау шаралары, өзге де іс жүргізу мәжбүрлеу шаралары, күдіктіні ұстау сияқты түрлеріне қатысты. Қазақстан Республикасының қолданыстағы заңнамасының нормаларын талдау, тергеу және сот практикасын зерттеу негізінде бұйрықтық іс жүргізу тәртібімен қылмыстық істер бойынша қандай да бір процестік мәжбүрлеу шараларын таңдау және қолдану ерекшеліктері көрсетілген. Теориялық тұжырымдар тұжырымдалды, заңнамалық ұсыныстар мен практикалық ұсыныстар жасалды. Зерттеудің әдіснамалық негізін жалпы ғылыми және жеке-ғылыми әдістер құрады.

Автор адамның сотқа дейінгі тергеп-тексеру органына шақырту бойынша келуі туралы міндеттемені қоспағанда, қылмыстық процесті жүргізетін органның Қылмыстық-процестік ұстауды, бұлтартпау шараларын, сондай-ақ процестік мәжбүрлеудің өзге де шараларын қолдануын алып тастау қажеттілігін негіздеді. Ұсыныстар қылмыстық істер бойынша сотқа дейінгі және сот ісін жүргізуді оңайлатуға, жеделдетуге және процестік үнемдеуге әкеп соқтыратын, қоғамның шағын қауіптілігін, іс-әрекетті дәлелдеудің анықтығы мен күрделілігін, оның құқықтық салдарының елеусіз болуын ескере отырып, қылмыстық істерді бұйрықтық іс жүргізу тәртібімен тергеп-тексеру және қарау ерекшелігімен негізделеді.

Түйін сөздер: қылмыстық - процестік, бұйрық өндірісі, бұлтартпау шаралары, процестік мәжбүрлеудің өзге де шаралары.

L.Y. Nurlumbayeva

*RSE on the REM «Institute of Legislation and
Legal information of the Republic of Kazakhstan», Nur-Sultan, Kazakhstan*

Limits of right restrictions in application of measures of criminal-procedural coercion according to the order procedure

Abstract. The permanent differentiation of the procedural form in the direction of simplification, acceleration, and procedural economy to achieve the purpose and objectives of criminal proceedings continues to be a

constant attribute of national criminal procedural policy. Based on the theoretical and applied issues of this institute that the author has studied, the aim of the article was to develop proposals and recommendations for the improvement of the criminal procedural legislation of the Republic of Kazakhstan and its practice on such types of measures of criminal procedural coercion as preventive measures, other measures of procedural coercion and detention of the suspect. On the basis of the analysis of norms of the current legislation of the Republic of Kazakhstan, there is shown a study of the investigative and judicial practice peculiarities of election and application of these or those measures of procedural coercion in criminal cases in the order of the court proceedings. The author has been formulated theoretical conclusions, legislative proposals, and practical recommendations. The methodological basis of the study consists of general scientific and special scientific methods.

The author justified the need to exclude the use of criminal procedural detention, preventive measures, as well as other measures of procedural coercion, except for the obligation to appear on summons to the body of pre-trial investigation by the body conducting the criminal proceedings. The proposals are based on the specifics of investigation and consideration of criminal cases by way of mandamus proceedings, taking into account the low public danger, the obviousness and uncomplicated nature of proving the act, the insignificance of its legal consequences, which entails simplification, acceleration and procedural economy of pre-trial and trial proceedings in criminal cases.

Keywords: criminal proceedings, mandated proceedings, preventive measures, other measures of procedural coercion.

References

1. Nurlumbaeva L.Y., Brusnicyn L.V., Ahpanov A.N. Ugolovnoe prikaznoe proizvodstvo: problemy differenciacii processual'noj formy, Vestnik Instituta zakonodatel'stva i pravovoj informacii RK [Criminal order production: problems of differentiation of the procedural form, Bulletin of the Institute of Legislation and Legal Information of the Republic of Kazakhstan], 3(61), 114-121 (2020). [in Russian]
2. Ahpanov A.N., Nurlumbaeva L.Y. Ugolovnoe prikaznoe proizvodstvo: komparativno-pravovoj analiz, Gylym: mezhdunarodnyj nauchnyj zhurnal [Criminal order proceedings: comparative legal analysis, Gylym: international scientific journal], 3(66), 13-18 (2020). [in Russian]
3. Nurlumbaeva L.Y. Prikaznoe proizvodstvo v ugolovnom processe Germanii, Vestnik Instituta zakonodatel'stva i pravovoj informacii Respubliki Kazahstan [Order proceedings in criminal proceedings in Germany, Bulletin of the Institute of Legislation and Legal Information of the Republic of Kazakhstan], 5(63), 207-212 (2020). [in Russian]
4. Nurlumbaeva L.Y. Voprosy recepcii instituta prikaznogo proizvodstva po ugolovnym delam, Vestnik Evrazijskogo nacional'nogo universiteta im. L.N. Gumileva [Issues of reception of the institute of order production in criminal cases, Bulletin of the Eurasian National University L.N. Gumilyov], 4(129), 58-61 (2019). [in Russian]
5. Ugolovno-processual'nyj kodeks Respubliki Kazahstan ot 4 iyulya 2014 goda № 231-V (s izmeneniyami i dopolneniyami po sostoyaniyu na 11.01.2020 g.) [The Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan dated July 4, 2014 No. 231-V (with amendments and additions as of January 11, 2020)]. [Electronic resource] - Available at: <https://online.zakon.kz> (Accessed: 08.04.2021).
6. Konceptiya k projektu Zakona Respubliki Kazahstan «O vnesenii izmenenij i dopolnenij v nekotorye zakonodatel'nye akty Respubliki Kazahstan po voprosam vnedreniya trekhzvennoj modeli s razgranicheniem polnomochij i zon otvetstvennosti mezhdru pravoohranitel'nymi organami, prokuraturoj i sudom» [Concept to the draft Law of the Republic of Kazakhstan «On Amendments and Additions to Certain Legislative Acts of the Republic of Kazakhstan on the Implementation of a Three-Tier Model with Delineation of Powers and Areas of Responsibility between Law Enforcement Agencies, the Prosecutor's Office and the Court»]. [Electronic resource] - Available at: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=32781342#pos=5;-120 (Accessed: 05.04.2021)
7. Mandzhieva E.V. Inye mery processual'nogo prinuzhdeniya v sisteme sredstv prinuditel'nogo haraktera v ugolovnom sudoproizvodstve Rossii: Avtoreferat diss. ... kand. yurid. Nauk [Other measures of procedural coercion in the system of coercive means in criminal proceedings in Russia: Abstract, 30 (2020). [Electronic resource]

resource] - Available at: https://mvd.ru/upload/site120/folder_page/021/092/845/avtoreferat_Mandzhieva_na_sayt.pdf Accessed: 05.04. 2021).

8. Kurs ugovnogo processa. Pod red. d.yu.n., prof. L.V. Golovko [Course of criminal procedure] (Moscow: Statut, 2017, 1280 p.). [in Russian]

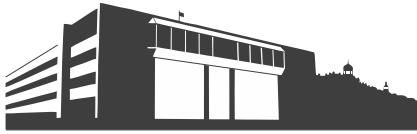
9. Mihajlov V.A. Ugolovno-processual'nye mery presecheniya v sudoproizvodstve Rossijskoj Federacii [Criminal Procedural Measures of Restraint in the Legal Proceedings of the Russian Federation] (Moscow: Pravo i Zakon, 1997, 643 p.). [in Russian]

10. Kornukov V.M. Mery processual'nogo prinuzhdeniya v ugovnom sudoproizvodstve [Measures of Procedural Compulsion in Criminal Proceedings] (Saratov: Izd-vo Sarat. un-ta, 1978, 136 p.). [in Russian]

Сведения об авторе:

Нурлумбаева Л.Е. – магистр юридических наук, руководитель отдела по координации научной правовой экспертизы РГП на ПХВ «Институт законодательства и правовой информации Республики Казахстан», проспект Кабанбай батыра, 19, блок С, Нур-Султан, Казахстан.

Nurlumbayeva L.Y. – Master's degree in Law, Head of the Department for the coordination of scientific legal expertise RSE on the REM «Institute of Legislation and Legal information of the Republic of Kazakhstan», 19 Kabanbay Batyr Avenue, Block C, Nur-Sultan, Kazakhstan.

МРНТИ 10.27.23

М.Х. Хасенов

Университет КАЗГЮУ им.М.С. Нарикбаева, Нур-Султан, Казахстан
(E-mail: muslimkhassenov@gmail.com)

О некоторых вопросах совершенствования норм Гражданского кодекса Республики Казахстан, определяющих правовой режим объектов гражданских прав

Аннотация. В настоящей статье приводятся результаты исследования системы объектов гражданских прав и особенностей правового режима отдельных объектов, таких как энергия, информация и доменное имя.

В статье обосновывается необходимость специальной правовой регламентации указанных объектов гражданских прав. Автор рассматривает позиции ученых, судебную практику и законодательство Казахстана и зарубежных государств, выявляет пробелы и коллизии гражданского законодательства.

Автором предлагается применять концепцию бестелесной вещи и концепцию специфических прав в установлении правового режима таких объектов, как энергия, информация, доменное имя и т.д. В частности, по мнению автора, энергия должна быть закреплена в качестве самостоятельного вида объектов гражданских прав наряду с вещами и имущественными правами. Кроме того, установлено, что вне правового регулирования осталась информация, не являющаяся результатом интеллектуальной творческой деятельности, а создаваемая машинным, автоматизированным способом (искусственный интеллект). Также в статье приводятся последствия недостаточности в правовом регулировании объектов интеллектуальной собственности на примере судебных споров из зарубежной практики относительно прав на доменное имя.

В результате анализа законодательства Казахстана автор пришел к выводу о необходимости специализации объектов гражданских прав с установлением особенностей правового режима и оборота новых объектов.

Ключевые слова: объекты гражданских прав, энергия, информация, цифровые активы, «бестелесное» имущество, концепция специфических прав, специализация.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6844-2021-135-2-63-72>

Введение

Учение об объектах гражданских прав в цивилистической науке характеризуется отсутствием единства подходов и мнений отно-

сительно правовой природы, системы и правового режима объектов гражданских прав.

Как справедливо отмечает М.К. Сулейменов, проблематика объектов гражданских прав является одной из ключевых в совершен-

ствовании гражданского права, в решении проблем правового регулирования отношений гражданского оборота и иных отношений, составляющих предмет гражданско-правового регулирования. Кроме того, в связи с тем, что законодательная практика намного опередила изучение проблем объектов гражданских прав на теоретическом уровне, не все вопросы были разрешены в законе должным образом. Многие положения действующего закона страдают непоследовательностью, внутренней противоречивостью [1, с.14-15].

В этой связи в рамках реформирования Гражданского кодекса Республики Казахстан (далее – ГК РК) необходимо уделить особое внимание пересмотру норм, устанавливающих круг объектов гражданских прав, их правовой режим и особенности гражданского оборота.

По мере развития экономических отношений и научно-технического прогресса появляются новые виды имущества, что в свою очередь вызывает необходимость нормативного регулирования их оборота и создания для них новых специальных правовых режимов. Новый объект может просто не поддаваться редукции к существующим правовым категориям и институтам и поэтому будет требовать выделения в пределах существующей системы объектов гражданских прав особого места и, соответственно, специального правового режима [2, с.99].

В этой связи, в первую очередь, требуется по-новому осмыслить классические положения, определяющие сущность и систему объектов гражданских прав.

Методы исследования

При подготовке настоящей статьи применялись методы анализа и синтеза, индукции и дедукции, методы аналогии, правового моделирования, формально-юридический и сравнительно-правовой методы.

Обсуждение

Система объектов гражданских прав. Смысл категории объектов гражданских прав,

по мнению Е.А. Суханова, заключается в установлении для них определенного гражданско-правового режима, т.е. возможности или невозможности совершения с ними определенных действий (сделок), влекущих известный юридический (гражданско-правовой) результат» [3, с.297].

По определению В.А. Лапача, объекты гражданских прав есть правовая идея самого высокого уровня обобщения, входящая в систему основных категорий частного права, отображающая систему признаваемых или допускаемых в данной правовой общности имущественных или неимущественных благ (ценностей), характеризующихся признаками дискретности, юридической привязки и системности, по поводу которых складываются общественные отношения как предмет гражданского права, а также устанавливаются правовые связи в ходе урегулирования данных отношений [4, с.167].

Теоретическую и практическую значимость имеет правовое содержание вышеуказанных признаков.

Так, под дискретностью понимается физическая или учетная определенность и обособленность объекта гражданских прав от всех других объектов. Наиболее типичным проявлением данного признака является физическое (пространственное) обособление, которое мы можем наблюдать в вещах. Между тем в ряде случаев говорить о пространственном обособлении не представляется возможным, например, дискретность акции проявляется в особом учете этого объекта – наличии записи в соответствующем Реестре. Дискретность объектов авторского права проявляется не в учете и не в физических параметрах, но во внешнем проявлении, объективной форме произведения, а для объектов промышленной собственности – в содержательных характеристиках, раскрываемых посредством указания определенных признаков [5, с.7-8].

Юридическая привязка подразумевает возможность правового закрепления за субъектом гражданского права, т.е. наличие субъективного гражданского права. Системность означает существование в системе права и наличие внутренней упорядоченности [5, с.8].

Вместе с тем реалии современного гражданского оборота вызывают необходимость некоторых ученых обратиться к концепции бестелесного имущества (бестелесных вещей), берущей начало со времен римского права (классификация Гая). Широкое распространение данная дискуссия получила в немецкой доктрине [6, с. 197-239]. Категория бестелесной вещи фактически означает попытку установить правовой режим вещей в отношении новых объектов прав, т.е. речь идет о применении приема правовой фикции [7, с. 50].

Согласны с учеными, которые считают, что сущность и понятие отдельных объектов гражданских прав должны определяться не столько на основе исключительно естественных и технических свойств, сколько социальным свойством и правовой природой соответствующего объекта.

Кроме того, любое экономическое явление в принципе должно определенным образом переосмысливаться или переоцениваться при перенесении его в правовую плоскость, что подразумевает процесс правовой квалификации определенного явления действительности [7, с. 40-41].

Определенный вклад в развитие специальных инструментариев к новым объектам гражданских прав внесли немецкие ученые Ф. Бернгефт и И. Колер, которые еще в начале XX в. выделяли особую группу «прав на нематериальные объекты», отличную от права собственности, в которую они включали права на электричество и права на идеи (в современной трактовке объекты интеллектуальной собственности) [8, с.155-157]. Тем самым они стали основоположниками концепции так называемых «специфических прав», специального инструментария для оформления оборота новых объектов прав.

Специализация правовых режимов новых объектов прав и их детализация в специальных нормативных правовых актах свидетельствует о развитости оборота данных объектов, высоком уровне развития экономических отношений [7, с.83].

Подобный путь проделало право интеллектуальной собственности, в результате

осознания того, что юридическая модель классических вещных прав к объектам права интеллектуальной собственности неприменима. Стало очевидным, что правовой режим результатов интеллектуального творчества (и юридических приравненных к ним объектов) нуждается в самостоятельном регулировании, базой которого не может (и не должен) являться правовой режим вещей [2].

Энергия как объект гражданских прав. Как известно, сущность и понятие отдельных объектов гражданских прав должны определяться не столько на основе исключительно естественных и технических свойств, сколько социальным свойством и правовой природой соответствующего объекта. Примером такого объекта является энергия, требующая адекватных правовых механизмов ее оборота, которые бы учитывали особый характер данного объекта. О правовой природе энергии как самостоятельном явлении материального мира и как объекте гражданских прав опубликовано немало трудов [9, 10, 11, 12].

Как отмечает С.А. Свирков, важнейшей целью развития современной правовой мысли в сфере тепло- и электроэнергетики должна стать разработка единой целостной концепции энергии как особого рода социального объекта правового регулирования, а также адекватных правовых механизмов ее оборота, которые бы учитывали ее особый социальный характер.

Энергия по объективным причинам не может быть ограничена категорией вещи. Так, статья 482 ГК РК включает энергию в предмет договора энергоснабжения, который в свою очередь является разновидностью договора купли-продажи (а предметом договора купли-продажи согласно статье 406 Гражданского кодекса Республики Казахстан является товар или имущественное право). В то же время возникает вопрос перехода права собственности на энергию, учитывая, что энергия не относится к индивидуально-определенной вещи, а характеризуется родовыми признаками.

Объект права собственности традиционно понимается как индивидуально-определенная вещь (товар), что является проявлением

вещно-правового принципа «специализации» или «принципом определенности» [13, с. 27].

Правовая трактовка энергии в гражданском законодательстве представляет собой фикцию. Поскольку право собственности на энергию оказывается невозможным в силу формальной несовместимости концепции энергии с представлением о возможных объектах вещного права, напрашивается вывод о том, что участников отношений по энергоснабжению интересует не само право собственности на энергию, а правовые последствия его установления [7, с. 64], главными из которых являются ее оборотоспособность и возможность установления ответственности за ее незаконное использование («хищение»).

В этой связи к энергии может быть применен правовой режим бестелесного имущества (вещи).

В отличие от вещей, которые считаются подлежащими присвоению только в случае их индивидуализации, определяемое родовыми признаками бестелесное имущество может быть присвоено путем указания на определенное количество данного имущества в рамках ограниченного имущественного рода. Каждый из совладельцев такого имущества вправе осуществлять свои правомочия в отношении такого количества имущества, которое принадлежит ему в общей массе [14].

Разделяем позицию П.Г. Лахно о том, что энергия – самостоятельное явление материального мира и самостоятельный объект гражданских прав, не тождественный имуществу [12, с.11].

Информация как объект гражданских прав. Другим специфическим объектом гражданских прав является информация, которая в части нераскрытой информации отнесена к результатам интеллектуальной творческой деятельности (статья 961 ГК РК), а в части личной и семейной тайны – к личным неимущественным благам и правам (статья 115 ГК РК). Кроме того, статьей 126 ГК РК определены правовые основы защиты информации, составляющей служебную или коммерческую тайну.

В результате дробления информации на вышеуказанные понятия вне правового регулирования осталась информация, не являющаяся результатом интеллектуальной творческой деятельности, а создаваемая машинным, автоматизированным способом (искусственный интеллект), а также так называемые «цифровые активы», которые в своей основе содержат информацию (данные).

Информационные технологии породили целую плеяду необычных объектов, обладающих экономической ценностью, вокруг них возникают разнообразные правовые конфликты, разрешение которых зависит от определения сущности этих объектов с правовой точки зрения и включения их в существующую систему объектов гражданских прав. В качестве примера приводятся электронные товары (digital goods), реализуемые через Apps Store, Google Play и другие подобные сервисы, концепция распространения программного обеспечения Software as a service и иные модные веяния в мире информационных технологий [5, с. 83].

Кроме того, как справедливо отмечается в науке, недостаточность в правовом регулировании объектов интеллектуальной собственности приводит к многочисленным судебным спорам. Примером является доменное имя.

Ученым А.А. Амангельды предлагается признать доменное имя самостоятельным средством индивидуализации участников гражданского оборота, товаров и услуг в Глобальной сети Интернет, который должен быть уникальным и способствовать избежанию их отождествления, может быть использован только в сфере электронных ресурсов и иметь более широкое назначение, чем товарный знак или фирменное наименование [15, с. 31].

Например, в российской судебной практике имел место спор о наследовании доменного имени наследниками гражданина, на которого были зарегистрированы доменные имена Интернет-магазинов, связанных с деятельностью юридических лиц, учредителем которых был наследодатель. В результате Мытищинский городской суд Московской области в своем решении в 2011 году отказал наследникам в наследовании прав на доменные имена в

связи с тем, что они являются лишь способом адресации в сети Интернет, поэтому не относятся к имуществу и не могут входить в состав наследственной массы [16].

В аналогичном случае Арбитражный суд г. Москвы сравнил доменный адрес с телефонным номером, отказав в признании его в качестве средства индивидуализации и имущественного права [17].

С правовой точки зрения доменное имя представляет собой во многом уникальное явление. Являясь по своей природе техническим решением, обеспечивающим удобную адресацию в Интернете, оно с течением времени видоизменило свою функцию и приобрело большое значение для рекламы и продвижения Интернет-ресурсов. «Хорошее» доменное имя дает Интернет-ресурсу ощутимое конкурентное преимущество перед другими сайтами со схожей тематикой. Именно это свойство доменного имени и стало причиной его высокой коммерческой ценности [5, с. 14].

Цифровые активы и права. Законом РК по вопросам регулирования цифровых технологий от 25 июня 2020 года статья 115 ГК РК была дополнена новым видом объектов гражданских прав – цифровой актив. Дефиниция цифрового актива определена Законом РК «Об информатизации», в соответствии с которым это имущество, созданное в электронно-цифровой форме с применением средств криптографии и компьютерных вычислений, не являющееся финансовым инструментом, а также электронно-цифровая форма удостоверения имущественных прав.

Статьей 33-1 указанного Закона установлен правовой режим оборота цифровых активов, согласно которому: 1) цифровой актив не является средством платежа; 2) цифровые активы являются обеспеченными или необеспеченными; 3) выпуск и оборот необеспеченных цифровых активов на территории Республики Казахстан запрещаются, за исключением случаев, предусмотренных законами Республики Казахстан; 4) цифровой актив не обеспечивает права на финансовые инструменты и не предоставляет его собственнику или владельцу соответствующих прав в отношении юридического лица.

Казахстан обозначил правовой статус криптоимущества, встроив в действующее гражданское законодательство; отделил токенизацию от ценных бумаг, средств платежа и криптовалюты; ограничил оборот криптовалют до юрисдикции МФЦА, в которой предусмотрены процедуры лицензирования, финансового мониторинга и иные регуляторные механизмы [18].

Подобные объекты гражданских прав были закреплены в ряде зарубежных государств, включая Молдову (2018 г.) и Россию (2020 г.).

Так, ГК Молдовы в 2018 году был дополнен понятием «цифровой контент», которым признаются данные, которые произведены и предоставлены в цифровом виде, такие как компьютерные программы, приложения, игры, музыка, видеозаписи или тексты, независимо от того, получен к ним доступ посредством загрузки или путем потоковой передачи, с материального носителя или с помощью любых других средств. Если цифровой контент предоставляется на материальном носителе, таком как компакт-диск или цифровые универсальные диски, к нему применяются положения о материальном имуществе.

Кроме того, введено понятие «цифровой вещи лица», которой признается:

- а) цифровой контент, на который оно имеет право;
- б) учетная запись электронной почты, в сети или другая онлайн-учетная запись, на которую оно имеет право.

Хранителем цифровой вещи является профессионал, который предоставляет доступ, поддерживает, обрабатывает, получает или хранит цифровую вещь другого лица (пользователя) на основе договора между хранителем и пользователем [19].

В статью 128 ГК Российской Федерации законом № 34-ФЗ введен новый объект – цифровые права. Статья 141.1 ГК РФ новой редакции определяет, что ими являются «названные в таком качестве в законе обязательственные и иные права, содержание и условия осуществления которых определяются в соответствии с правилами информационной системы, отвечающей установленным законом признакам» [20].

Характеризуя вышеуказанные новеллы, М.К. Сулейменов, отмечает, что цифровые активы в новой редакции Закона об информатизации понимаются как нечто отдельное от других объектов гражданских прав, таких как вещи и имущественные права, что является неверным и юридически некорректным. Во-первых, неудачен сам термин «цифровые активы». В гражданском праве термина «активы» нет. Это термины из финансового и бухгалтерского законодательства. Во-вторых, трудно провести отграничение цифровых активов от имущественных прав. Цифровые активы, если их признавать, могут быть только имущественными правами, и отграничивать их надо, в первую очередь, от вещей. В-третьих, определение цифрового актива неконкретно: или имущество, или форма удостоверения имущества, поскольку одно исключает другое. Или имущество, или форма, удостоверяющая имущество [21].

Согласны с академиком в том, что цифровой актив представляет собой не самостоятельное право, а форму существования прав обязательственных прав (прав требования) в цифровой форме. В этой связи необходимо скорректировать дефиницию и конструкцию цифрового актива, исключив упоминания о «собственнике цифровых активов».

Вышеуказанный Закон относит к необеспеченным цифровым активам криптовалюту. Однако, как отмечает С.К. Идрышева, несмотря на создание и обращение криптовалюты в сети Интернет, она имеет ряд существенных отличий от электронных денег, что не позволяет отождествлять их и применять к их созданию и обращению единые правила [22, с.82].

Поэтому по своей природе криптовалюта относится к имуществу, но не является средством платежа в Казахстане, как и в целом любой цифровой актив.

Результаты

Применение концепции бестелесной вещи может оказать практическую помощь в установлении правового режима таких специфических объектов, как энергия, информация,

электронные товары, информационная система и т.д.

Не являясь вещью в физическом смысле, энергия может быть отнесена к вещи ввиду ее правовой природы и социальных свойств. Однако энергия не может рассматриваться объектом гражданских прав, исходя из критериев В.А. Лапача, до тех пор, пока не будет пространственно обособлена (признак дискретности). Соответственно, энергия вне оборудования, присоединенного к сетям энергопередающей организации, не может рассматриваться в качестве объекта гражданских прав.

Учитывая отсутствие в ГК РК понятия и правового режима энергии как объекта гражданских прав, с присущими ему особенностями, а также нестабильностью отраслевого законодательства, регулирующего деятельность в энергетической сфере, целесообразно закрепить в ГК РК соответствующие нормы. Энергия должна быть закреплена в качестве самостоятельного вида объектов гражданских прав наряду с вещами и имущественными правами. Необходимо установить специальный правовой режим энергии с учетом всех ее особенностей.

В целом вопрос о законодательном закреплении объектов гражданских прав, в том числе отдельных результатов интеллектуальной творческой деятельности, имеет высокую практическую значимость, он напрямую влияет на реализацию гражданских прав.

Как видно из приведенного в настоящей работе казуса, именно отсутствие законодательного закрепления правового режима доменного имени и отнесения его к перечню объектов гражданских прав стало основанием для отказа в защите права наследников. На примере доменного имени нами продемонстрирована практическая целесообразность и экономическая потребность в законодательном закреплении правового режима новых объектов гражданских прав.

Выводы

Таким образом, отличительной особенностью реформирования ГК РК должна стать

спецификация, специализация объектов гражданских прав с установлением особенностей правового режима и оборота новых объектов. Данный подход, как справедливо отмечается в науке, является наиболее совершенным с точки зрения эффективности законодательного регулирования по сравнению с приемами фикции и попытками расширительной трактовки вещно-правового режима.

На основе анализа правового режима специфических субъектов, не вошедших в перечень статьи 115 ГК РК, а также с учетом усложнения характера правоотношений между субъектами и появлением новых технологий, предлагается расширить систему объектов гражданских прав, включив в нее энергию, информацию и доменное имя, закрепить

правовой режим указанных объектов в ГК РК. Дополнительно следует углубить изучение правовой природы таких явлений, как цифровые права, электронные товары, а также ряд средств индивидуализации участников гражданского оборота и их товаров, работ и услуг на предмет законодательного закрепления их правового режима и условий оборотоспособности.

Действующая редакция законодательства, регулирующего правовой режим цифровых активов, противоречит концепциям и доктринам гражданского права, ограничивает возможность гражданского оборота криптовалюты и препятствует дальнейшему развитию цифровых технологий в имущественной и финансовой сферах.

Список литературы

1. Объекты гражданских прав. Монография / Отв. ред. М.К. Сулейменов. - Алматы: НИИ частного права КазГЮУ, 2008. - 600 с.
2. Лысенко А.Н. Имущество в гражданском праве России. - Москва: Деловой двор, 2010. - 200 с.
3. Гражданское право: учебник: в 2 т. Т.1 / отв.ред. Суханов Е.А., 2-е изд., перераб. и доп. - Москва: БЕК, 2000. - 704 с.
4. Лапач В.А. Система объектов гражданских прав: теория и судебная практика. СПб.: Юрид. ЦентрПресс, 2008. - 544 с.
5. Кожемякин Д.В. Доменное имя в системе объектов гражданских прав. Монография. - Москва: Проспект, 2018. - 158 с.
6. Гримм Д.Д. К учению об объектах прав // Вестник гражданского права. -2007. - № 1. - С. 197-239.
7. Свирков С.А. Основные проблемы гражданско-правового регулирования энергии: Монография. - М.: Статут, 2013. - 479 с.
8. Бернгефт Ф., Колер И. Гражданское право Германии. Цит. по: Законы гражданские с разъяснениями Правительствующего Сената и комментариями русских юристов. Книга четвертая. - Москва: Статут, 2004. -635 с.
9. Идрышева С.К. Правовые проблемы договора энергоснабжения / Диссертация на соискание уч. степени к.ю.н. - Алматы, 2002. - 139 с.
10. Идрышева С.К. Некоторые вопросы правового регулирования энергоснабжения в РК // Предприниматель и право. - 1998. - № 18. - С. 5-6.
11. Идрышева С.К. Правовые проблемы договора энергоснабжения // Сб. «Договор в гражданском праве: проблемы теории и практики». Т.2. Материалы международной научно-теоретической конференции. - Алматы, 2000. - С.40-43.
12. Лахно П.Г. Энергия как объект правового регулирования // Экология и энергетика. - 2007. - № 40. - С. 10-19.
13. Суханов Е.А. Лекции о праве собственности. - М.: Юридическая литература, 1991. - 240 с.
14. Федотов Д.В. Бестелесное имущество в гражданском праве / Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. - Екатеринбург, 2012. - 214 с.

15. Амангельды А.А. Право интеллектуальной собственности Республики Казахстан на современном этапе / Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук. - Москва, 2015. - 540 с.
16. Решение Мытищинского городского суда Московской области от 30 ноября 2011 года по делу №2-4006//2011. [Электрон. ресурс]. - URL: <http://core.ac.uk/download/pdf/287386068.pdf> (дата обращения 06.05.2021)
17. Решение Арбитражного суда г.Москвы от 10 июня 2011 года по делу №А40-136893/10 (6-1133). 2011. [Электрон. ресурс]. - URL: <http://core.ac.uk/download/pdf/287386068.pdf> (дата обращения 06.05.2021)
18. Ибраев А. В России хотят запретить криптовалюты. Что ждет этот рынок в Казахстане. [Электронный ресурс] - URL: <https://kursiv.kz/news/finansy/2020-06/v-rossii-khotyat-zapretit-kriptovalyuty>. (дата обращения 08.05.2021)
19. Закон Республики Молдова от 15 ноября 2018 года №133 «О модернизации Гражданского кодекса и внесении изменений в некоторые законодательные акты». [Электронный ресурс] - URL: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=34327&lang=ru. (дата обращения 08.05.2021)
20. Федеральный закон Российской Федерации «О внесении изменений в части первую, вторую и статью 1124 части третьей Гражданского кодекса Российской Федерации» от 18.03.2019 N 34-ФЗ. [Электронный ресурс] - URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_320398/3d0cac60971a511280cbb a229d9b6329c07731f7/. (дата обращения 08.05.2021)
21. Сулейменов М.К. Цифровизация и совершенствование гражданского законодательства (статья третья, исправленная и откорректированная в связи с принятием Закона о цифровых технологиях). [Электронный ресурс] - URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=35012332&mode=p&page=1#pos=6;-106 (дата обращения 08.05.2021)
22. Идрышева С.К. Электронные платежи и электронные деньги: правовые основы и отдельные коллизии в правовом понимании терминов // Журнал зарубежного законодательства и сравнительного правоведения. 2021. Т. 17. № 1. - С. 68-85.

М.Х. Хасенов

М.С. Нарикбаев атындағы ҚАЗГЮУ Университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Азаматтық құқықтар объектілерінің құқықтық режимін айқындайтын Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексінің нормаларын жетілдірудің кейбір мәселелері туралы

Аннотация. Осы мақалада азаматтық құқықтар объектілері жүйесін және энергия, ақпарат және домендік атау сияқты жекелеген объектілердің құқықтық режимінің ерекшеліктерін зерттеу нәтижелері келтіріледі.

Мақалада азаматтық құқықтардың аталған объектілерін арнайы құқықтық реттеу қажеттілігі негізделеді. Автор ғалымдардың ұстанымдарын, Қазақстан мен шет мемлекеттердің сот практикасы мен заңнамасын қарастырады, азаматтық заңнаманың кемшіліктері мен қайшылықтарын анықтайды.

Автор «денесіз» зат тұжырымдамасын және арнайы құқықтар тұжырымдамасын энергия, ақпарат, домендік атау және т.б. сияқты объектілердің құқықтық режимін орнатуда қолдануды ұсынады, атап айтқанда, автордың пікірінше, энергия заттар мен мүліктік құқықтармен қатар азаматтық құқықтар объектілерінің дербес түрі ретінде бекітілуі керек. Сонымен қатар, зияткерлік шығармашылық қызметтің нәтижесі емес, машиналық, автоматтандырылған тәсілмен (жасанды интеллект) жасалған ақпарат құқықтық реттеуден тыс қалғаны анықталды. Сондай-ақ, мақалада домендік атау құқықтарына қатысты шетелдік тәжірибедегі сот даулары мысалында зияткерлік меншік объектілерін құқықтық реттеудегі жетіспеушіліктің салдары келтірілген.

Қазақстан заңнамасын талдау нәтижесінде автор құқықтық режим мен жаңа объектілер айналымының ерекшеліктерін белгілей отырып, азаматтық құқықтар объектілерін мамандандыру қажеттілігі туралы қорытындыға келді.

Түйін сөздер: азаматтық құқықтар объектілері, энергия, ақпарат, цифрлық активтер, «денесіз» мүлік, ерекше құқықтар тұжырымдамасы, мамандандыру.

M.K. Khassenov

M.S. Narikbayev KAZGUU University, Nur-Sultan, Kazakhstan

On certain issues of improving the norms of the Civil Code of the Republic of Kazakhstan defining the legal regime of objects of civil rights

Abstract. The article presents results of a study of the system of objects of civil rights and the peculiarities of the legal regime of particular objects, such as energy, information and a domain name.

The article substantiates a need for special legal regulation of these objects of civil rights. The author examines positions of scholars, judicial practice and legislation of Kazakhstan and foreign countries. In addition, the author identifies gaps and conflicts in civil legislation.

The author proposes to apply the concept of an incorporeal thing and the concept of specific rights in establishing the legal regime of such objects as energy, information, domain name, etc. In particular, according to the author, energy should be determined as an independent type of objects of civil rights, along with things and property rights. In addition, it was established that information that is not the result of intellectual creative activity, but is created by a machine, automated method (artificial intelligence), remained outside the legal regulation. The article also presents the consequences of the lack of legal regulation of intellectual property objects, using the example of court disputes from foreign practice regarding the rights to a domain name.

As a result of the analysis of the legislation of Kazakhstan, the author concluded the need for specialization of objects of civil rights with the establishment of the features of the legal regime and the turnover of new objects.

Keywords: civil rights objects, energy, information, digital assets, immaterial property, the concept of specific rights, specialization.

References

1. Ob»ekty grazhdanskih prav: Monografiya. Otv. red. M.K. Sulejmenov [Objects of civil rights: Monograph. Ed. M.K. Sulejmenov] (Almaty: NII chastnogo prava KazGYUU, 2008, 600 p.). [in Russian]
2. Lysenko A.N. Imushchestvo v grazhdanskom prave Rossii [Property in the civil law of Russia] (M.: Delovoj dvor, 2010, 200 p.) [in Russian]
3. Grazhdanskoe pravo: uchebnik: v 2 t. T.1. otv.red. Suhanov E.A., 2-e izd., pererab. i dop. [Civil Law: textbook: in 2 volumes. Volume 1] (M.: BEK, 2000, 704 p.). [in Russian]
4. Lapach V.A. Sistema ob»ektov grazhdanskih prav: teoriya i sudebnaya praktika. [The system of objects of civil rights: theory and court practice] (SPb.: YUrid. CentrPress, 2008, 544 p.). [in Russian]
5. Kozhemyakin D.V. Domennoe imya v sisteme ob»ektov grazhdanskih prav. Monografiya [Domain name in the civil rights object system. Monograph] (M.: Prospekt, 2018, 158 p.). [in Russian]
6. Grimm D.D. K ucheniyu ob ob»ektah prav, Vestnik grazhdanskogo prava [To the doctrine of the objects of rights, Bulletin of civil law], 1, 197-239 (2007) [in Russian]
7. Svirkov S.A. Osnovnye problemy grazhdansko-pravovogo regulirovaniya energii: Monografiya [The main problems of civil law regulation of energy: Monograph] (Moscow: Statut, 2013, 479 p.). [in Russian]
8. Berngeft F., Koler I. Grazhdanskoe pravo Germanii. Cit. po: Zakony grazhdanskije s raz»yasneniyami Pravitel'stvuyushchego Senata i kommentariyami russkih yuristov. Kniga chetvertaya [German civil law. Cit. Quoted from: Civil laws with explanations of the Governing Senate and comments of Russian lawyers. Book 4] (Moscow: Statut, 2004, 635 p.). [in Russian]
9. Idrysheva S.K. Pravovye problemy dogovora energosnabzheniya. Dissertaciya na soiskanie uch stepeni k.yu.n. [Legal problems of the power supply agreement. Dissertation for the academic degree of Ph.D. in Law], Almaty, 2002, 139 s. [in Russian]
10. Idrysheva S.K. Nekotorye voprosy pravovogo regulirovaniya energosnabzheniya v RK, Predprinimatel' i pravo [Some issues of legal regulation of energy supply in the Republic of Kazakhstan, Entrepreneur and Law], 18, 5-6 (1998). [in Russian]
11. Idrysheva S.K. Pravovye problemy dogovora energosnabzheniya, Sb. «Dogovor v grazhdanskom prave: problemy teorii i praktiki». T.2. Materialy mezhdunarodnoj nauchno-teoreticheskoy konferencii [Legal

problems of the energy supply agreement, Sat. «Contract in Civil Law: Problems of Theory and Practice». T.2. Materials of the international scientific-theoretical conference, Almaty, 2000, 40-43. [in Russian]

12. Lahno P.G. Energiya kak ob»ekt pravovogo regulirovaniya, Ekologiya i energetika [Energy as an object of legal regulation, Ecology and Energy], 40, 10-19 (2007). [in Russian]

13. Suhanov E.A. Lekcii o prave sobstvennosti [Lectures on property rights] (Moscow: YUridicheskaya literature, 1991, 240 p.). [in Russian]

14. Fedotov D.V. Bestelesnoe imushchestvo v grazhdanskom prave, Avtoreferat dissertacii na soiskanie uchenoj stepeni kandidata yuridicheskikh nauk [Non-corporeal property in civil law, Abstract of dissertation for the degree of Ph.D. in Law], Ekaterinburg, 2012, 214 s. [in Russian]

15. Amangel'dy A.A. Pravo intellektual'noj sobstvennosti Respubliki Kazahstan na sovremennom etape, Dissertaciya na soiskanie uchenoj stepeni doktora yuridicheskikh nauk [Intellectual property law of the Republic of Kazakhstan at the present stage, Dissertation for the degree of Full Doctor of Law], Moskva, 2015, 540 s. [in Russian]

16. Reshenie Mytishchinskogo gorodskogo suda Moskovskoj oblasti ot 30 noyabrya 2011 goda po delu №2-4006//2011. [The decision of the Mytishchi City Court of the Moscow Region dated November 30, 2011 in case No. 2-4006 // 2011] - 2011. [Electronic resource] - Available at: <http://core.ac.uk/download/pdf/287386068.pdf> (Accessed: 06.05.2021)

17. Reshenie Arbitrazhnogo suda g.Moskvy ot 10 iyunya 2011 goda po delu №A40-136893/10 (6-1133). Kartoteka arbitrazhnyh del [Decision of the Moscow Arbitration Court dated June 10, 2011 in case No.A40-136893 / 10 (6-1133)] - 2011. [Electronic resource] - Available at: <http://core.ac.uk/download/pdf/287386068.pdf> (Accessed: 06.05.2021)

18. Ibraev A. V Rossii hotyat zapretit' kriptovalyuty. CHto zhdet etot rynek v Kazahstane [They want to ban cryptocurrencies in Russia. What awaits this market in Kazakhstan]. [Electronic resource] - Available at: <https://kursiv.kz/news/finansy/2020-06/v-rossii-khotyat-zapretit-kriptovalyuty>. (Accessed: 08.05.2021)

19. Zakon Respubliki Moldova ot 15 noyabrya 2018 goda №133 «O modernizacii Grazhdanskogo kodeksa i vnesenii izmenenij v nekotorye zakonodatel'nye akty» [Law of the Republic of Moldova of November 15, 2018 No. 133 «On modernization of the Civil Code and amendments to some legislative acts»]. [Electronic resource] - Available at: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=34327&lang=ru. (Accessed: 08.05.2021)

20. Federal'nyj zakon Rossijskoj Federacii «O vnesenii izmenenij v chasti pervuyu, vtoruyu i stat'yu 1124 chasti tret'ej Grazhdanskogo kodeksa Rossijskoj Federacii» ot 18.03.2019 N 34-FZ [Federal Law of the Russian Federation «On Amendments to Parts One, Two and Article 1124 of Part Three of the Civil Code of the Russian Federation» dated 18.03.2019 N 34-FZ]. [Electronic resource] - Available at: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_320398/3d0cac60971a511280cbba229d9b6329c07731f7/. (Accessed: 08.05.2021)

21. Sulejmenov M.K. Cifrovizaciya i sovershenstvovanie grazhdanskogo zakonodatel'stva (stat'ya tret'ya, ispravlen'naya i otkorrektirovannaya v svyazi s prinyatiem Zakona o cifrovyyh tekhnologiyah) [Digitalization and improvement of civil legislation (article three, amended and amended in connection with the adoption of the Law on Digital Technologies)]. [Electronic resource] - Available at: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=35012332&mode=p&page=1#pos=6;-106 (Accessed: 08.05.2021)

22. Idrysheva S.K. Elektronnye platezhi i elektronnye den'gi: pravovye osnovy i otdel'nye kollizii v pravovom ponimanii terminov, ZHurnal zarubezhnogo zakonodatel'stva i sravnitel'nogo pravovedeniya [Electronic payments and electronic money: legal framework and particular collisions in the legal understanding of terms, Journal of Foreign and Comparative Law], 1(17), 68-85 (2021). [in Russian]

Сведения об авторе:

Хасенов М.Х. – Ph.D, assistant professor Университета КАЗГЮУ им.М.С. Нарикбаева, Кургальджинское шоссе, 8, Нур-Султан, Казахстан.

Khassenov M.K. – Ph.D., Assistant Professor of M.S. Narikbayev KAZGUU University, 8 Korgalzhyn highway, Nur-Sultan, Kazakhstan.

Медиация в семейных спорах в законодательстве Российской Федерации и Республики Казахстан

Аннотация. Тенденция находить решение без обращения в суд в настоящее время лидирует в России. В последние годы часто можно услышать, что в обществе существует высокий уровень конфликтности, которая затрагивает все сферы жизни, особенно семейные отношения. Если между супругами или бывшими супругами возникает недопонимание по поводу раздела имущества или в отношении воспитания детей, все чаще граждане обращаются в суды для разрешения проблемных ситуаций, поскольку в соответствии с законом в их компетенцию входит решение правовой составляющей. Однако довольно часто решение юридических вопросов оставляет глубокий эмоциональный след на сторонах: с решением суда решение конфликта не «приходит» и происходит его эскалация. Применение процедуры медиации к семейно-правовым спорам и конфликтам является наиболее перспективным направлением альтернативного метода разрешения споров, поскольку в этом случае ответственность за решение возлагается на стороны, которые при непосредственном участии профессионального медиатора находят «мирное» решение своего конфликта. В исследовании автор анализирует точки зрения российских юристов – специалистов в области семейного права – на проблемы альтернативного разрешения споров, а также указывает на варианты государственной поддержки продвижения и реализации медиативных процедур. Для полноты исследования автор ссылается на законодательство Республики Казахстан о медиации в семейно-правовых спорах, в котором наиболее точно сформулирована позиция государства относительно варианта нахождения согласованного решения в семейном споре.

Ключевые слова: примирение, процедура медиации, медиатор, семейные споры, интересы сторон, добровольное исполнение соглашений, Российская Федерация, Республика Казахстан.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6844-2021-135-2-73-80>

Введение

Современным трендом при разрешении правовых споров все чаще становится курс на поиск взаимовыгодного решения, исполнение которого зависит от самих сторон спора. При этом представляется важным, чтобы существовал интерес у обеих сторон спора, так как при его отсутствии «точку» в их разногласиях приходится ожидать довольно долго. Пандемийные коронавирусные ограничения

2020 года, продолжающиеся и в 2021 году, показали, что в таких условиях, когда суды «закрыты», а решение требуется «здесь и сейчас» альтернативой традиционному правосудию по гражданским делам становится процедура медиации или иные примирительные процедуры, такие, как переговоры и судебное примирение.

Целью настоящего исследования является формирование целостного представления об основаниях для применения медиативных

процедур при разрешении семейных споров в России.

Для достижения такой цели необходимо сформулировать задачи исследования для последовательного их решения. Ими являются:

определить перспективу применения процедуры медиации при возникновении конфликтов или споров из семейных отношений;

изучить историю развития законодательства о медиации в России;

выявить особенности, свидетельствующие о необходимости применения процедуры медиации по сравнению с судебным способом разрешения споров;

установить и аргументированно доказать, что применение медиации для разрешения семейно-правовых споров позволяет достичь мирного решения быстрее, чем традиционным - судебным способом;

выявить и раскрыть причины непопулярности медиации в российском обществе;

обосновать положительный опыт применения процедуры медиации в семейном законодательстве Республики Казахстан.

Методы исследования: диалектические принципы познания современных семейно-правовых споров и способов их разрешения.

Обсуждение

Опыт ряда стран, например, Германии и Италии, показывает, что это действительно возможно, когда идет речь о сокращении сроков рассмотрения спора и согласовании взаимных способов исполнения принятого сторонами решения. В России на протяжении вот уже 10 лет действует специальный закон. В ст. 1 Федерального закона от 27 июля 2010 г. N 193-ФЗ «Об альтернативной процедуре урегулирования споров с участием посредника (процедуре медиации)» говорится о применении процедуры медиации к спорам, возникающим из семейных правоотношений [1]. Пилотный проект внедрения процедуры медиации для разрешения семейных споров в соответствии с упомянутым законом был свя-

зан с попыткой «разгрузить» суды от большого количества семейно-правовых требований членов семьи и бывших членов семьи, в части: раздела имущества, определения места жительства несовершеннолетних детей и порядка общения с ними, а также алиментных обязательств. Кроме того, внедрение медиации было изложено на законодательном уровне. Концепция государственной семейной политики Российской Федерации на период до 2025 года в качестве основных задач нашего государства установила пропаганду семейного благополучия и традиционных семейных ценностей, укрепление института брака, сокращение числа разводов, в первую очередь, разводов супругов, имеющих несовершеннолетних детей, рождений детей вне брака [2]. В такой ситуации, при поддержке государства, а именно Фонда президентских грантов [3] и средств региональных органов местного самоуправления, реализовалась и продолжается реализация государственной поддержки для реализации проектов некоммерческими организациями по оказанию содействия в разрешении семейных споров, например, проект «Сохраним семью сами: бесплатная медиативная помощь в семейно-правовых конфликтах», реализованный в г. Тюмени и Тюменской области Автономной некоммерческой организацией «Западно-Сибирский региональный Центр медиации и права» [4], а также другие проекты некоммерческих организаций регионов России. Важным при этом является заинтересованность сторон в поиске согласованного решения, которое может изменить конфликтную составляющую их отношений и перевести их взаимодействие в конструктивное русло. По мнению М.С. Ивановой, «использование медиации как способа защиты семейных прав направлено на гармонизацию семейных отношений и укрепление семьи» [5]. Соглашаясь с этим автором, отмечу, что, по сути, речь идет не о медиации в «чистом» виде, а о тех медиативных подходах, которые могут быть применены специалистами-юристами, психологами и конфликтологами при участии в разрешении этих споров. В действующий Гражданско-процессуальный

кодекс РФ уже внесена соответствующая глава, рекомендуемая судам направление спорящих на примирительные процедуры [6] и суды активно рекомендуют тем, кто обращается с исковыми требованиями, пробовать «договариваться» с учетом их интересов. Как отметил в своем исследовании В.В. Измайлов, «продолжающийся в Российской Федерации рост числа расторгаемых браков в установленном законом порядке... порождает множество теоретических и практических проблем... с точки зрения обеспечения баланса интересов государства, супругов, других членов семьи достаточно актуальной является проблема обеспечения защиты прав и интересов супругов, расторгающих брак...возможно применение таких специальных семейно-правовых средств защиты прав супругов, расторгающих брак, как фактическое прекращение брачно-семейных правоотношений и медиация» [7]. Соглашаясь с мнением этого автора, отмечу, что особенностью семейно-правовых споров является их высокая эмоциональная окраска и, находясь в конфликте, перерастающем в спор, люди чаще всего «забывают» о своих реальных интересах и находятся под воздействием обид, переходят «на личности», угрожают обращением в государственные органы (КДН, опека, прокуратура – список можно продолжать, к сожалению) и т.д., тем самым отдаляют финал решения их проблем, а самыми уязвимыми в такой ситуации становятся несовершеннолетние дети, которые зачастую являются «заложниками» ситуации, которая была создана их родителями. Даже, казалось бы, спор о разделе совместно нажитого имущества может напрямую повлиять на дальнейшее правовое положение детей, когда требуя получить свою долю в имуществе, супруги «забывают» о правах своих детей и делят неделимое имущество или единственное жилье. В этой ситуации важно принять и понять, что решение семейно-правовой проблемы может и должно происходить с учетом интересов всех участников и тех, чьи интересы будут затронуты возникшим конфликтом. Вновь обратимся к цитате. Как полагает В.В. Измайлов, «... быстрота разрешения споров при медиативных процедурах

в бракоразводных процессах означает также экономичность данного средства защиты. Основная ценность медиации состоит в том, что, поскольку она обеспечивает дружественное урегулирование споров, это означает сохранение устойчивых, нравственно-правовых отношений между супругами, или бывшими супругами, при расторжении брака» [8]. В исследовании В.В. Измайлова, завершеном в 2019 году, обосновано, что расторжение брака не свидетельствует о прекращении семейных отношений. Автор прав в том, что «разводясь» с женой и мужем, субъект права не утрачивает своих семейных и в связи с этим – имущественных прав и обязанностей, а наоборот, сохраняет такие права, но в ином качестве. В частности, после расторжения брака при наличии несовершеннолетних детей, у супруга, не проживающего с ними, появляется законная обязанность по содержанию до совершеннолетия; кстати в настоящее время на уровне государства рассматривается вопрос о необходимости продления состояния «несовершеннолетия» для граждан, достигших 18 лет, если они обучаются на очной форме и самостоятельных доходов не имеют. Важно при этом понимание сути таких алиментных обязательств, участие медиатора в переговорах позволяет сторонам определить дальнейшее взаимодействие. И даже в случае, когда родитель, проживающий с ребенком, настаивает на «лишении прав» другого супруга, медиатор в таких ситуациях, обладая юридическими компетенциями, с помощью навыков коммуникации может помочь родителю в выстраивании понимания своей позиции, ведь если родитель не лишен прав в отношении своих детей, у него сохраняется право на общение с ними, это предусмотрено в ст. 66 Семейного кодекса РФ [9]. В процессе беседы медиаторам разных специальностей важно решить стоящие перед ними задачи: если медиатор является юристом, то в его задачи включается еще и корректировка договоренностей сторон, чтобы такие соглашения не противоречили действующему закону и не создавали ситуацию нарушения прав в будущем (самый яркий пример из собственной практики, когда при наличии задолженностей по уплате алимен-

тов один из супругов дарит другому, воспитывающему ребенка, дорогостоящее имущество, полагая, что теперь они «в расчете», однако, нет, ведь алименты являются периодическим платежами и проговаривать нужно не только задолженность по их уплате, но и сумму), медиатор-психолог может оценить готовность сторон договариваться и в коллаборации с медиатором-юристом (ко-медиация) помочь сторонам подготовить соглашение об их будущем. В настоящее время наблюдается интерес к медиативным техникам при разрешении семейных споров и со стороны органов опеки, комиссий по делам несовершеннолетних, ведь они тоже в ежедневной работе участвуют в решении проблем родителей по защите прав несовершеннолетних детей. Применяя коммуникативные навыки, специалисты отмечают, что появляются возможности для понимания заинтересованными родителями и бывшими супругами при решении их вопросов с целью сохранения прав детей, и это сейчас важно. В настоящее время в субъектах РФ разрабатываются программы по внедрению медиативных технологий в работы подразделений, осуществляющих защиту прав несовершеннолетних детей, работу с родителями, в том числе, с теми, кто уже обратился в суды за разрешением конфликтных ситуаций.

Поскольку институт медиации адаптирован в РФ из законодательства других стран, в нашей стране безусловный научный и практический интерес вызывает внедрение медиации в Республике Казахстан. В соответствии со ст. 1 Закона Республики Казахстан от 28 января 2011 года № 401-IV «О медиации», сферой применения медиации являются споры (конфликты), возникающие из гражданских, трудовых, семейных и иных правоотношений с участием физических и (или) юридических лиц, а также рассматриваемые в ходе уголовного судопроизводства по делам об уголовных проступках, преступлениях небольшой и средней тяжести, а также тяжких преступлениях в случаях, предусмотренных частью второй статьи 68 Уголовного кодекса Республики Казахстан, если иное не установлено законами Республики Казахстан, и отношения, возникающие при исполнении исполнительного про-

изводства [10]. Такая широкая сфера применения, как представляется, сформулирована исходя из того, что в перечисленных случаях способность договариваться может предоставить в перспективе возможность понимания того, как в похожих ситуациях реагировать, а для государственного органа, к которому стороны обратятся за удостоверением соглашения, если будет в этом необходимость, это будет являться подтверждением готовности решения проблемы мирным путем.

В части решения семейных споров необходима отсылка к семейному закону Республики Казахстан. Статья 18 Кодекса Республики Казахстан от 26 декабря 2011 года № 518-IV «О браке (супружестве) и семье» (далее – Кодекс РК) определяет, что споры относительно раздела общего имущества, выплаты средств на содержание нетрудоспособного супруга, а также несовершеннолетних детей, возникающие между супругами при расторжении брака (супружества), рассматриваются в порядке медиации или в судебном порядке [11]. Согласно ст. 37 Кодекса РК, в случае спора раздел общего имущества супругов, а также определение долей супругов в этом имуществе производятся в порядке медиации или в судебном порядке. Ст. 73 Кодекса РК указывает на необходимость разрешения в порядке медиации или судом вопросов осуществления родительских прав родителем, проживающим отдельно от ребенка, в частности, места жительства и юридического адреса ребенка, а также то, что родители ребенка вправе заключить в письменной форме соглашение о порядке осуществления родительских прав родителем, проживающим отдельно от ребенка, и, если к такому соглашению им прийти не удалось, тогда спор разрешается органом, осуществляющим функции по опеке или попечительству, а в случае несогласия с его решением – в порядке медиации или судом с участием этого органа и родителей ребенка. Процедура медиации, согласно ст. 183 Кодекса РК, может быть применима при наличии спора между заинтересованными лицами в случае внесения изменений, дополнений и исправлений в записи актов гражданского состояния. Такие требования Кодекса Республики Казахстан

показывают высокую заинтересованность государства в разрешении семейных споров, поскольку судебный способ разрешения споров не является единственным. На данный момент, как представляется, формулировки в действующем Семейном кодексе РФ не позволяют спорящим активно участвовать в примирении, чаще всего идет речь не о решении спора по интересам, а именно о властном решении, с помощью которого можно начать жизнь с «чистого листа» и выполнять свои семейные обязанности в строгом соответствии с решением суда. Готовность договариваться должна быть стимулом для решения внутрисемейных проблем без вынесения их на разрешение государственного органа, особенно это касается прав несовершеннолетних детей. Решение проблемы может и должно быть таким, чтобы обратившись к медиатору – профессиональному посреднику, граждане, в первую очередь, понимали, что именно сейчас они и начинают строить свою новую жизнь, решая «миром», а не «войной»; именно сейчас они в силах найти то решение, правильное для них и реалистичное, которое будет основой для доверительных отношений, независимо от сохранения семьи, но при установлении доверия и уважения между супругами и заботе о совместных детях. Эффективность исполнения принятых решений не должна ставиться в зависимость от решения государственного органа, гаранты исполнения принятых решений должны быть стороны сами, ведь это их жизнь и судьба, а участие профессионального посредника в решении их спорной ситуации позволит «расширить» границы их конфликта, чтобы они могли самостоятельно увидеть варианты решения и последствия от принимаемых решений. В этом и заключается внедрение процедуры медиации в разрешение семейных споров.

Результаты

Одним из результатов настоящего исследования видится необходимость улучшения юридической техники в действующем Семейном кодексе Российской Федерации в части

рекомендации для разрешения семейных споров обращаться к примирительной процедуре – процедуре медиации и помощи профессионального посредника – медиатора. Кроме того, возможности формулирования для сторон семейно-правового конфликта способов разрешения возникающих между ними споров, которые можно применять до судебного разбирательства, в период и после – на стадии исполнительного производства, с пониманием, что гарантом исполнения соглашений являются они сами.

Выводы

Применение процедуры медиации должно способствовать быстрому и эффективному разрешению семейно-правовых споров с целью защиты прав и интересов всех участников таких споров. Особенно это касается таких споров, в которых затрагиваются интересы несовершеннолетних детей: порядка общения с ними, места их жительства и алиментов для их содержания и воспитания. Возможности медиативных способов разрешения семейно-правовых споров в России пока не полностью раскрыты, однако профилактическая работа в этом направлении ведется. Важно, чтобы не только на уровне рекомендаций в федеральных законах, но и на уровне понимания граждан процедура медиации не рассматривалась как вариант затягивания процесса принятия решения по их спорам. В перспективе применение медиативных способов может и должно помочь сокращению количества обращений по семейно-правовым конфликтам в суд или иные инстанции. Опыт законодательства Республики Казахстан показывает, что от точности формулировок в законе зависит вариант применения соответствующих норм. В условиях объективных ограничений, вызванных внешними факторами, в настоящем и будущем это будет способствовать снижению конфликтности в рассматриваемой сфере семейно-правовых отношений и предоставлять реальную возможность разрешения конфликтов равнозначными способами, как традиционными, так и альтернативными.

Список литературы

- 1 Федеральный закон от 27 июля 2010 г. N 193-ФЗ «Об альтернативной процедуре урегулирования споров с участием посредника (процедуре медиации)» в редакции Федерального закона от 26 июля 2019 г. N 197-ФЗ, изменения вступают в силу с 25 октября 2019 г. [Электрон. ресурс] – URL: <https://base.garant.ru/12177508/> (дата обращения: 05.04.2021)
- 2 Распоряжение Правительства Российской Федерации от 25 августа 2014 г. N 1618-р «Концепция государственной семейной политики в Российской Федерации на период до 2025 года». [Электрон. ресурс] – URL: <https://rg.ru/2014/08/29/semya-site-dok.html> (дата обращения: 05.04.2021)
- 3 Фонд грантов Президента Российской Федерации. [Электрон. ресурс] - URL: <https://президентскиегранты.рф/> (дата обращения: 05.04.2021)
- 4 Проект «СОХРАНИМ СЕМЬЮ САМИ: бесплатная медиативная помощь в семейно-правовых конфликтах» вступает в решающую стадию. [Электрон. ресурс] – URL: <http://zsrcmp.ru/flash-news/116-proekt-sokhranim-semyu-sami-besplatnaya-mediativnaya-pomoshch-v-semejno-pravovyykh-konfliktakh-vstupayet-v-reshayushchuyu-stadiyu.html> (дата обращения: 05.04.2021)
- 5 Иванова М.С. Медиация как способ защиты прав и интересов супругов при расторжении брака / Автореф. канд. юрид. наук по спец. 12.00.03, Тверь, 2014. [Электрон. ресурс] – URL: <https://www.disserscat.com/content/mediatsiya-kak-sposob-zashchity-prav-i-interesov-suprugov-pri-rastorzhenii-braka> (дата обращения: 05.04.2021)
- 6 Гражданский процессуальный кодекс Российской Федерации от 14 ноября 2002 г. N 138-ФЗ, с изм., внесенными Федеральным законом от 8 декабря 2020 г. N 428-ФЗ, вступ. в силу с 8 декабря 2020 г. [Электрон. ресурс] – URL: <https://base.garant.ru/12128809/9d42958c5b7b39abecd5bb14d1f1e920/> (дата обращения: 05.04.2021)
- 7 Измайлов В.В. Защита прав супругов, расторгающих брак: правовая природа, формы и средства / Автореф. канд. наук по спец. 12.00.03, ФГБОУ ВО «Всероссийский государственный университет юстиции (РПА Минюста России), 2020. [Электрон. ресурс] – URL: <https://www.disserscat.com/content/zashchita-prav-suprugov-rastorgayushchikh-brak-pravovaya-priroda-formy-i-sredstva/> (дата обращения: 05.04.2021)
- 8 Измайлов В.В. Защита прав супругов, расторгающих брак: правовая природа, формы и средства / Автореф. канд. наук по спец. 12.00.03, ФГБОУ ВО «Всероссийский государственный университет юстиции (РПА Минюста России), 2020. [Электрон. ресурс] – URL: <https://www.disserscat.com/content/zashchita-prav-suprugov-rastorgayushchikh-brak-pravovaya-priroda-formy-i-sredstva/> (дата обращения: 05.04.2021)
- 9 Семейный кодекс Российской Федерации от 29 декабря 1995 г. N 223-ФЗ, с изм., внесенными Федеральным законом от 4 февраля 2021 г. N 5-ФЗ, вст. в силу с 4 февраля 2021 г. [Электрон. ресурс] – URL: <https://base.garant.ru/10105807/> (дата обращения: 05.04.2021)
- 10 Закон Республики Казахстан от 28 января 2011 года № 401-IV «О медиации» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.01.2021 г.). [Электрон. ресурс] – URL: https://kodeksy-kz.com/ka/o_mediatsii.htm (дата обращения: 05.04.2021)
- 11 Кодекс Республики Казахстан от 26 декабря 2011 года № 518-IV «О браке (супружестве) и семье» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 02.01.2021 г.). [Электрон. ресурс] – URL: https://kodeksy-kz.com/ka/o_brake_i_seme.htm (дата обращения: 05.04.2021)

Ю.В. Холодионова

Тюмень мемлекеттік университеті мемлекет және құқық Институты, Тюмень, Ресей

**Заңнамадағы отбасылық даулардағы медиация Ресей Федерациясының және
Қазақстан Республикасының**

Аннотация. Сотқа жүгінбей шешім табу үрдісі қазіргі уақытта Ресейде көш бастап тұр. Соңғы жылдары қоғамда өмірдің барлық салаларын, әсіресе отбасылық қатынастарды қозғайтын жанжалдың жоғары деңгейі бар екенін жиі естуге болады. Егер ерлі-зайыптылардың немесе бұрынғы ерлі-зайыптылардың арасында мүлікті бөлу немесе балаларды тәрбиелеу тәртібі жөнінде түсініспеушілік туындаса, азаматтар проблемалық жағдайларды шешу үшін барған сайын сотқа жүгінеді, өйткені заңға сәйкес олардың құзыретіне құқықтық құрамдас бөлікті шешу кіреді. Алайда, заң мәселелерін жиі шешу жан-жақта терең

эмоциялық із қалдырады, сот шешімімен дау-дамайды шешу «келмейді» және оның күшеюі орын алады. Отбасылық-құқықтық даулар мен жанжалдарға медиация рәсімін қолдану дауларды шешудің баламалы әдісінің неғұрлым перспективалы бағыты болып табылады, өйткені бұл жағдайда шешім үшін жауапкершілік кәсіби медиатордың тікелей қатысуымен өз жанжалының «бейбіт» шешімін табатын тараптарға жүктеледі. Зерттеуде автор дауларды баламалы шешу проблемаларына отбасылық құқық саласындағы мамандар - ресейлік заңгерлердің көзқарасын талдайды, сондай-ақ медиативтік рәсімдерді ілгерілету мен іске асыруды мемлекеттік қолдау нұсқаларын көрсетеді. Зерттеудің толықтығы үшін автор Қазақстан Республикасының отбасылық-құқықтық даулардағы медиация туралы заңнамасына сілтеме жасайды, онда мемлекеттің отбасы дауында келісілген шешімнің болу нұсқасына қатысты ұстанымы анағұрлым дәл тұжырымдалған.

Түйін сөздер: татуласу, медиация рәсімі, медиатор, отбасылық даулар, тараптардың мүдделері, келісімдерді ерікті түрде орындау, Ресей Федерациясы, Қазақстан Республикасы.

Yu.V. Kholodionova

Institute of State and Law of Tyumen State University, Tyumen, Russia

Mediation in family disputes in the legislation The Russian Federation and the Republic of Kazakhstan

Abstract. Currently, there is a trend in Russia to find a solution without going to court. In recent years, you can often hear that there is a high level of conflict in society, which affects all spheres of life, especially family relations. If there is a misunderstanding between spouses or former spouses on the division of property or the procedure for raising children, more and more often citizens apply to the courts for the resolution of problematic situations, because in accordance with the law, their competence includes the solution of the legal component. However, quite often, the solution of legal issues leaves a deep emotional mark on the parties: with the court's decision, a solution to the conflict does not «come» and its escalation occurs. The application of the mediation procedure to family law disputes and conflicts is the most promising direction of an alternative method of dispute resolution, since in this case the responsibility for the decision is assigned to the parties who, with the direct participation of a professional mediator, find a «peaceful» solution to their conflict. In the study, the author analyzes the points of view of Russian lawyers – specialists in family law on the problems of alternative dispute resolution, and also points to options for state support for the promotion and implementation of mediation procedures. For the sake of completeness of the study, the author refers to the legislation of the Republic of Kazakhstan on mediation in family law disputes. There is accurately formulated the state's position regarding the option of finding an agreed solution in a family dispute.

Keywords: reconciliation, mediation procedure, mediator, family disputes, interests of the parties, voluntary execution of agreements, Russian Federation, Republic of Kazakhstan.

References

- 1 Federal'nyj zakon ot 27 iyulya 2010 g. N 193-FZ «Ob al'ternativnoj procedure uregulirovaniya sporov s uchastiem posrednika (procedure mediacii)» v redakcii Federal'nogo zakona ot 26 iyulya 2019 g. N 197-FZ, izmeneniya vstupaet v silu s 25 oktyabrya 2019 g. [Electronic resource] - Available at: <https://base.garant.ru/12177508/> (Accessed: 05.04.2021)
- 2 Rasporyazhenie Pravitel'stva Rossijskoj Federacii ot 25 avgusta 2014 g. N 1618-r «Konceptiya gosudarstvennoj semejnoj politiki v Rossijskoj Federacii na period do 2025 goda» [Electronic resource] - Available at: <https://rg.ru/2014/08/29/semya-site-dok.html> (Accessed: 05.04.2021)
- 3 Fond grantov Prezidenta Rossijskoj Federacii. [Electronic resource] - Available at: <https://prezidentskiegranty.rf/> (Accessed: 05.04.2021)
- 4 Proekt «SOHRANIM SEM'YU SAMI: besplatnaya mediativnaya pomoshch' v semejno-pravovykh konfliktah» vstupaet v reshayushchuyu stadiyu. [Electronic resource] - Available at: <http://zsrcmp.ru/flash-news/116-proekt-sokhranim-semyu-sami-besplatnaya-mediativnaya-pomoshch-v-semejno-pravovykh-konfliktah-vstupaet-v-reshayushchuyu-stadiyu.html> (Accessed: 05.04.2021)
- 5 Ivanova M.S. Mediatsiya kak sposob zashchity prav i interesov suprugov pri rastorzhennii braka /Avtoref. kand. yurid. nauk po spec. 12.00.03, Tver', 2014. [Electronic resource] - Available at: <https://www.disserscat.ru/>

com/content/mediatsiya-kak-sposob-zashchity-prav-i-interesov-suprugov-pri-rastorzhenii-braka (Accessed: 05.04.2021)

6 Grazhdanskiy processual'nyj kodeks Rossijskoj Federacii ot 14 noyabrya 2002 g. N 138-FZ, s izm., vnesennymi Federal'nym zakonom ot 8 dekabrya 2020 g. N 428-FZ, vstup. v silu s 8 dekabrya 2020 g. [Electronic resource] - Available at: <https://base.garant.ru/12128809/9d42958c5b7b39abecd5bb14d1f1e920/> (Accessed: 05.04.2021)

7 Izmajlov V.V. Zashchita prav suprugov, rastorgayushchih brak: pravovaya priroda, formy i sredstva /Avtoref. kand. nauk po spec. 12.00.03, FGBOU VO «Vserossijskij gosudarstvennyj universitet yusticii (RPA Minyusta Rossii), 2020. [Electronic resource] - Available at: <https://www.dissercat.com/content/zashchita-prav-suprugov-rastorgayushchikh-brak-pravovaya-priroda-formy-i-sredstva/> (Accessed: 05.04.2021)

8 Izmajlov V.V. Zashchita prav suprugov, rastorgayushchih brak: pravovaya priroda, formy i sredstva /Avtoref. kand. nauk po spec. 12.00.03, FGBOU VO «Vserossijskij gosudarstvennyj universitet yusticii (RPA Minyusta Rossii), 2020. [Electronic resource] - Available at: <https://www.dissercat.com/content/zashchita-prav-suprugov-rastorgayushchikh-brak-pravovaya-priroda-formy-i-sredstva/> (Accessed: 05.04.2021).

9 Semejnyj kodeks Rossijskoj Federacii ot 29 dekabrya 1995 g. N 223-FZ, s izm., vnesennymi Federal'nym zakonom ot 4 fevralya 2021 g. N 5-FZ, vst. v silu s 4 fevralya 2021 g. [Electronic resource] - Available at: <https://base.garant.ru/10105807/> (Accessed: 05.04.2021)

10 Zakon Respubliki Kazahstan ot 28 yanvarya 2011 goda № 401-IV «O mediacii» (s izmeneniyami i dopolneniyami po sostoyaniyu na 01.01.2021 g.). [Electronic resource] - Available at: https://kodeksy-kz.com/ka/o_mediatsii.htm (Accessed: 05.04.2021)

11 Kodeks Respubliki Kazahstan ot 26 dekabrya 2011 goda № 518-IV «O brake (supruzhestve) i sem'e» (s izmeneniyami i dopolneniyami po sostoyaniyu na 02.01.2021 g.). [Electronic resource] - Available at: https://kodeksy-kz.com/ka/o_brake_i_seme.htm (Accessed: 05.04.2021)

Сведения об авторе:

Холодионова Ю.В. – кандидат юридических наук, доцент, профессиональный медиатор, доцент кафедры теории государства и права и международного права Института государства и права Тюменского государственного университета, Тюмень, Россия.

Kholodionova Yu.V. – Candidate of Law, Associate Professor, Professional mediator, Associate Professor of the Department of Theory of State and Law and International Law of the Institute of State and Law of Tyumen State University, Tyumen, Russia.

Бас редактор: **А.М. Нурмагамбетов**

Компьютерде беттеген: **Д.А. Елешева**

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің
ХАБАРШЫСЫ. Құқық сериясы.
- 2021. - 2 (135). - Нұр-Сұлтан: ЕҰУ. 81 б.
Шартты б.т. - 5 Таралымы – тапсырыс бойынша.
Ашық қолданыстағы электронды нұсқа: <http://bullaw.enu.kz/>
Басуға 30.06.2021 қол қойылды

Мәтін мазмұнына типография жауап бермейді.

Редакция мекенжайы: 010008, Қазақстан Республикасы,
Нұр-Сұлтан қаласы, Қ. Сәтбаев көшесі, 2.
Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
Тел.: +7(7172) 709-500 (ішкі 31-457)

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің
баспасында басылды